

TĚŠÍNSKO

ročník 58 • 2015 • číslo 2



ČLÁNKY A STUDIE

- 1 **Vodovod na Velké šanci v Mostech u Jablunkova**
Martin Krůl
- 15 **Těšínsko a Frankfurt**
Těšínské poslanci ve Frankfurtském národním shromáždění v letech 1848–1849
Michal Valeček
- 27 **Jak se z Polské Ostravy stalo město Slezská Ostrava**
Dan Gawrecki
- 41 **Osobnosti těšínského dějepisectví I**
Zachariáš Starck
Janusz Spyra

MATERIÁLY

- 55 **Ó přelíbezná kytíčko, Krista Pána Matičko...**
Kramářské poutnické mariánské písně ve sbírkách Muzea Těšínska
Monika Szturcová

ROZMANITOSTI

- 65 Zajímavé invazní druhy na Těšínsku | Netýkavka žláznatá (*Impatiens glandulifera*) |
Daniela Podstawková
- 67 Oslavy 150. výročí posvěcení kostela sv. Filipa a Jakuba v Dobraticích | *David Pindur*
- 71 Konference Památky Těšínského knížectví | *Klára Mezihoráková*
- 73 Dvě mezinárodní konference věnované osobnosti, dílu a odkazu pastora Vladislava Santariuse | *Daniel Spratek – Tomáš Tyrlik*
- 77 Za Antonim Szpyrcem, malířem obrázků na skle | *Ilona Pavelková*
- 80 Odešel do muzikantského nebe... | Jaromír Václavík (1934–2015) | *Martina Poláchová*

Z NOVÉ LITERATURY (nejen) O TĚŠÍNSKU

- 81 Roháček, Jindřich – Ševčík, Jan – Vlk, Petr (edd.): Příroda Slezska
- 82 Lenart, Jan – Mižičová, Hana – Galia, Tomáš – Škarpich, Václav: Příroda regionu Slezská brána
- 83 Juchelka, Jiří: Lužická kultura v českém Slezsku
- 84 Nowak, Krzysztof a kol.: Śląsk Cieszyński w latach 1918–1945
- 86 Lášek, Radan: Jednotka určení SOS
- 89 Hermann, Vojtěch a kol.: Jablunkovské tunely
- 89 Mlčák, Leoš: Zvony na Moravě a ve Slezsku
- 92 Madej, Grzegorz – Kenig, Piotr: Bielscy książęta Sułkowscy, jakich nie znacie / Dukes Sulkowski of Bielsko you don't know / Die unbekannten Fürsten Sulkowski von Bielsko
- 94 Al Saheb, Jan – Müller, Karel: Galerie držitelů Paskova



Vodovod na Velké šanci v Mostech u Jablunkova

Martin Krůl

Hydrologické podmínky představovaly podstatný faktor ovlivňující zakládání a lokalizaci sídel. V případě zakládání staveb obranného charakteru však sehrávala hlavní roli jiná hlediska důležitá pro plnění vojenské funkce, s čímž souvisela mnohdy problematičtější a technicky náročná řešení pro zajištění přísunu vody.¹

Význam existence vodních zdrojů na obranných stavbách není třeba zdůrazňovat. Opevnění bez přístupu k vodnímu zdroji nemohlo v delším časovém horizontu splňovat svůj základní účel, jímž byla ochrana osob, majetku nebo území. Při lokalizaci a budování opevnění však hlavní roli sehrávala strategická a obranná hodnota dané stavby, která ne vždy korespondovala s přítomností vodního zdroje. Typickým příkladem jsou středověké hrady, kde jsou vlastní vodní zdroje rozlišovány na studny a cisterny. Studny představovaly náročná technická díla dosahující velkých hloubek a jejich výstavba byla závislá na podloží.² Dalším řešením byl sběr povrchové vody do cisteren členěných na prosté nádrže a důmyslnější filtrační cisterny. Stavebně nejnáročnější a nepoměrně vzácnější než výše uvedené příklady tvořily hradní vodovody vedené mnohdy i z poměrně velkých vzdáleností. K nejlépe prozkoumaným náleží gravitační vodovod na německém hradu Blankenheim z konce 60. let 15. století, jenž přiváděl vodu ze zdroje vzdáleného kolem jednoho kilometru, přičemž část náročného technického díla vedla štolou skrze návrší. V českém prostředí představuje nejznámější ukázkou dálkový hradní vodovod na Pražském hradě, vybudovaný již za vlády Karla IV., a zejména podoba vodovodu vedoucí z oblasti letohrádku Hvězda z let 1540–1574. Příklad hradního vodovodu nalezneme rovněž na Křivoklátě, kde došlo koncem středověku a v raném novověku kromě oprav k položení zhruba pěti až šesti nových paralelních tras dřevěného potrubí.³

Strategická a vojenská funkce převažovala rovněž při zakládání raně novověkých opevnění. Specifickým typem, u něhož zaopatření vodou patřilo k technologicky nejproblematičtějším, jsou opevnění budovaná v horských oblastech. Toho si byli vědomi i autoři raně novověkých fortifikačních spisů, ve kterých řadili mezi největší slabiny horských opevnění právě nesnadné nalezení vhodných vodních zdrojů.⁴



Velká nebo také Jablunkovská šance, umístěná v katastru obce Mosty u Jablunkova v místní části Šance, tvořila centrální opevnění soustavy polních fortifikací budovaných na ochranu jediného přímého úseku slezsko-uherské hranice od 16. do počátku 19. století. Pro svůj význam se stala objektem několika přestaveb a postupně se proměnila z polního opevnění na pevnost se stálou posádkou.⁵ Při její lokalizaci na vrcholu rozlehlého návrší za obcí Mosty u Jablunkova na trase zemské cesty hrály hlavní roli vojensko-strategické účely. Nezbytností pro zajištění plné obranyschopnosti a dlouhodobého pobytu vojenské posádky bylo trvalé a dostatečné zaopatření šance kvalitní pitnou vodou.

Při sledování uvedené problematiky lze využít písemné zprávy, kartografické podklady a v neposlední řadě i hmotné prameny. Konkrétní zprávy o problémech s vodou pocházejí zejména z korespondence mezi veliteli na šanci a příslušnými úřady (v našem případě s těšínským zemským hejtmanem a vrchním regentem, hospodářským správcem těšínského komorního panství) nebo mezi těšínskými úřady a centrálními slezskými úřady ve Vratislavi reprezentované Vrchním úřadem a slezskou komorou.⁶

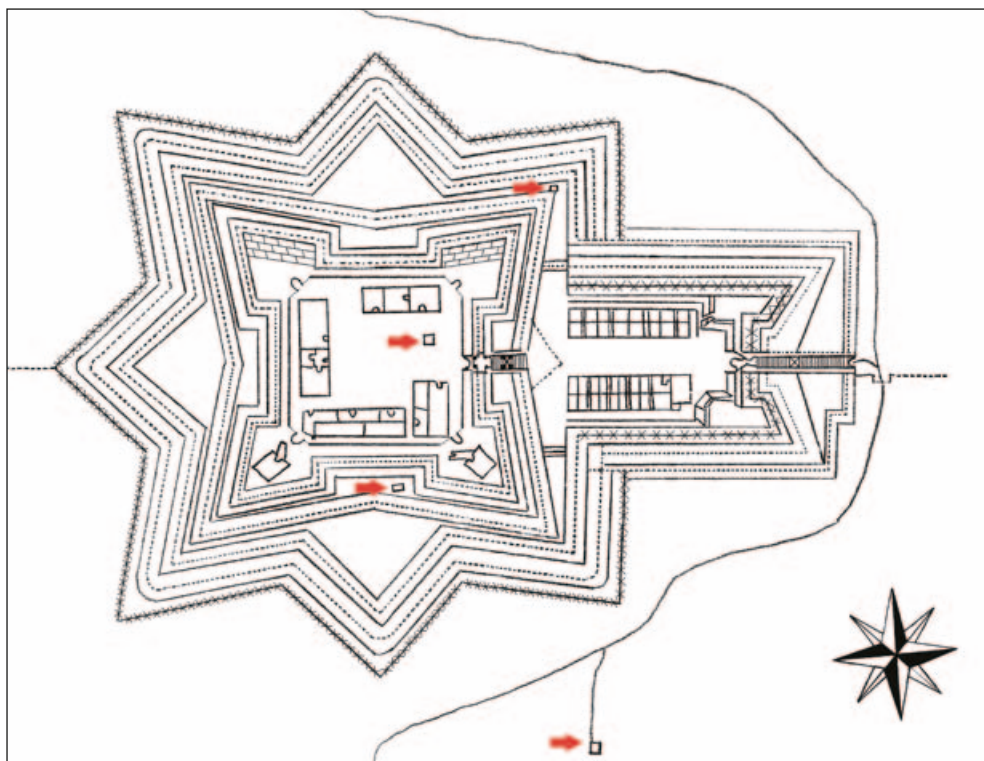
Mezi nejstarší zmínky o zajištění zásobování vodou na Jablunkovských šancích se řadí zprávy z doby třicetileté války (1618–1648). Již soupis potřeb a řemeslníků k výstavbě šance z roku 1629 obsahoval požadavek na vyslání studnaře. Následující zpráva o jeho práci pochází z roku 1645 z listu Jiříka Kokotka, syna těšínského purkrabího, který se ohradil proti udání, že *na horách pasu jablunkovského [...] studnař nerobiti neměl, nýbrž že pracoval již celý týden, od úterý až do dnešního dne, a daleji robiti musí.*⁷ To mu potvrdil i velitel na šanci Florian Thill s odkazem na místo hloubení studny, jež se měla nacházet na Přední šanci (*Vörder Schanz*).⁸ Otázka ovšem zůstává její přesná lokalizace. V pramenech se dochovalo z této doby několik názvu šancí. Kromě hlavní Jablunkovské šance se vyskytují pojmenování Horní šance (*Ober Schanz*), šance Hrčava či již zmíněná Přední šance.⁹

Další zmínky o zaopatření vodou pochází z doby, kdy narůstající možnost ohrožení z Uher opět obrátila pozornost na zabezpečení slezské hranice. V letech 1663–1664 vypukl krátký konflikt mezi Habsburskou monarchií a Osmanskou říší, během něhož Turci pronikli na území Slovenska, dobyli pevnost Nové Zámky považovanou za „bránu západu“ a svým rychlým postupem způsobili velkou paniku rovněž ve Slezsku.¹⁰ Byla obnovována protiturecká opatření z předcházejícího století a případný vpád měl být zastaven již na slezsko-uherském pomezí. Vzhledem k nedostačujícímu stavu dosavadních opevnění rozhodly centrální úřady o jejich renovaci, aby vyhovovaly soudobému vedení boje. Došlo k velkým přestavbám opevnění, o nichž jsme informováni nejen z dochovaných soupisů plateb, ale již i z prvních kartografických zobrazení celého hraničního prostoru a Velké šance. Na dochovaném plánu Velké šance, zhotoveném vrchním šancovním mistrem Janem Jakubem Samsbsem podle příkazu inženýra Jana Eusebia Maiera, je věnována pozornost i studnám.¹¹ Velká šance byla v rámci této přestavby v roce 1663 rozdělena na dvě hlavní části. Z obranného hlediska představovala nejdůležitější prvek hlavní šance (*die haupt Schantz*) ve formě čtyřhranu s bastiony, kterou obklopovala dolní šance (*die under Schantz*) tvořená rohovou hradbou a sedmi klesovitě vybíhajícími rovnými úseky valu. Plán zaznamenal rovněž umístění několika studen. Jedna z nich se nacházela uvnitř hlavní šance na levé straně od vstupu. Další studna byla umístěna v příkopu bezprostředně za hlavním zemním valem na jižní straně, v prostoru před palisádovou řadou na dně příkopu. Třetí studna se nacházela v témže příkopu, ale za palisádovou řadou a byla situována před špicí severovýchodního bastionu. Mimo vlastní opevnění pak existovala čtvrtá, k níž se scházelo z cesty vedoucí do Uher.¹² Mezi řemeslníky, kteří pracovali na přestavbě, figurovali i kopáči studny. Ke studni bylo pořízeno silné lano o délce 22 sáhu v ceně 10 rýnských zlatých 45 krejcarů.¹³

O užívání studny svědčí údaj z roku 1668, kdy město Jablunkov zaplatilo za výrobu železných součástí věder 12 grošů, pravděpodobně za železné výztuže studny 6 grošů a za kování k novým vědrům 4 groše 6 haléřů, jež nahradila stará, již rozbitá vědra.¹⁴

Co se týče četnosti písemných zpráv, jejich počet narůstá od 70. let 17. století. Zájem o dobrý stav fortifikace souvisel s vnějším ohrožením Slezska zejména ze strany uherských povstalců.

V roce 1678 se postavil do čela protihabsburského povstání podporovaného Turky kežmarský šlechtic Imrich Tököly a jeho oddíly brzy ovládly celé Slovensko. Vojenské akce se dotkly i Jablunkovských šancí, když v roce 1680 došlo k neúspěšnému pokusu o proniknutí průsmykem do Slezska, jenž byl odražen zdejší posádkou. O dva roky později uherští povstalci napadli a vyplenili město Bílsko, k němuž ovšem pronikli přes jiný nechráněný slezský



Nejstarší dochovaný plán přestavby Velké šance z let 1663–1664, na němž jsou vyznačeny čtyři studny – tři ve vlastním prostoru opevnění a jedna, k níž se scházelo ze stezky do Uher, kresba Martina Krůla podle plánu uloženého v Zemském archivu v Opavě

průsmyk.¹⁵ Nebezpečí vyvrcholilo obležením Vídně v roce 1683 osmanským vojskem, mezi jehož spojence se zařadil i Imrich Tököly, který opět ovládl téměř celé Slovensko.¹⁶

V reakci na povstalecké útoky proběhly na slezské straně hranice obhlídky stavu opevnění, při nichž byly zjištěny i problémy se zásobováním vodou. Podle soupisu z roku 1677 se na Velké šanci v její vnitřní části nacházela studna spolu se dvěma okovanými vědřami a železným řetězem o délce 15 loktů.¹⁷ Situace zásobování vodou byla o poznání horší na druhém opevnění, tzv. Malé nebo Javořínské šanci lokalizované na protáhlém návrší nad soutokem řek Čadečky a Čierňanky. Zde se studna nenacházela vůbec a nejbližší voda se vyskytovala ve vzdálenosti 800 kroků.¹⁸

Po odeznění největšího ohrožení v roce 1683 se v písemných pramenech opět objevují snahy o renovaci, resp. přestavby, šancí, zvláště pak Velké šance, které se nacházely ve špatném stavu. Těmto návrhům na vylepšení fortifikace opět předcházelo zjištění skutečného stavu a následné návrhy na úpravy. V případě stavu studny na Velké šanci se zprávy shodovaly v tom, že byla velmi zchátralá, zaneřáděná a s nepoživatelnou vodou. Jelikož se šance bez přístupu k vodě nemohla bránit nepřátelskému útoku nebo případnému požáru, patřilo k nejdůležitějším opatřením její vyčištění.¹⁹

Od léta 1684 probíhaly práce na hloubení studny na Velké šanci, přičemž kopáči narazili na kamenné bloky, které bylo potřeba prolomit a dále pokračovat v jejím hloubení. Vzhledem k těžké práci měla být navýšena částka vyplácená za sáh proražené skály přinejmenším na 12 rýnských zlatých.²⁰ Na zakrytí doposud zcela otevřeně studny mělo být použito podle návrhu tehdejšího velitele na šanci setníka Mathiase Gössela 6 kop šindele za 1 rýnský zlatý 12 krejcarů a 12 kop šindelových hřebů v ceně 48 krejcarů.²¹ Potřebnou vodu si posádka

musela obstarávat a přinášet ze značně vzdáleného vodního zdroje, což velmi ztěžovalo obranyschopnost opevnění.²²

Hloubení studny pokračovalo i nadále a v únoru 1685 bylo dosaženo hloubky 24 sáhů. Za jeden sáh vykopané studny se vyplácelo 10 rýnských zlatých, přičemž již bylo vynaloženo 160 rýnských zlatých. Podle toho by tedy původní hloubka studny činila osm sáhů. Avšak i nadále se studnařům nedařilo narazit na vodu, a jelikož se práce s postupující hloubkou v kamenitém podloží stávaly stále náročnější, cena za sáh se zvýšila na 15 rýnských zlatých. Na zaplacení těchto výdajů měly být použity peníze vyčleněné rozhodnutím sněmu slezských knížat a stavů na fortifikační účely (*Fortificationsgelder*), jež zbývaly v zemské pokladně z původní částky 2 000 rýnských zlatých.²³ Kopání studny pokračovalo až do začátku srpna, což dosvědčují dochované náklady na plat kopáčům, příp. vojákům, kteří se hloubení zúčastnili.²⁴ Aktivně se v této záležitosti angažoval nový velitel na Velké šanci podplukovník baron Pape de Espil, jenž usilovně urgoval příslušná úřední místa v pokračování hloubení studny. Argumentoval přitom špatnou obranyschopností šance a velkým nebezpečím pro celou slezskou zemi v případě nepřátelského vpádu, jelikož vojáči museli vodu přinášet až z potoka v údolí. Avšak ani v hloubce 27 sáhů se nepodařilo narazit na vodu. Když *zmizely veškeré naděje*, poprvé se objevil návrh na jiný způsob přivedení vody do šance. Z tohoto důvodu nechal de Espil hledat vodní zdroj na dvou jiných místech, a ten pak chtěl vést do šance vykopaným kanálem.²⁵

Výše uvedené potíže se zásobováním vodou přiměly barona k přednesení nového návrhu na přivedení vody na Velkou šanci, o němž informoval slezskou komoru těšínský vrchní regent Baltazar Šimonský 8. října 1685.²⁶ Vhodný vodní zdroj se nacházel na vrcholu naproti Mostu u Jablunkova, z něhož měla být voda vedena na Velkou šanci buď vykopaným kanálem, nebo vodovodním potrubím. Regent Šimonský se vydal do Jablunkova a spolu s kopáči ze Solce, kteří předtím pracovali na hloubení studny na šanci, měl posoudit možnost realizace vodovodu. První vážný nedostatek představovala velká vzdálenost pramene, jenž se nacházel 800 sáhů (zhruba 1,5 kilometru) od šance. Kromě toho se v prostoru mezi pramenem a šancí rozprostíral 350 sáhů široký pás hustého lesa, který by bylo nutno obejít. Dalším problémem se ukázala malá vydatnost zdroje, jehož pramen byl pouze *na prst silný* a měl malý výškový spád. Proto panovala obava, že na tomto bahnem zaneseném a močálovitém místě by se mohl pramen v budoucnu zcela ztratit a vynaložené náklady by přišly vniveč. Vykopání kanálu či příkopu bylo zcela zamítnuto vzhledem k velké vzdálenosti a zejména náročnosti při jeho vedení lesem s kamenitou a kořeny prorostlou půdou. V tomto případě by se náklady a časová náročnost vyrovnaly výdajům za vybudování vodovodu, včetně vrtání potrubí nebo výroby železných součástí. Na výstavbu vodovodu bylo počítáno s použitím 300 kusů potrubí, každý o délce 8 loktů (6,16 metru, celkem tedy 1,848 kilometru potrubí).

Za nejvhodnější materiál pro potrubí bylo považováno dřevo borovice. Ve zdejší oblasti se ovšem nevyskytovaly a musely by se přivážet z místa vzdáleného až sedm mil. Další možností bylo využití smrkového dřeva, to však nemělo potřebnou životnost. Neméně závažnou skutečnost v neprospěch vodovodního potrubí, kterou musel připustit i velitel de Espil, představovalo zdejší neklidné prostředí a útoky z uherské strany. V případě, že by potrubí vedlo na povrchu, muselo by být neustále hlídáno. Pro nepřátelské oddíly, jež by vodovod brzy objevily, by jeho zničení nepředstavoval příliš velký problém a dilo by *rozsekali* během čtvrt až půl hodiny. Navíc přílišná vzdálenost a hustý les neumožňovaly ochranu pramene a vodovodu dělostřeleckou palbou ze šance. Po přednesení těchto námitek proti přivedení vody z tak odlehlého místa došel Šimonský k přesvědčení, že realizace je očividně nemožná. Vzhledem k nutnosti zaopatřit Velkou šanci vodou navrhl jiná řešení. Jedním z nich bylo pokračovat v kopání již tak hluboké studny, dokud se nenarazí na vodu, čímž by dosavadní výdaje nebyly vynaloženy zbytečně. Dále upozornil na jiný pramen, který se sice nacházel

rovněž mimo šanci směrem na uherskou stranu, ale ve vzdálenosti jen přibližně 20 sáhů. Navíc, i když pramenil na opačnou stranu, byl tento vodní zdroj mnohem vydatnější a v neposlední řadě v dosahu střelby z mušket. Spolu s kopáči studen se jej vydal obhlédnout, aby následně navrhl možnosti čerpání vody. O výsledku obhlídky však nejsme zpraveni.

Písemné prameny se v otázce vodovodního potrubí na šanci na několik let odmlčely a nacházíme v nich pouze nepřímé doklady o používání studny. Například v roce 1697 mělo být na Velkou šanci mj. opatřeno i vědro ke studni, lano o délce 30 sáhů a k tomu dva sáhy dlouhý řetěz k vědru.²⁷ Podobně podrobný popis stavu šance z roku 1700 vyhotovený velitelem setníkem Heinrichem Kochem zmiňoval opět jen existenci jedné studny, kterou bylo třeba úplně vyčistit a vodu upravovat kamennou solí, nebo v opačném případě najít a postavit jinou studnu. Na šanci se pro případ požáru nacházelo 30 kožených věder či dřevěných nádob.²⁸

Situace v Uhrách se neuklidnila ani na počátku 18. století, kdy přerostla v největší protihabsburské povstání Františka II. Rákócziho v letech 1703–1711. V ohrožení se znovu ocitla i slezská hranice a nevyhovující stav Velké šance znova rozproudil jednání, jejichž cílem bylo uvedení fortifikace do obranyschopného stavu, aby mohla čelit očekávaným útokům uherských povstalců. A jedním z nutných opatření bylo opět řešení problematického zajištění vody. V červenci 1703 sděloval velitel na šanci plukovník-strážmistr Peter du Bois, že se sice v horní části šance nalézala studna nebo cisterna, avšak s nepoužitelnou vodou, a v případě, že nepršelo tři a více dní, nebyla ve studni k dispozici voda žádná.²⁹

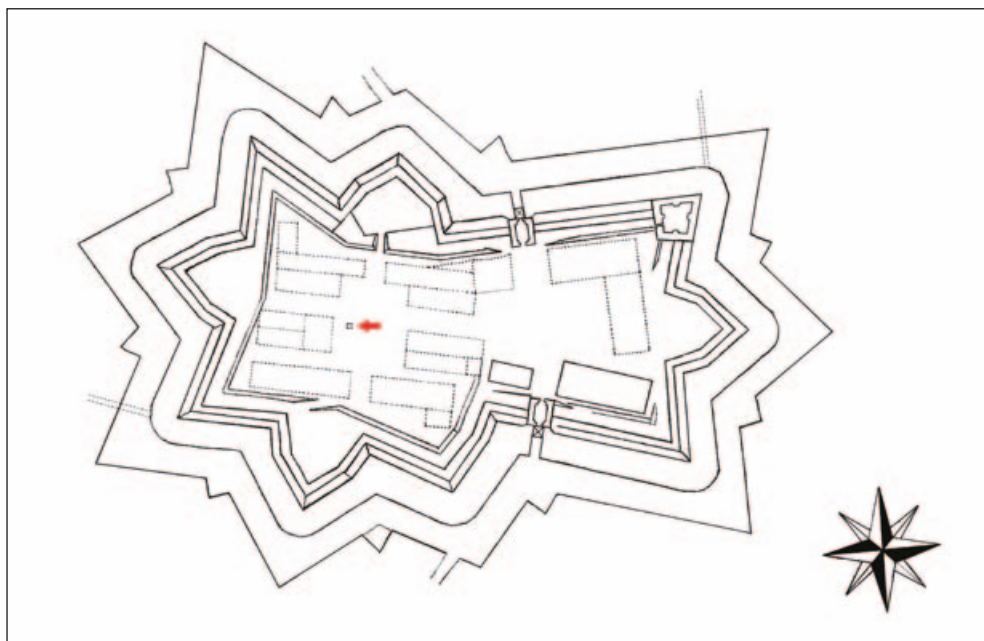
Návrh na zavedení vodovodu se opět objevil ve zprávě o stavu opevnění, již vypracoval moravský zemský inženýr setník Johann Jacob Fischer v roce 1703 pro vídeňskou Dvorskou válečnou radu. Konstatoval, že v horní šanci není žádná voda, kromě té, která stékala ze střechy a byla vedená dřevěnými okapy do sběrného místa. I když se na uherské straně nacházela studna ve vzdálenosti 100 kroků, nebyla by během nepřátelského útoku bezpečně přístupná. Dále vyzvěděl, že na slezské straně vyvěral na vrcholu kopce pramen kvalitní vody a již byly učiněny pokusy o její přivedení do šance. Navrhoval, aby byla voda vedena z tohoto zdroje pomocí 100 kusů vodovodních rour pod zemí, což by sloužilo k prospěchu šance a posádky.³⁰

Ačkoliv Rákócziho povstání bylo potlačeno a formálně ukončeno v dubnu 1711 podepsaným mírem v Szátmáru, události předešlých desetiletí a pokusy o napadení hranice povstalci měly za následek neustávající snahy o vylepšení stavu Velké šance. V roce 1714 se opět rozeběhla korespondence mezi vrchním vojenským velitelem ve Slezsku, zemským inženýrem a těšínským hejtmanstvím týkající se přestavby dřevěné a zemní Velké šance na kamennou, resp. zděnou. V rámci ní byla pozornost zaměřena i na problémy s přísunem vody. V roce 1714 vykonal její prohlídku a následně podal zprávu Vrchnímu úřadu podplukovník David Jacob von Rauschendorf, tehdejší slezský zemský inženýr.³¹ Na šanci zmínil příliš úzkou studnu ve špatném stavu hlubokou 27 sáhů s dřevěným vyztužením. Její oprava by byla velmi obtížná a musela by se ještě prohloubit. Tyto práce odhadoval na 900 rýnských zlatých. Jeho návrh spočíval ve zhotovení vodovodu, jímž by byla voda přiváděna potrubím vyrobeným z jedlového dřeva z místa vzdáleného 1 200 kroků. V otázce bezpečnosti vodovodu zdůrazňoval, že by se nacházel na slezské straně za zemskou linií, za zády šance a v dané situaci na bezpečnějším místě. V případě nutnosti mohl být chráněn párem čartaků³² a umístěním jednoho děla. Obhlídku provedli i komisaři Vrchního úřadu, kteří v jednom z bodů své zprávy zvažovali, zda Rauschendorffem navrhovaný vodovod bude bezpečný a stálý a nebude moci být nepřítelem zničen. Zároveň určili přibližné náklady na výstavbu s ohledem na jeho vzdálenost. Podle mínění komisařů by se náklady na pořízení vodovodu do udané částky 900 rýnských zlatých nevešly, již jen z důvodu náročného kopání ve skalnatém podloží. Zároveň upozornili na nejistotu, kolik by si vyžádaly neustále opravy a konzervace potrubí. Naproti tomu, kdyby se pokračovalo v hloubení stávající studny, náklady by uvedené částce odpovídaly, i přesto, že se podle kopáčů pořádný pramen nacházel o 20 sáhů hlouběji.

Počítali s platbou 15 rýnských zlatých za jeden sáh, ve větší hloubce by se pak cena zvýšila na 18 rýnských zlatých a k nákladům se musely připočíst i výdaje na zajištění náradí, svíce a pomocníků. Práce by však nemohly probíhat v létě, kdy tomu bránila velká dusna. Podle jejich názoru by tedy byla Velká šance nejlépe zaopatřena vodou pokračováním v hloubení studny.³³ Se zmínkami o možnosti vedení vody na šanci potrubím se setkáváme i v roce 1716, jež pocházejí ze zprávy adresované slezské komoře ve Vratislavi, přičemž cena byla v tomto případě vyčíslena na 600 rýnských zlatých.³⁴

Tolik, co nám ke sledované problematice poskytují písemné prameny. Výše uvedené zmínky o zajištění vody na Velké šanci však jednoznačnou odpověď na položenou otázku nepřinášejí. Návrhy na přivedení vody potrubím z hory Beskyd na slezské straně se objevují v několika případech – v návrhu velitele Pape de Espil z roku 1685, inženýra Johanna Jacoba Fischera z roku 1703 a Davida Jacoba von Rauschendorfa z roku 1714. Relace těšínského vrchního regenta a komisařů Vrchního úřadu, kteří měli posoudit možnost realizace návrhů, však vynízely nepříznivě. Nejproblematictější se jevila velká vzdálenost šance od pramene a s tím související praktické potíže při vedení vodovodního potrubí.

Ani kartografické podklady nejsou v tomto případě o mnoho sdílnější, zejména z důvodu, že se jich pro sledované období mnoho nedochovalo. Na prvním doloženém plánu Velké šance, jenž zobrazil přestavbu započatou v roce 1663, je zaznamenán vysoký počet studní, tři, a kromě nich se další nacházela mimo vlastní objekt opevnění. Druhý nejstarší dochovaný plán šance vypracovaný moravským zemským inženýrem Fischerem pochází z roku 1703. Figuruje na něm jedna studna s popisem *Wasser oder Senkhgrube*. Druhá zaznačená studna se nacházela mimo prostor šance, k níž se scházelo ze zemské cesty na uherskou stranu a odpovídala prameni zakreslenému i na předchozím plánu.³⁵ Jistou oporu pro předpokládaný vodovod by mohla poskytnout legenda k plánu přestavby Velké šance v letech 1724–1729, po níž došlo k nahrazení dosavadního zemního a dřevěného opevnění a zbudování pevnosti



Plán přestavby Velké šance z let 1724–1729, jež nebyla realizována v plném rozsahu. Podle původního návrhu měla stát ve vnitřní části šance pouze jedna studna, napájená pomocí potrubí, kresba Martina Krůla podle plánu uloženého v Österreichisches Staatsarchiv

s využitím kamene a cihel. Legenda popisuje studnu nacházející se v místech původní horní šance jako *der vorhandene Brunnen, al wohin das zimblicher massen hierbei gebrachte Röhr Wasser zuleithen*, což by připouštělo možnost přivedení vody pomocí vodovodu do studny.³⁶

Po prostudování těchto materiálů bychom mohli problematiku zavedení vody na Velkou šanci pomocí vodovodního potrubí z pramene na vrchu Beskyd uzavřít tvrzením, že se existence vodovodu nepodařila nezvratně doložit, ale ani vyvrátit.



Při kopání základů rodinného domu v Mostech u Jablunkova byly nalezeny pozůstatky dřevěného potrubí, z nichž byl jeden kus předán v roce 1985 do sbírek Muzea Těšínska.³⁷ Této, na horské prostředí vcelku unikátní záležitosti, nebyla věnována dostatečná pozornost.

Na základě místně tradovaného povědomí bylo potrubí dáno do souvislosti s nedalekou pevností Velkou šancí. Nalezený kus dřevěného potrubí byl vyroben z jedlového dřeva, jeho délka činí 210 centimetrů a průměr kmene 26 centimetrů. Průměr vnitřního vývrtu se pohybuje v rozmezí 9–10 centimetrů. Podle výpovědi místního obyvatele, který na potrubí narazil, bylo během zemních prací vykopáno několik kusů potrubí z jedlového dřeva v hloubce kolem jednoho metru. Dle jeho sdělení k sobě jednotlivé kusy pouze lícovaly, nebyly spojovány žádnými objímkami či spojkami.³⁸ Pro zvýšení trvanlivosti a proti průsakům bylo celé potrubí omazáno až dvacetacentimetrovou vrstvou jílů. Bohužel více informací již nelze z nálezových okolností vytěžit.³⁹

Při bližším pohledu můžeme zjistit, že se místo nálezu nachází na svahu hory Beskyd, jež je nejvyšší polohou na této slezské straně hranice. Vzdálenost vrcholu Beskydu od Velké šance činí přibližně 1,5 kilometru. Lokalizace vrcholu, stejně jako vzdálenost od šance tak odpovídají údajům, které se dochovaly v písemných pramenech. Ve světle tohoto zjištění pak úvaha o realizaci vodovodního potrubí na Velké šanci získává nový rozměr.

Samotné vodovody navazovaly na bohatou tradici antického Říma a znalosti o jejich výstavbě byly udržovány ve středověkých klášterech. Ve městech byly vodovody spjaty s kostelními a klášterními fundacemi. Četné doklady o vodovodech pocházejí ze 14. a 15. století, kdy jsou doloženy rovněž v českých zemích.⁴⁰ Jsou tedy spojovány zejména s městským prostředím, kde sloužily k pokrytí stále větší potřeby vody pro narůstající počet lidí a rozvíjející se řemeslnou a hospodářskou výrobu. Městské obce měly rovněž k dispozici potřebné finanční prostředky a organizační struktury pro realizaci tak náročného díla, jež přivádělo vodu mnohdy ze vzdálenosti několika kilometrů. Tyto nároky si vyžadovaly i přítomnost – zvláště při výstavbě

Kus dřevěného potrubí nalezeného na svahu hory Beskyd, Muzeum Těšínska, foto Martin Krůl

vodovodu ve velkých městech – povoláného specializovaného odborníka označovaného v pramenech jako rourmistr (lat. *cannalista*).⁴¹

Z technického hlediska existovaly od středověku dva základní typy vodovodů. První, jednodušší typ – gravitační vodovod – přiváděl vodu z místa položeného výše než místo odběru vody. Při tomto způsobu se tedy využíval výškový rozdíl a přirozený spád terénu. Uplatňoval se v hornatějších oblastech. Druhý způsob, používaný naopak v nížinách, představoval technicky náročnější řešení. Vyžadoval již zařízení, která čerpala vodu na principu tzv. *paternosterwerku* poháněného vodním kolem nebo žentourem. Voda se shromažďovala do výše položeného sběrného místa, odkud pak byla dále distribuována na místo určení.

Rovněž řešení přivodu vody existovalo několik. Dopracovávala se vykopanými, vyzděnými či dřevěnými kanály nebo pomocí potrubí. Voda dopravená vodovodem ze vzdáleného zdroje se shromažďovala na místě určení ve vodovodních studnách, odkud se dále rozváděla potrubím do ostatních částí města.⁴²

Variabilní byl i materiál používaný k výrobě potrubí – mezi nejstarší patří olověné roury, uplatňovala se i keramická potrubí, avšak nejčastěji se využívalo dřevo.⁴³ Dřevěná potrubí mohla existovat ve formě koryta nebo vydlabaných trámů překrytých shora prkny, ale nepoužívanější se stalo potrubí vyrobené z kmene stromu, v němž byl podélně vyvrtán otvor různého průměru. Důležitou funkční záležitost tvořilo vzájemné spojování jednotlivých kusů, jež se nejčastěji zajišťovalo kovovou spojkou (manžetou) nebo zahrndlením ve dřevě. Co se týče druhu dřeva, všeobecně se považovala za nejlepší borovice a dub, avšak používalo se i olšové nebo modřínové potrubí. Svými vlastnostmi měkkého dřeva a rovného kmene se nejvíce hodila k těmto účelům borovice, samozřejmě s ohledem na její výskyt v místě potřeby. Trvanlivost dřevěného potrubí uloženého v zemi se odhaduje na zhruba dvacet let, poté muselo být obnovováno.⁴⁴

Vlastní vrtání probíhalo buď ve svislé, nebo horizontální poloze za pomoci velkého vrtáku, někdy poháněného vodním kolem.⁴⁵ Rozměry dřevěných vodovodních rour získané z archeologických výzkumů jsou různé. Z nálezů z českých a moravských měst se délka jednotlivých kusů pohybuje v rozmezí 2–4 metry, v polských městech se však našly roury dlouhé i téměř 7 metrů. Z jednoho kmene se mohly vyrobit dva až tři kusy kratších rour. Průměr potrubí se pohyboval mezi 15–60 centimetry a samotný vývrt pak 4–10 centimetrů.⁴⁶

S vodovody se můžeme setkat i ve městech na Těšínsku. První zprávy o nich nacházíme v pramenech z první poloviny 16. století. Většinou byla voda přiváděna dřevěným potrubím z předměstských zdrojů do studny nebo nádrže v centru



Ukázka z díla Georgiuse Agricoli s využitím vertikálního a horizontálního způsobu vrtání podélných vývrtů v kmelech stromů, převzato z Agricola, Georg: *De Re Metallica Libri XII*. Basilea 1556

města. Taková situace byla zjištěna v Těšíně, kde stála dřevěná nádrž na Novém trhu. Z roku 1575 se dochovaly platby města na poměrně rozsáhlé práce při stavbě cisterny a vodovodu, které tvořily desetinu všech městských výdajů.⁴⁷ Ve Fryštátě pochází zmínka o vedení vody potrubím do kašny na rynku z roku 1539. Podle údajů z účetní knihy se jednalo o vydání na vedení vody *trúbami* do města i po městě.⁴⁸ Ve Frýdku se již před polovinou 16. století nacházela na náměstí ze studny na předměstí napájená kašna, z níž byla voda dále distribuována dřevěnými rourami.⁴⁹ Tato problematika je v současné době doplňována o výsledky archeologických výzkumu městských jader. Poslední výzkumy náměstí v Bílsku prohloubily znalosti o nejstarším průběhu vodovodu, jenž vedl vodu do centra města. Vodovodní potrubí ze smrkového dřeva spojené železnými spoji přivádělo vodu do podzemní dřevěné nádrže. Podle dendrochronologických dat spadá výstavba nejstaršího bílského vodovodního řádu do 40. let 16. století.⁵⁰



Bližší časové zařazení potrubí nalezeného na svahu hory Beskyd v Mostech u Jablunkova pomohla upřesnit dendrochronologická analýza.⁵¹ Ta ukázala, že nalezený kus vodovodního potrubí byl vyroben z jedlového dřeva ze stromu statého v roce 1724. Rok 1724 byl rovněž počátkem rozsáhlé přestavby Velké šance, ukončené (vzhledem k nedostatku finančních prostředků ne zcela podle původního návrhu) až o pět let později. Potvrzení výstavby vodovodu v rámci velké přestavby dokládá i legenda na uvedeném plánu, který obsahuje zmínky o vedení vody do prostoru existující studny ve vnitřní šanci.⁵²



Čelní pohled na dochovaný kus potrubí s označením směru odběrů dendrochronologických vzorků, Muzeum Těšínska, foto Petr Bělíček



Výřez z topografické mapy okolí Velké šance se zaznačením hypotetické rekonstrukce vedení vodovodního potrubí spojující vrch Beskydu a Velkou šanci, šipkou je označeno místo nálezu, mapový podklad: <http://cuzk.cz>, kresba Martin Krůl

Výše uvedené skutečnosti nás tedy mohou opravňovat k tvrzení, že vodovod přivádějící vodu na Velkou šanci ze zdroje na vrcholu Beskyd zde skutečně vybudován byl a doba jeho výstavby spadá do realizace přestavby Velké šance v letech 1724–1729. Z funkčního hlediska se jednalo o nejjednodušší typ gravitačního vodovodu. Potrubí se skládalo ze zhruba dvoumetrových kusů, způsob jejich vzájemného spojování však neznáme. Celé potrubí bylo následně omazáno ochrannou a konzervační vrstvou jílu. Zasazení výstavby vodovodního potrubí do rámce uvedené přestavby podporuje i skutečnost, že stavební práce velkého rozsahu byly z velké části realizovány, přičemž jako logické se jeví i komplexní a dlouhodobé zajištění přísunu vody. K realizaci náročného díla mohlo být v tomto případě využito pracovníků provádějících renovační práce na šanci. Bohužel se k přestavbě nepodařilo dohledat podrobný písemný materiál, nejvíce informací tak poskytuje legenda plánu přestavby Velké šance.

Vzhledem k faktu, že je k dispozici pouze jeden kus potrubí, je třeba vzít v úvahu i možnost, že se jedná o ten nalezený kus, jenž mohl být použit v rámci opravy vodovodu. V případě uvažované periody trvanlivosti dřeva v zemi – tedy zhruba 20 let – by se dalo usuzovat i o dřívější době výstavby vodovodu korespondující s písemnými zprávami z počátku 18. století.

Avšak již jen přítomnost vodovodního potrubí opět dokládá, jak velký význam byl Velké šanci přisuzován při obraně slezsko-uherské hranice. Komplikované zajištění vody v horském prostoru pomocí vodovodu jistě vyžadovalo nemalé finanční a lidské zdroje, kterých se v době neustálých válečných konfliktů habsburské monarchii nedostávalo. Zároveň se jedná o významný doklad technického řešení zásobování raně novověké pevnosti v horském prostředí vodou. Při řešení otázky existence vodovodního potrubí nadnesené v názvu příspěvku se ukázala potřeba zkoumání problematiky v rámci využití všech dostupných typů pramenů, bez jejichž vzájemné konfrontace by nebylo možné dojít k relevantním závěrům.

RESUMÉ

Water Duct to the Great Fort in Mosty u Jablunkova

Ensuring a water supply was a distinctive problem for fortifications wherever their primary role was their strategic and military relevance. The fortification in Mosty u Jablunkova, the Great Fort, built in the challenging terrain of the Beskydy mountains, also faced the issue of ensuring the water required to maintain its defence potential. Relying on all the sources available (written documents, cartographic and material evidence), the article tries to settle the problem of a possible water pipe assumed to convey water from a distant source. Both written and cartographic evidence fails to give a clear and definite answer to this problem. However, a wood fragment of a water duct found near the Great Fort seems to cast a different light on the issue. Combining all these sources allows the existence of a water duct to the Great Fort to be proven, with a dendrological time analysis attributing it to between 1724–1729.

AUTOR STUDIE

- Mgr. Martin Krůl; Muzeum Těšínska, martin.krul@muzeumct.cz
- Text vznikl v rámci projektu *Historizace střední Evropy*, reg. č. CZ1.07/2.3.00/20.0031.

POZNÁMKY

- 1 K problematice vody a jejího zaopatření v širším historickém kontextu s přehledem další literatury nejnověji např. SOWINA, Urszula: *Woda i ludzie w mieście późnośredniowiecznym i wczesnonowożytnym. Ziemia polskie z Europą w tle*. Warszawa 2009; stav výzkumu nad problematikou vody v českých městech na základě archeologických výzkumů shrnul ve svém příspěvku ŠIROKÝ, Radek: *Pitná, užitková a odpadní voda v českých městech ve středověku a raném novověku. Stav a perspektivy archeologického poznání. Památky archeologické* 91, 2000, č. 2, s. 345–410; pro polské prostředí např. CEMBRZYŃSKI, Paweł: *Ze studiów nad życiem codziennym w średniowiecznym mieście. Zaopatrzenie w wodę i usuwanie nieczystości w miastach stref bałtyckiej i sudecko-karpackiej w XIII–XVI wieku*. Wratislavia Antiqua 14. Wrocław 2011.
- 2 Za nejhlubší hradní studnu v Čechách je považována studna na Zbirohu se zaznamenanou hloubkou 163 metrů, DURDÍK, Tomáš: *Poznámky k technickému vybavení hradů (záchody, zásobování vodou)*. Svorník 7, 2009, s. 19.
- 3 TAMTÉŽ, s. 22–24; TÝŽ: *Několik poznámek k české hradní každodennosti*. Archaeologia historica 35, 2010, č. 1–2, s. 47–48; TÝŽ: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. Dodatky 4. Praha 2011, s. 122–123.
- 4 Například BÖCKLER: Georg Andreas: *Manuale Architecturae Militaris, Oder Handbüchlein über die Fortification und Vestungs Baukunst*. Frankfurt 1646, s. 15–16.
- 5 K jablunkovským šancím např. KLAUITTER, Willy: *Geschichte der schlesischen Festungen in vorpreussischer Zeit*. Die Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte 39. Breslau 1941; POPOLEK, Franciszek: *Szańce Jablonkowskie i ich znaczenie w dziejach Śląska Cieszyńskiego*. Zwrot 3, 1951, č. 10, s. 8; INDRA, Bohumír: *Stavba šanců v Jablunkovském průsmyku v roce 1663*. Vlastivědné listy 4, 1978, č. 2, s. 20–23; GAURA, Karel: *Jablunkovské šance*. Těšínsko 11, 1968, č. 1, s. 22; POŁOCZKOWA, Barbara: *Najważniejsza twierdza cieszyńska*. Kalendarz Cieszyński 1992, s. 37–45; KALUS, Jaromír – ŽÁČEK, Rudolf: *Twierdze i zespoły fortyfikacji na terenie Śląska czeskiego*. In: Božek, G. (ed.): *Zabytki architektury obronnej w województwie śląskim (referaty wygłoszone na sesji naukowej w Katowicach i Żorach w dniach 12–13 września 2002)*. Katowice 2002, s. 61–69; KRŮL, Martin – NOVÁKOVÁ, Pavlína: *Jablunkovské šance*. Český Těšín 2005; KRŮL, Martin: *Fortyfikacje górskie Przełęcz Jablonkowskiej*. In: Przerwa, T. – Podruczny, G. (ed.): *Twierdza Srebrnogórska IV. Wojna siedmioletnia w Sudetach i nowożytnie fortyfikacje górskie*. Wrocław 2013, s. 59–74.
- 6 Příslušná korespondence uložená v Zemském archivu v Opavě (dále jen ZA Opava), fond Královský úřad v Opavě (dále jen KrŮ) a Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszyńie (dále jen AP Cieszyn), fond Komora Cieszyńska (dále jen KC). K organizaci slezských úřadů v letech 1526–1740 viz ORZECHOWSKI, Kazimierz: *Historia ustroju Śląska 1202–1740*. Acta Universitatis Wratislaviensis 2806. Wrocław 2005, s. 101–224.
- 7 AP Cieszyn, fond KC, sign. 83, pag. 63, 65 (rytíři Maxmiliánovi Pröckelovi z Proksdorfu a na Bažanovicích a Horním Žukově, radě a direktorovi na zámku v Těšíně, 5. května 1645, Jablunkov).
- 8 TAMTÉŽ, pag. 64.
- 9 TAMTÉŽ, pag. 64, 68; AP Cieszyn, fond KC, sign. 90, pag. 48.
- 10 K turecké válce v letech 1663–1664 např. WAGNER, Georg: *Das Türkenjahr 1664. Eine europäische Bewährung*. Burgenländische Forschungen, Heft 48. Eisenstadt 1964; DANGL, Vojtech – KOPČAN, Vojtech: *Vojenské dejiny Slovenska. II*. Bratislava 1995, s. 158–167; KOPČAN, Vojtech – KRAJČOVIČOVÁ, Klára: *Slovensko v tieni polmesiaca*. Bratislava 1983, s. 85–97; KOPČAN,

- Vojtech: *Turecké nebezpečí v Slovensku*. Bratislava 1986, s. 129–149; HORVATH, Pavol (ed.): *Rabovali Turci. Výber z kroník a listov zo 16. a 17. storočia*. Bratislava 1972, s. 62–148.
- 11 Dochovaná kopie plánu Velké šance je přiložena k žádosti šancovního mistra Jana Jakuba Samsbla Vrchnímu úřadu ve Vratislavi z roku 1664 o zaplacení odškodného za úraz oka, který utrpěl během stavby opevnění v předěšlém roce. ZA Opava, fond KrÚ, inv. č. 546, sign. 9/32a, č. k. 322, fasc. 20; INDRA, B.: *Stavba šanců*, s. 20–23; JEŽ, Radim: *Stavební plán a průřez Velkou šancí v Mostech u Jablunkova*. In: Šopák, P. a kol.: *Město – zámek – krajina*. Kulturní krajina českého Slezska od středověku po první světovou válku. Slezsko: Lidé a země II. Opava 2012, s. 292–293, č. B42.1.
 - 12 Tak vysoký počet by mohl zahrnovat nejen studny ve vlastním slova smyslu, ale i cisterny. Již středověké písemné prameny mezi oběma typy v celé Evropě prakticky nerozlišovaly, taktéž i německý název „Brunn“ nemusel jednotlivé pojmy precizovat. Viz DURDÍK, T.: *Poznámky k technickému vybavení hradů*, s. 19.
 - 13 ZA Opava, fond KrÚ, inv. č. 546, sign. 9/32a, č. k. 322, fasc. 20 (dva ověřené opisy datované v Těšíně 4. ledna a 18. listopadu 1664 daňovým výběřcím Jindřichem Koricem). Ze soupisu není zřejmé, v jakých jednotkách jsou sáhy uvedeny. V případě vídeňského sáhu (1 sáh = 1,8965 metru) by délka činila 41,7 metru, v případě slezského, resp. vratislavského (1 sáh = 1,735 metru, resp. 1,728 metru), pak 38,17 metru, resp. 38,02 metru. Viz HOFMANN, Gustav: *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*. Plzeň – Sušice 1984, s. 84.
 - 14 ZA Opava, fond KrÚ, inv. č. 546, sign. 9/32a, č. k. 322, fasc. 20 (specifikace datovaná v Jablunkově 6. září 1668 podepsaná Janem starším Borkem z Roztropic, purkmistrem Jablunkova, ověřená v Těšíně 23. března 1674 vrchním daňovým výběřcím Těšínského knížectví Janem starším Gočálkovským z Gočálkovic).
 - 15 AL SAHEB, Jan: *Protihabsburské stavovské povstání Imricha Tökölyho v Uhrách a obrana moravsko-slezsko-uherské hranice*. Slezský sborník 109, 2011, s. 187–205; KRŮL, Martin: *Význam opevnění slezské hranice během uherských protihabsburských stavovských povstání*. In: Kurucké vojny a ich odkaz v histórii, kultúre a umení / Kurucké války a jejich odkaz v historii, kultuře a umění. Dolný Kubín – Český Těšín 2011, s. 79–92; k přepadení Bílska nejnověji PINDUR, David: *Kurucký vpád do Bílska roku 1682 a jeho odraz v historiografii*. In: Kurucké vojny, s. 125–142.
 - 16 K problematice protihabsburských povstání existuje početná literatura, výběrově např. FESSLER, Ignaz A.: *Geschichte von Ungarn*. IV. Band. Leipzig 1877, s. 388 a násl.; V. Band. Leipzig 1883, s. 1–133; KLOPP, Onno: *Das Jahr 1683 und der folgende grosse Türkenkrieg bis zum Frieden von Carlowitz 1699*. Graz 1882; SWIETECKÝ, Bedřich: *Kurucké války na Slovensku*. Praha 1928; DANGLE, Vojtech: *Slovensko vo víre stavovských povstání*. Bratislava 1986; DANGLE, V. – KOPČAN, V.: *Vojsenské dějiny*, II, s. 23–93; WINKELBAUER, Thomas: *Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertane des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter. Teil 1. Österreichische Geschichte 1522–1699*. Wien 2003, s. 123–173.
 - 17 Specifikace přiložená k dopisu velitele na šanci praporečka Joachima von Becka plukovník-strážmistřovi Kniggeova pluku baronu Wentzelovi von Franckenbergovi z 25. června 1677; viz ZA Opava, fond KrÚ, inv. č. 546, sign. 9/32a, č. k. 322, fasc. 23. Vídeňský loket = 77,756 centimetru, slezský loket = 57,461 centimetru (HOFMANN, G.: *Metrologická příručka*, s. 71).
 - 18 KLAUITTER, W.: *Geschichte der schlesischen Festungen*, s. 96; ZA Opava, fond KrÚ, inv. č. 546, sign. 9/32a, č. k. 322, fasc. 24 (zpráva slezského zemského inženýra Christiana Marienbergera Vrchnímu úřadu došla 14. března 1678). K převodu jednotek: 1 geometrický (měřičský) krok = 1,185 metru, obecní = 0,778 metru (HOFMANN, G.: *Metrologická příručka*, s. 67).
 - 19 Velitel zemské hotovosti Jindřich hrabě Promnic Vrchnímu úřadu ve Vratislavi 8. června 1684, taktéž velitel Jablunkovské šance praporečků Johann Benedikt Perg těšínskému zemskému hejmanovi Janu Fridrichu Laryšovi ze Lhoty 7. června 1684 ze šance Jablunka nebo stejný soupis zasláný podplukovníkem Carlem Ernstem hrabětem von Rappach Vrchnímu úřadu ve Vratislavi; viz ZA Opava, fond KrÚ, inv. č. 546, sign. 9/32a, č. k. 323, fasc. 30.
 - 20 TAMTÉŽ, fasc. 33 (setník Mathias Gössel těšínskému vrchnímu regentu Baltazaru Šimonskému, 5. srpna 1684, Jablunkovská šance).
 - 21 TAMTÉŽ, fasc. 32 (těšínský vrchní regent Baltazar Šimonský slezské komoře, 23. července 1684, Těšín).
 - 22 TAMTÉŽ, fasc. 33 (setník Mathias Gössel Vrchnímu úřadu ve Vratislavi, 10. listopadu 1684, šance Jablunka).
 - 23 Z uvedené částky zůstalo 535 rýnských zlatých, 43 krejcarů a 2 haléře; viz TAMTÉŽ, fasc. 34 (těšínský regent Baltazar Šimonský slezské komoře, 26. února 1685, Těšín).
 - 24 Dne 24. února 1685 bylo kopáči studny Georgu Stirtzkému zaplaceno 20 rýnských zlatých. Další blíže nespecifikovaný počet těchto pracovníků dostal zaplaceno (na základě příkazů ze 17. března, 9. dubna, 12. července a 2. srpna) 10, 20, 15 a 25 rýnských zlatých. Kromě toho pracovali na hloubení studny i čtyři vojáci, kteří za práci obdrželi 14 rýnských zlatých 48 krejcarů. Se studnou souvisely i platby kovářům, za což jim bylo zaplaceno 13. dubna 5 rýnských zlatých 45 krejcarů. TAMTÉŽ, fasc. 34 (extrakt císařského berního úřadu v Těšíně Heinricha Heymanna, 3. srpna 1685).
 - 25 TAMTÉŽ, fasc. 34 (těšínský regent Baltazar Šimonský slezské komoře, 3. srpna 1685, Těšín).
 - 26 TAMTÉŽ, fasc. 35.
 - 27 TAMTÉŽ, fasc. 39 (soupis zhotovený slezským inženýrem setníkem Peterem von Derkenigem, 30. září 1697, šance Jablunka).
 - 28 TAMTÉŽ, fasc. 41 (specifikace setníka Heinricha Kocha, 11. října 1700, šance Jablunka).
 - 29 TAMTÉŽ, fasc. 45 (specifikace o stavu Velké šance přiložená k dopisu velitele Petra du Boise slezské komoře, 13. července 1703).
 - 30 TAMTÉŽ, fasc. 45 (relace císařského setníka a zemského inženýra na Moravě Johanna Jacoba Fischera císařské dvorské válečné radě).
 - 31 AP Cieszyn, fond KC, sign. 90, pag. 121–134 (17. května 1715, Vratislav).
 - 32 Jednalo se o malá strážní postavení s kůlovou konstrukcí, která sloužila na turecké hranici k pozorování pohybu nepřátel. V případě, že se blížil útok Turků, osádka čartaku dala výtěly znamení o nebezpečí velkým

- hraničním pevnostem; viz KRÜNITZ, Johann Georg: *Oeconomische Encyclopädie oder allgemeines System der Land-, Haus- und Staats-Wirtschaft in alphabetischer Ordnung*. Bd. 189. Berlin 1846, s. 143.
- 33 AP Cieszyn, fond KC, sign. 90, pag. 140–141.
- 34 TAMTÉŽ, pag. 206 (nesignovaná zpráva, 9. července 1716, Těšín).
- 35 Originál plánu uložen v Österreichisches Staatsarchiv Wien – Kriegsarchiv, fond Karten und Plannsammlung, sign. Landesbeschreibung K VII d 45-3.
- 36 Originál plánu uložen TAMTÉŽ, sign. Landesbeschreibung K VII d 45-5. Již ze středověku nejsou vzácné případy, kdy se nenarazilo na vodu při hloubení i hlubokých šachet, které se následně napájely vodou z jiného zdroje; viz DURDÍK, T.: *Poznámky k technickému vybavení hradů*, s. 19.
- 37 Muzeum Těšínska, inv. č. H 23780, př. č. P 575/85.
- 38 Zde je třeba vzít v úvahu nedostatečné nálezkové okolnosti a možnost, že případné spojovací prvky mohly snadno uniknout pozornosti nálezců.
- 39 Údajně bylo natrefeno na další dvě linie vodovodního potrubí vedoucí paralelně vedle sebe na stejném svahu hory Beskyd. Podobné případy jsou známy i z jiných lokalit, např. z Křivokláta, viz pozn. 4. Dále se traduje, že ze šance vedly podzemní chodby spojující navzájem jednotlivá opevnění.
- 40 Nejstarší vodovod vznikl ve Starém Městě v Praze kolem roku 1331; viz CEMBRZYŃSKI, P.: *Ze studiów nad życiem codziennym*, s. 40–41.
- 41 SOWINA, U.: *Woda i ludzie*, s. 253–274.
- 42 CEMBRZYŃSKI, P.: *Ze studiów nad życiem codziennym*, s. 42–45; SOWINA, U.: *Woda i ludzie*, s. 249–252.
- 43 SOWINA, U.: *Woda i ludzie*, s. 239–240.
- 44 CEMBRZYŃSKI, P.: *Ze studiów nad życiem codziennym*, s. 47.
- 45 CEMBRZYŃSKI, P.: *Ze studiów nad życiem codziennym*, s. 46–47; SOWINA, U.: *Woda i ludzie*, s. 275–292.
- 46 SOWINA, U.: *Woda i ludzie*, s. 303.
- 47 Náklady činily 73 zlatých 12 grošů 6 haléřů, po započítání plateb městským pacholkům za dobývání rour, vína a platu rourmistrovi se částka navýšila na 101 zlatých 24 grošů 6 haléřů; AP Cieszyn, fond Akta miasta Cieszyna, sign. 717, pag. 5–6, 15, 37, 40; SPYRA, Janusz: *Gospodarka komunalna Cieszyna w świetle miejskich ksiąg rachunkowych z XVI–XVII w.* In: Panic, I. (ed.): *Z badań nad dziejami politycznymi i społeczno-gospodarczymi Cieszyna od średniowiecza do czasów współczesnych*. Cieszyn 2005, s. 41–59, zde s. 47.
- 48 Státní okresní archiv Karviná, fond Archiv města Fryštát, inv. č. 48, pag. 161 a 165; KORBELÁŘOVÁ, Irena: *Města na Těšínsku v 18. století*. Studie o Těšínsku 18. Český Těšín 2005, s. 73–74. Podle výše plateb se však jednalo o drobnější práce, největší částky byly vynaloženy za dubové koryto ke kašně (1 zlatý 12 grošů) a na smlouvu s rourmistrem (2 zlaté).
- 49 JEŽ, Radim: *Frýdek na sklonku středověku a v raném novověku (1434–1648)*. In: Adamec, T. a kol.: *Frýdek-Místek*. Praha 2014, s. 50–83, zde s. 70.
- 50 CHORĄŻY, Bogusław – CHORĄŻY, Bożena: *Wyniki badań archeologicznych przeprowadzonych na rynku w Bielsku w latach 2005–2006*. Bielsko-Bialskie Studia Muzealne 5, 2011, s. 72–81.
- 51 Analýzu provedla Dendrochronologická laboratoř Ústavu nauky o dřevě Mendelovy univerzity v Brně. Za její provedení děkuji Ing. Tomáši Kolářovi, Ph.D.
- 52 Viz pozn. 36.



Těšínsko a Frankfurt

Těšíňští poslanci ve Frankfurtském národním shromáždění v letech 1848–1849

Michal Valeček

Rok 1848 představuje zásadní historický milník pro řadu států a zemí Evropy, Těšínsko není výjimkou. Právě „Jaro národů“ je často pokládáno za počátek národnostních třenic na Těšínsku, přičemž jednou z prvotních příčin sporů se stala otázka sjednocení Německa, do kterého mělo patřit podle některých plánů také Těšínsko.

Německo bylo v roce 1848 stále rozdrobeno na značný počet království, knížectví, velkovévodství, vévodství a svobodných měst, jejichž jediným společným orgánem byl Německý spolek (*Deutscher Bund*), jenž vznikl v roce 1815 na troskách Svaté říše římské národa německého. Jednalo se o velmi volné sdružení 38 členských zemí, přičemž stále více se projevovala rivalita mezi Rakouskem a Pruskem. V březnu 1848 došlo na řadě míst k protestům a povstáním (v Bádensku, Bavorsku, Prusku, Sasku nebo Württembersku), jejichž hlavním požadavkem bylo vedle udělení občanských práv a svobod vytvoření jednotného německého státu. K uklidnění situace byly jmenovány ve většině německých států liberální vlády a na 31. března byl svolán do Frankfurtu tzv. *Vorparlament*, jehož zásadní úkol spočíval v přípravě voleb do celoněmeckého ústavodárného národního shromáždění.¹

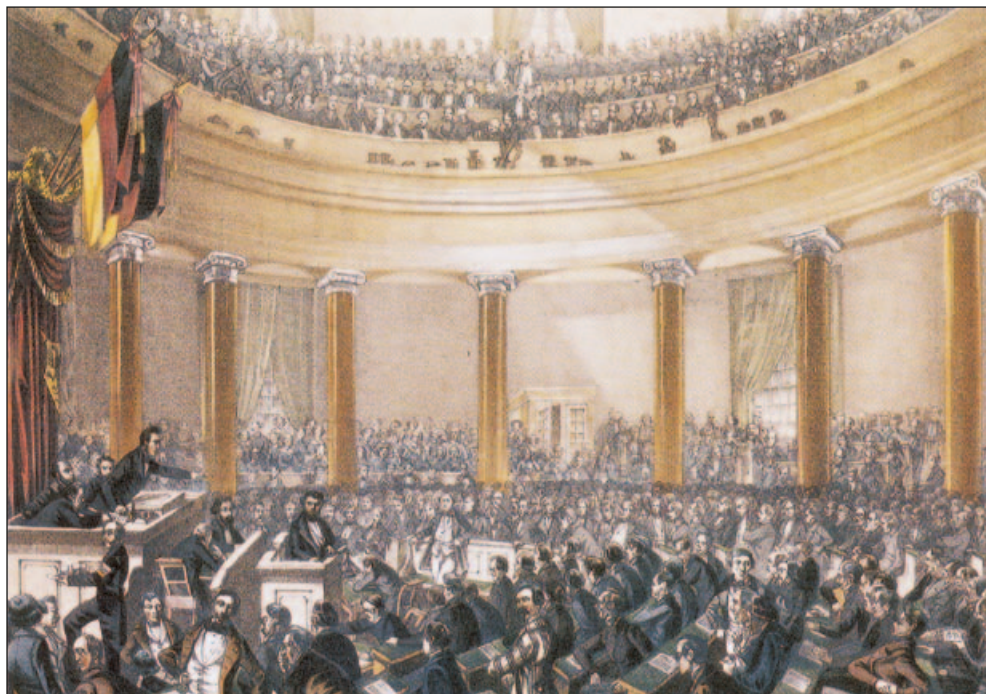
Po složitém rozhodování byly povoleny volby i v zemích Habsburské monarchie, které byly chápány jako součást Německého spolku. Zatímco v Čechách byly květnové volby do Frankfurtu českojazyčným obyvatelstvem bojkotovány (ze 67 volebních obvodů se ve 46 volby vůbec nekonaly), ve Slezsku proběhly volby ve všech sedmi volebních obvodech, včetně tří jazykově smíšených obvodů na Těšínsku.

Tisíce se jich stalo obětí tohoto zla...

Národnostní situace na Těšínsku byla značně komplikovaná. Německé obyvatelstvo se koncentrovalo především ve městech a u východní hranice knížectví (Bílsko). Převahu zde ovšem měli Slované mluvící místním dialektem (*po naszymu*), který byl na východě bližší polštině, na západě zase češtině. Němci toto nářečí označovali jako *wasserpolekisch* nebo jen *slavisches Sprache*.²

Jaro národů zastihlo značnou část těšínského obyvatelstva v tíživé situaci. Od roku 1845 se celé Slezsko potýkalo se špatným počasím a neúrodou, především brambor, jejichž následky byl výskyt hladomoru a tyfu. Nejvíce byli postiženi obyvatelé podhorských obcí, kde se jejich počet snížil místy až o polovinu. *Tisíce se jich stalo obětí tohoto zla a tisíce ještě budou muset trpět bez pomoci. Statistické tabulky dokazují, že počet zemřelých v roce 1847 je o 6 000 větší než v dřívějších letech, že v některých místech těšínského kraje zemře za měsíc více než dříve za celý rok [...]*.³ Velkou vinu za katastrofální situaci nesli dle jednoho ze současníků vrchnostenská úředníci, již uváděli jiné příčiny smrti. *Stali se oběťmi smrti hladem a epidemie tyfu; přece tuto nemoc uvádějí, byly by vrchnostenské osoby přetíženy přílišnou prací, vyvolalo by to jejich výpovědi před komisemi, obcím a vrchnosti by způsobilo mnoho nákladu, a neškodí, když tak zemře nepotřebná lůza – kdo bude nadávat!*⁴

Z tohoto důvodu není divu, že byly březnové události vřele přivítány v celém Těšínsku. V Bílsku založil Adolf Kolaczek Demokratický spolek, jehož první veřejnou akcí byl slavnostní akt za padlé při prvním vídeňském povstání.⁵ Význačný Demokratický spolek působil



Zasedání frankfurtského parlamentu v kostele sv. Pavla, Ludwig von Elliott, r. 1848, <http://commons.wikimedia.org>

v revolučních letech rovněž v Těšíně. Jednou z hlavních aktivit jeho členů bylo seznámení rolníků s důsledky zrušení roboty a poddanství, přičemž za hlavní viníky prodlužování těchto pro rolníky tíživých břemen byla označována vrchnost. V důsledku jejich činnosti docházelo stále častěji k odpírání roboty, popř. k fyzickému ohrožení vrchnostenských úředníků i samotné vrchnosti.⁶

Ve všech městech i v řadě vesnic vznikaly národní gardy, které dohlížely na veřejný pořádek a chránily výdobytky revoluce. Složení národních gard na Těšínsku bylo převážně německo-polské, což lze bez nadsázky prohlásit za poslední příklad německo-polské spolupráce v oblasti.⁷

Těšínsko volí do Frankfurtu

Rakouské provincie, které byly brány za součást Německého spolku, měly zvolit dohromady 190 poslanců frankfurtského parlamentu. Z nich mělo být 35 zvoleno v Moravskoslezském guberniu, kam náležel i Těšínský kraj. Těšínsko bylo rozděleno na tři volební obvody (Polská Ostrava, Těšín a Bílsko), přičemž v každém měl být zvolen jeden poslanec a jeden náhradník.⁸

Volili všichni muži starší 24 let, již byli samostatní (nemohli tak volit např. sluhové, čeledíni, dělníci, tovaryši, chudí odkázaní na podporu státu apod.). Tito však nevolili poslance přímo, ale prostřednictvím volitelů. V praxi to vypadalo tak, že se sešli oprávnění voliči z jedné obce, příp. farnosti, a ti zvolili ze svého středu jednoho či více volitelů (jeden volitel měl připadat na 500 obyvatel). Volitelé poté zvolili v centru volebního obvodu poslance a jeho náhradníka.⁹

Volby měly proběhnout podle nařízení gubernia 7. května, avšak vzhledem k pozdnímu doručení příslušných instrukcí pro jejich vykonání (teprve 2. května) se konaly ve všech třech volebních obvodech shodně až 13. května. Kandidáti se měli hlásit u krajského

hejtmanství nebo u centrálního volebního výboru v Těšíně, v jehož čele stál velice agilní Adolf Kolaczek. Kandidáti měli svůj volební program předat buď písemně, nebo sdělit ústně při samotné volbě. Ve volebním obvodu Bílsko kandidovali místní radikál Gustav Fritsche, pastor Karl Kotschy nebo právník Karl van der Strass. V Těšíně se volitelé rozhodovali mezi pastorem Andreasem Žlikem, Adolfem Kolaczkem, profesorem zdejšího evangelického gymnázia, vídeňskými právníky Friedrichem Hebbelm a Friedrichem Kaufmannem a ředitelem těšínské arciknížecí komory Josefem von Kalchbergem. V polskostravském volebním obvodu se k volbám přihlásili vedle těšínského právníka Antona Demela, bohumínského purkmistra Johanna Warosche a frýdeckého úředníka Viktora Langeru již zmínění Kolaczek a Hebbel.¹⁰

O průběhu voleb se příliš informací nezachovalo. Ve volebním obvodu Polská Ostrava zvítězil těsnou většinou Adolf Kolaczek, přestože jako evangelík kandidoval v převážně katolickém obvodu a nebyl zde příliš známý na rozdíl od svého těšínského působiště. Patrně o své zvolení velmi energicky usiloval, o čemž svědčí polsky psaná brožura, v níž seznamoval volitele se svým programem.¹¹ Jeho náhradníkem byl zvolen Jan Warosch.

V Těšíně se stal poslancem absolutní většinou hlasů (pouhý jeden hlas proti) ředitel těšínské arciknížecí komory Josef von Kalchberg, jenž vzpomíná na tyto volby rovněž ve svých pamětech: *Teprve večer před volebním dnem obdržel jsem od mého pána svolení vystoupit jako volební kandidát; učinil jsem to a úspěch byl překvapivý, neboť na velmi početném shromáždění převážně slovanských voličů jsem byl zvolen všemi proti jedinému hlasu – já, reprezentant vrchnostenské soudní moci od robotou povínaných rolníků. Může se zdát z dnešního pohledu dosti překvapivé, že čelní představitel největšího vrchnostenského úřadu v kraji získal v této revoluční době takovou podporu zdejšího obyvatelstva. Značně populární byl však díky své náboženské toleranci, spravedlivému chování vůči poddaným a snaze o zmírnění dopadu epidemie a hladomoru na těšínské obyvatelstvo. Jednou z paradoxních situací voleb se poté stalo, že zástupcem Kalchberga byl zvolen zde rovněž kandidující Adolf Kolaczek, taktéž absolutní většinou.*¹²

Poslancem za bílský volební obvod byl zvolen právník nizozemského původu Karl van der Strass. Přestože podle úředních dokumentů byl zvolen absolutní většinou hlasů, z jeho projevu ve frankfurtském parlamentu 5. června 1848 vysvítá poněkud jiný obraz samotné volby. *Já sám jsem byl v Bílsku [...] zvolen poslancem jen malým počtem volitelů, poněvadž většina těchto, asi 140, se prohlásila vůbec proti jakékoli volbě [...]. Tito nevynechali volbu*



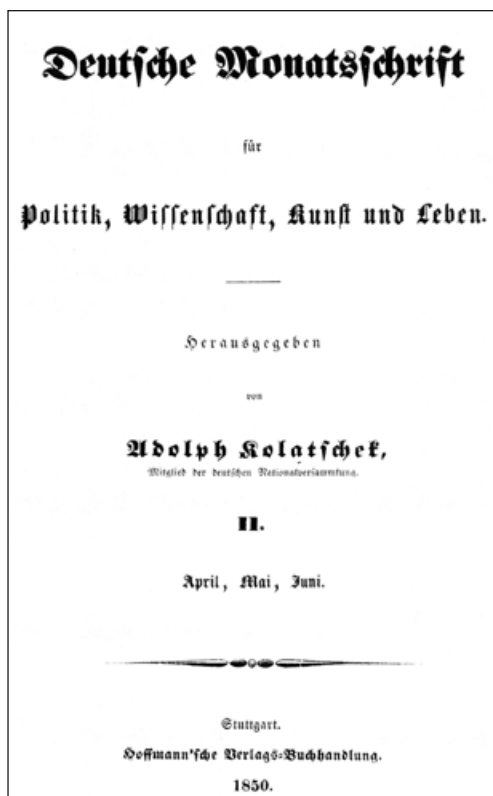
Karl Kotschy

(* 29. ledna 1789 Těšín, † 9. února 1856 Visla)

Studoval na těšínském evangelickém gymnáziu, poté v letech 1807–1810 teologii v Lipsku. V roce 1811 se vrátil na Těšínsko, stal se farářem v Ustroni, pak v Holešově. Znáám byl i jako významný pomolog. Svě zkušenosti z tohoto oboru shromáždil v díle „Książeczka o sadach i owocu względem nabywania, wychowania, pożytkowania“ (1844). V roce 1848 zvolen v Bílsku poslancem frankfurtského parlamentu, kde se přiklonil k levici. Po celý život byl známým bojovníkem proti alkoholismu.

ze zásadních důvodů, ale jen díky všelijakým intrikám, zvláště však ve strachu, že by museli přestoupit k protestantismu a také se věřilo, že když nebudou volit, také nebudou vázáni závěry Národního shromáždění [...]. Většinou hlasů byl zvolen jako náhradník ustroňský pastor Karl Kotschy.¹³ V bílském volebním obvodu proběhla při této příležitosti patrně i volba dvou zástupců do rozšířeného slezského veřejného konventu fojta z Drahomyšle Pavla Gorgona a rolníka z Kamenice Jiřího Matznera.¹⁴

Pro státní úřady bylo jediným vážným problémem dvojí zvolení Adolfa Kolaczka. Ten se samozřejmě vzdal své pozice náhradníka v těšínském volebním okrese, proto úřady kontaktovaly vídeňského advokáta Friedricha Kaufmanna, který obdržel druhý největší počet hlasů. Kaufmann však svou volbu odmítl s odkazem na svůj zdravotní stav a ani další v pořadí nebyli ochotni přijmout post náhradníka. Za hlavní důvod lze považovat malou důvěru voličů, neboť po Kolaczkově, jenž získal 118 hlasů, obdrželi další kandidáti v pořadí pouze sedm hlasů nebo méně.¹⁵



Adolf Kolaczek

(* 7. května 1821 Biala, † 16. prosince 1889 Vídeň)

Vystudoval evangelické gymnázium v Těšíně, poté absolvoval dva roky filozofických studií na Evangelickém lyceu v Bratislavě, v roce 1847 získal doktorát z filozofie. Byl zaměstnán jako suplující profesor na evangelickém gymnáziu v Těšíně. V květnu 1848 zvolen do frankfurtského parlamentu, kde se přiřadil do radikálně levicové frakce „Donnersberg“. Po rozpadu frankfurtského parlamentu zůstal v emigraci, působil jako redaktor několika časopisů ve Švýcarsku a USA. Po politické amnestii v roce 1857 se vrátil do Rakouska, kde pracoval rovněž jako novinář.

Je důležité si uvědomit, jak zásadní událostí byly volby do Frankfurtu. Poprvé v dějinách se totiž nejen v Habsburské monarchii volilo na základě svobodné volby, nikoli podle stavovských privilegií. Rovněž poprvé se uplatnila metoda rozdělení na volební obvody, sestavovaly se seznamy kandidátů, kteří nabízeli volitelům vlastní volební program. Volby do Frankfurtu se staly příkladem, podle něhož proběhly posléze i volby do vídeňského Říšského sněmu a do Slezského veřejného konventu. V některých ohledech byl volební řád z roku 1848 demokratičtější než volební řády Habsburské monarchie druhé poloviny 19. století.¹⁶

Brzké změny, další volby...

Zvolení poslanci se měli co nejdříve vydat na cestu do Frankfurtu. První zasedání frankfurtského parlamentu (17. května) však nemohli stihnout, jednak kvůli opožděnému termínu voleb na Těšínsku a pak také kvůli dalším úředním povinnostem, které s volbou souvisely. Poslanci si totiž museli nejdříve vyzvednout v Brně doklad o zvolení, pas a náležité finanční obnosy – 100 zlatých konvenční měny jako jednorázový cestovní paušál a měsíční diety na první měsíc ve výši 150 zlatých konvenční měny. Kolaczek i Kalchberg zplnomocnili vyřízením všech těchto záležitostí van der Strasse a společně s ním (a poslancem Franzem

Göbelem zvoleným za krnovský volební okres) se následně vydali do Frankfurtu.¹⁷

Podle dostupných pramenů byli všichni přítomni zasedání 31. května 1848. Velmi záhy se většina poslanců frankfurtského parlamentu rozdělila podle svého smýšlení do klubů nesoucích názvy podle místa, kde se scházeli. V zásadě lze rozeznat tři základní proudy: demokratickou levič, liberální střed a konzervativní pravici. Tyto proudy se potom dále štěpily do jednotlivých klubů, jež se rozcházely v některých dílčích otázkách, uzavíraly koalice, určovaly průběh jednání, ovlivňovaly veřejné mínění. Kluby však nebyly žádnými stabilními tělesy a docházelo k častým přechodům poslanců mezi jednotlivými směry. Z těšínských zástupců se pouze Adolf Kolaczek pevně zařadil do frakce *Donnersberg* (radikálně demokratické levicové křídlo), van der Strass a Kalchberg nebyli stálými členy žádné frakce, přičemž první jmenovaný hlasoval spíše s levič a druhý s pravici. Josef von Kalchberg byl zvolen do výboru pro rakousko-slovanské otázky, kde zastával dokonce post místopředsedy.¹⁸

Pouze několik dní setrval Karl van der Strass ve Frankfurtu a již žádal v dopise svého náhradníka Karla Kotschyho, aby ho přijel nejpozději do 24. června vystřídat. Důvodem návratu měla být jeho právnícká praxe. Těšínskému krajskému hejtmanovi Antonu von Gläserovi přišel krátce nato dopis od Kalchberga, v němž rovněž požádal o vyslání svého zástupce. Kalchbergovu žádost nebylo možné tak jednoduše splnit jako v případě van der Strasse, neboť žádný jeho zástupce doposud určen nebyl. Již v červnu viděl krajský hejtman jediné řešení v nových volbách.

Nad žádostmi těšínských poslanců se velmi podívovalo Moravskoslezské gubernium: *Každý věděl, a musel také vědět, že toto posláni nemůže být v několika dnech vyplněno a může znamenat nutně delší nepřítomnost z domu, proto neměl vystupovat jako kandidát a přijmout na něj případlou volbu.*¹⁹

Oba poslanci se přes touhu odejít nadále účastnili červnových jednání frankfurtského parlamentu, jejichž hlavním tématem byla provizorní centrální moc. Zatímco levice (včetně Kolaczka a van der Strasse) usilovala o to, aby byla prozatímní výkonná moc svěřena do rukou předsedy parlamentu, většina s tím ovšem nesouhlasila a rozhodla, že bude zvolen říšský



Josef von Kalchberg

(* 27. března 1801 Štýrský Hradec, † 27. dubna 1882 tamtéž) Vystudoval gymnázium, lyceum a univerzitu ve Štýrském Hradci, poté i právnickou fakultu ve Vídni. Působil jako soukromý učitel arcivévodů Albrechta a Karla Ferdinanda. V březnu 1839 vstoupil do služeb Těšínské komory, v letech 1843–1849 byl jejím ředitelem. V roce 1848 byl zvolen do frankfurtského parlamentu, kde zastával monarchistické pozice. V letech 1849–1853 vykonával funkci místopředsedy Rakouského Slezska, poté se stal zástupcem místopředsedy v Haliči (1853–1859), v roce 1861 sekčním šéfem na ministerstvu obchodu, v letech 1863–1865 působil dokonce jako ministr obchodu. Byl poslancem Dolnorakouského i Slezského zemského sněmu (1861–1865), současně i poslancem Říšské rady (1861–1864). Na sklonku života sepsal autobiografii „*Mein politisches Glaubensbekenntniß*“.

správce (*Reichsverweser*), který bude disponovat výkonnou mocí až do schválení celoněmecké ústavy.²⁰

Volby říšského správce, jež proběhla odpoledne 29. června 1848, se již Karl van der Strass nezúčastnil, neboť jej nahradil nově příchozí Karl Kotschy, zařadiv se do umírněné levicové frakce *Deutscher Hof*. Ten podobně jako Kalchberg a dalších 436 poslanců hlasoval pro rakouského arcivévodu Jana, který tak byl zvolen absolutní většinou. Adolf Kolaczek se hlasování zdržel (prohlásil: *Ich wähle nicht*). Arcivévoda Jan, bratr zemřelého císaře Františka I. a jeden z nejpopulárnějších Habsburků, nabídku na post říšského správce přijal a 15. června jmenoval z titulu své funkce prvního ministerského předsedu říšské vlády Karla zu Leiningena.²¹

Těšínská poslanci v následujících měsících nevystupovali při jednáních parlamentu nijak aktivně. Pouze Adolf Kolaczek se účastnil několika diskusí o procedurálních záležitostech parlamentu a byl spolupředkladatelem poměrně radikálního návrhu, podle něhož měl frankfurtský parlament vyzvat hannoverského krále, aby složil svou moc do rukou centrální vlády a přenechal rozhodnutí o budoucí formě vlády samotným Hannoveranům. S návrhem ovšem nesouhlasila většina parlamentu.²²

Na konci srpna se poprvé (a naposledy) výrazněji zapojil do diskuse i Karl Kotschy, když se zúčastnil debaty o náboženské svobodě, která mu byla jako evangelickému pastoru velmi blízká. *Narodil jsem se v Rakousku ještě pod žezlem Josefa II. [...] A on představil právo naprosté svobody víry a svědomí jako fundamentální právo své země. Leč jak se nám evangelikům vedlo? [...] Ačkoli z nás kdo byl by i nejvíce vzdělaný, zkušený, moudrý, přesto nemohl získat vyšší úřad; bylo mu řečeno: „Ty jsi luterán, ty nemáš žádných práv, plň své povinnosti!“ [...] Proto já také to nenazývám již svobodou, ale spíše snášením, tolerancí.* Navázal poté příkladem ze současnosti, kdy upozorňoval na útlak evangeliků v Tyrolsku a požadoval zásah v jejich prospěch. Na závěr své řeči optimisticky konstatoval, že *se pravá víra probouje z noční temnoty a vítězí*.²³

Kotschyho projev si již nemohl vyslechnout Josef von Kalchberg, jenž odmítl nadále čekat na svého zástupce a z Frankfurtu definitivně odjel.²⁴ Předtím opakovaně urgoval u krajského úřadu v Těšíně vyslání zástupce do Frankfurtu, aby se mohl vrátit ke svým pracovním povinnostem. K tomuto účelu využil dokonce i říšského ministra vnitra Antona Schmerlinga, který rovněž u Moravskoslezského gubernia žádal o urychlení celé záležitosti. Právě guberniální úřady nesly hlavní vinu na více než tři měsíce trvajících průtahách, neboť přes opakované žádosti těšínského krajského hejtmána nebyly schopné stanovit, zda při dodatečné volbě svolat původní květnové volitele, nebo zvolit nové. Po Kalchbergově kroku byly úřady nuceny urychleně rozhodnout a vypsát co nejrychleji volby pro těšínský obvod. Dne 13. září se sešla většina volitelů, kteří volili již v květnu, a ze 110 přítomných jich 107 odevzdalo svůj hlas čerstvému absolventovi práv Johannu Demelovi, jenž byl vyzván k co nejrychlejšímu odjezdu do Frankfurtu. Tam se Demel přidal k umírněné levicové frakci *Deutscher Hof*.²⁵

Pomůžeme Vídni „železem“

Ve stejnou dobu jako Kalchberg se z pracovních důvodů vrátil do Těšína i Kolaczek, neboť jako profesor zdejšího evangelického gymnázia musel být přítomen na začátku nového školního roku. Na Těšínsku se znovu stal hybnou silou (*spiritus movens*) zdejších radikálně demokratických kruhů soustředěných zejména v Demokratických spolcích a spojil své síly se stejně smýšlejícím mladým radikálem Pawłem Oszeldou.²⁶

Těšínskému krajskému hejtmanovi Hermannu Pokornému, který ve funkci nahradil Gläsera, se přítomnost poslance v Těšíně nelíbila a snažil se přimět Kolaczka, příp. jeho zástupce Johanna Warosche, k odjezdu do Frankfurtu. Kolaczek se odmítl vzdát svého mandátu a svou nepřítomnost ve Frankfurtu obhajoval tím, že musí v Těšíně zůstat, dokud



Karl van der Strass

(* 5. května 1817 Nový Jičín, † 29. května 1880 Brno)

V letech 1835–1840 studoval právnickou fakultu v Praze, poté působil jako moravsko-slezský zemský advokát v Bílsku (1846–1855). Zde byl zvolen poslancem frankfurtského parlamentu. V letech 1855–1860 byl advokátem v Novém Jičíně, od roku 1860 v Brně. Byl zvolen poslancem slezského Veřejného konventu (1848–1849), Moravského zemského sněmu (1861–1880) a také Říšské rady (1861–1873), v letech 1876–1880 působil ve funkci starosty Brna. Olej na plátně, Emil Pirchan st., r. 1896, Muzeum města Brna

za něj nezajistí ministerstvo školství na gymnáziu suplování. Warosch poté naprosto zavrhl možnost odcestovat do Frankfurtu, neboť podle něj byl parlament stejně ovládnán aristokratickou většinou, *tudíž ctěné vydání pro Frankfurt by bylo jen bezúčelným, nepotřebným utrácením zlata.*²⁷

Dopis s výše citovanými slovy však Warosch poslal až 2. listopadu, tedy po bouřlivém říjnovém měsíci, jenž do značné míry ovlivnil osud celé revoluce.

Dne 6. října propuklo povstání ve Vídni, hlavním městě monarchie. Příčinou vzpoury byla snaha Vídeňanů zabránit zde umístěným rakouským jednotkám vydat se do Uher pomoci potlačit silou tamější revoluci. Po celém městě okamžitě vyrostly barikády, dokonce byl zavražděn nenáviděný ministr války Theodor Baillet de Latour. Císař se dvorem uprchl na Moravu, usadil se v Olomouci, revolucionáři ovládaná Vídeň začala být takřka ihned obklíčována rakouskými vojsky pod vedením knížete Alfreda Windischgrätze.²⁸

Tyto události nezůstaly bez odezvy v dalších zemích Habsburské monarchie a Těšínsko nebylo výjimkou. Již 15. října svolal Demokratický spolek v Bílsku obrovskou manifestaci ve prospěch vídeňské revoluce, které se zúčastnilo podle některých informací až 6 000 osob. Hlavní řečníci Adolf Kolaczek, Gustav Fritsche a Karl van der Strass shodně odsoudili všechny pokusy o potlačení revoluce a požadovali rozpuštění armád, jež se soustřeďovaly v okolí Vídně. Na závěr byly sesbírány dary pro zraněné vídeňské gardisty a studenty, na pomoc Vídni se vydalo na 130 bílských gardistů v čele s knížetem Ludvíkem Sulkovským. O čtyři dny později se konalo obrovské shromáždění (přibližně 5 000 účastníků) i v Těšíně ve staré solárně.²⁹

Stejně jako v Bílsku i v Těšíně se na shromáždění mluvilo jak německy, tak polsky. Zatímco úvodní, německy pronesená řeč Adolfa Kolaczka se setkala jen se slabým ohlasem (většina účastníků pocházela údajně z okolních převážně polsky mluvících vesnic), další dva polští řečníci Paweł Stalmach a Paweł Oszelda již vzbudili více vášni. Stalmach sice vyjádřil sympatie ohrožené Vídni, revoluci však odmítl jako cestu vedoucí k lepší budoucnosti a prosazoval spíše systematickou drobnou každodenní práci. Opačný názor zastával Oszelda, který údajně s korbelem piva v ruce vyzýval přítomné k pomoci ohrožené Vídni. Přítomné svým projevem strhl zcela na svou stranu, což dokládá i svědectví, že při jeho závěrečné otázce, zda se má pomoci Vídni *ve zlatě či v železe*, přítomní jednoznačně odpověděli, že v železe. Do Vídně byla vyslána delegace, jejímiž členy byli jmenováni Oszelda, Kolaczek a místní lékař Nikel. Několik desítek obyvatel Těšína a jeho okolí se přidalo k výše uvedené skupině bílských gardistů, kteří rovněž táhli na pomoc Vídni. Poté, co se vydali po nedávno dostavěné Severní dráze císaře Ferdinanda (v roce 1847 byla dokončena až do Ostravy) směrem na Vídeň, zastavilo jejich vlak v Přerově vojsko, odzbrojilo je a poslalo zpět domů. Výsledkem celé akce tak bylo pouze zatčení jejich čelných představitelů. Zatímco Kolaczek se mu nakonec vyhnul, neboť se v průběhu listopadu vrátil zpět do Frankfurtu,³⁰ Oszelda již takové štěstí neměl a za svou říjnovou činnost na Těšínsku strávil čtyři roky ve věznicí na Špilberku.³¹

Na konci října byla Vídeň obsazena císařským vojskem, revoluce byla potlačena silou, což lze označit za zásadní zlom pro další vývoj. Císařský dvůr, armáda i státní správa získala na jistotě. V listopadu byl jmenován novým ministerským předsedou Felix Schwarzenberg a 2. prosince 1848 se císař Ferdinand I. vzdal trůnu ve prospěch svého teprve osmnáctiletého synovce Františka Josefa (I.), jenž nebyl zatížen tolika závazky a sliby.

Velkoněmecké, nebo maloněmecké řešení?

Členové frankfurtského parlamentu bedlivě sledovali události v Rakousku, někteří odjeli do Vídně a aktivně se zúčastnili bojů na straně revolucionářů, drtivá většina však nadále pokračovala ve své práci na budování základů sjednoceného Německa. Jedním z nejožehavějších problémů byla otázka, kterému z velkých států Německého spolku přírknou poslanci vedoucí roli v „novém“ Německu, neboť nároky si činili jak Rakousko, tak Prusko. Takzvaná velkoněmecká koncepce předpokládala sjednocení Německa, včetně Rakouska, pod jeho vedením. Maloněmecká koncepce, jež získávala stále více zastánců, počítala s tím, že Rakousko bude při sjednocovacím procesu vynecháno (alespoň zpočátku) a vůdci postavení tak případně Prusku.

V tomto směru bylo naprosto klíčové jednání frankfurtského parlamentu o otázce začlenění neněmeckých území do sjednoceného Německa. Dne 27. října byl přijat (i hlasy těšínských poslanců Demela a Kotschyho) návrh, podle něhož v případě, že by některá z německých zemí měla společnou hlavu státu s neněmeckou zemí, měl být tento vztah upraven podle zásad čisté personální unie. To bylo naprosto nepřijatelné pro Rakousko, neboť by to znamenalo připustit naprosto samostatný politický vývoj např. v Uhrách, Haliči nebo italských državách.³²

Hlasování rozdělilo na dva tábory i rakouské poslance ve Frankfurtu. Odpůrci viděli v proměně Habsburské monarchie na personální unii počátek cesty, jež by nezbytně vedla k jejímu rozpadu. Demel a Kotschy stáli v opačném táboře, který považoval personální unii za ideální formu vlády pro Habsburskou monarchii. *Proto jsme prohlásili, že německé země Rakouska jsou nadále sjednoceny s neněmeckými pod naším císařem, přece mají mít své vlastní právo a zákony, svou vlastní ústavu a vlastní správu, jakou si neněmecké země přejí. Prohlásili jsme to v hlubokém přesvědčení, že pouze takto bude ražena cesta, po které mohou jít všechny kmeny Rakouska bez žárlivosti bratrsky vedle sebe, pod ochranou téhož konstitučního císaře a krále [...].*³³

Říšská ústava a německý císař

V prvních měsících roku 1849 se ve Frankfurtu pracovalo na definitivní podobě říšské ústavy. Těšíňští poslanci se do jejího projednávání na plénu aktivně nezapojili. Johann Demel se ani nezúčastnil schválení některých částí tohoto naprosto zásadního dokumentu, neboť po tři týdny (26. ledna – 15. února) se nedostavil do parlamentu.³⁴

Dne 27. března schválili poslanci po dlouhé diskusi těsnou většinou 267 proti 263 zásadní ustanovení ústavy, že sjednocený německý stát bude dědičným císařstvím, přičemž stranou byly nakonec ponechány návrhy zřízení volební monarchie nebo vlády direktoria, či levicí prosazované vytvoření Německé republiky.³⁵

Vzápětí se konala volba nového německého císaře. V potaz již nepřípadal rakouský císař František Josef I. Ten se v očích většiny poslanců diskvalifikoval svými kroky uvnitř Habsburské monarchie, když na počátku března nechal rozehnat říšský sněm, který po vídeňské revoluci zasedal v Kroměříži. Jedinou reálnou volbou tak zůstal pruský král Fridrich Vilém IV., jenž byl nakonec zvolen 290 hlasy přítomných poslanců, ovšem dalších



Johann Nepomuk Demel von Elswehr

(* 29. března 1825 Těšín, † 15. září 1892 Opava)

Po absolvování těšínského gymnázia studoval v letech 1842–1847 právnickou fakultu ve Vídni, kde se v březnu 1848 zúčastnil bojů na barikádách. V září 1848 byl zvolen poslancem frankfurtského parlamentu. Ze strachu před perzekucí setrval až do poloviny roku 1850 pod cizím jménem v Drážďanech, po omilostnění se vrátil na Těšínsko, kde žil několik let pod policejním dohledem. V letech 1861–1891 působil jako starosta města Těšína, rovněž byl poslancem Slezského zemského sněmu a Říšské rady. Představoval jednu z vůdčích osobností německého liberalismu ve Slezsku. V době prusko-rakouské války se zasloužil o záchranu mostu přes řeku Olši, za což byl povýšen do šlechtického stavu s predikátem „Ritter von Elswehr“.

Muzeum Śląska Cieszyńskiego

248 se zdrželo hlasování. Mezi těmi, kteří se zdrželi, byli i všichni tři těšínszí poslanci. Do Berlína byla po zvolení vyslána delegace, aby nabídla pruskému králi císařskou hodnost. Ten ji však odmítl s tím, že nemůže přijmout císařskou korunu bez souhlasu všech knížat a svobodných měst. Pro krále „z boží milosti“ byla představa získání koruny z rukou revoluce naprosto nepřijatelná.³⁶

Pruské odmítnutí znamenalo de facto konec všech iluzí o moci frankfurtského parlamentu. Navíc krátce po volbě odjela většina rakouských zástupců na výzvu rakouského císaře zpět do monarchie. Z těšínských poslanců uposlechl výzvu pouze Karl Kotschy (naposledy doložen ve Frankfurtu 11. dubna), Demel a Kolaczek setrvali ve Frankfurtu až do 31. května, kdy se zbylí poslanci přesunuli ve snaze uniknout před pruskými vojsky do Stuttgartu. V hlavním městě Württemberska zasedal tento tzv. kusý parlament (*Rumpfparlament*) 6.–18. června i s oběma výše jmenovanými poslanci. Dne 18. června obsadila württemberská vojska zasedací místnost parlamentu, zabránila poslancům ve vstupu a lehce poté rozehnala i jejich narychlo svolaný improvizovaný protestní průvod.³⁷



Revoluce roku 1848 byla poražena. Nemohlo však již dojít k úplnému návratu do stavu před tímto rokem. Ani František Josef I., který na konci roku 1851 v tzv. Silvestrovských patentech oznámil návrat k absolutismu, si nedovolil zrušit rovnost občanů před zákonem, obnovit robotu nebo patrimoniální správu a soudnictví. I absolutismus se ukázal být v Habsburské monarchii pouze přechodnou etapou, neboť v důsledku vnitřních, ale především vnějších událostí (porážka v Itálii a ztráta Lombardie) se Rakousko vrátilo na počátku 60. let ke konstitučnímu životu, jenž již nemělo opustit až do konce monarchie.

Těšínszí poslanci se ve Frankfurtu příliš aktivně neprojeвили, ale totéž lze říci např. i o čtyřech zástupcích západní části Rakouského Slezska. Nejvýraznější postavou těšínské pětice byl bez pochyby radikální demokrat Adolf Kolaczek, který se kvůli obvinění z velezrady nemohl dalších deset let vrátit do Rakouska a pobýval ve Švýcarsku, Francii nebo USA. Po omilostnění se trvale usadil ve Vídni. To byl však zcela výjimečný případ. Ostatní těšínszí poslanci se dokázali velmi rychle přizpůsobit novým poměrům v monarchii a dosáhli i vysokých postů ať už ve státní správě, nebo v zastupitelských orgánech.

RESUMÉ

Těšín Silesia and Frankfurt

Těšín deputies in the Frankfurt National Assembly in 1848–1849

The article describes the relationship of the Těšín Silesia and the German National Assembly in Frankfurt in 1848–1849. The focus is on the preparation and progress of the elections in May 1848 from the perspective of the authorities and Assembly participants. The text is a detailed description of activities on the part of Těšín deputies in Frankfurt, their political views, allegiance to parliament factions, and their positions on the key issues discussed by the Frankfurt National Assembly (election of the imperial regent, the Greater German solution versus the Lesser German solution, approval of the constitution, and the election of the emperor). A special mention concerns the activities of Adolf Kolaczek (Adolph Kolatschek) during the October events in Těšín Silesia. The article also includes concise biographies of the parliament members from Těšín Silesia.

AUTOR STUDIE

- Mgr. Michal Valeček; doktorand, Ústav historických věd, Slezská univerzita v Opavě; Valecek2@seznam.cz

POZNÁMKY

- SIEMANN, Wolfram: *Die deutsche Revolution von 1848/49*. Edition Suhrkamp 1266 – Neue Folge 266. Frankfurt am Main 1985, s. 60–64, 79–81; MÜLLER, Helmut a kol.: *Dějiny Německa*. Praha 2004², s. 156; MICK, Günter: *Die Paulskirche. Streiten für Einigkeit und Recht und Freiheit*. Frankfurt am Main 1997², s. 39–49; KŘEN, Jan: *Dvě století střední Evropy*. Dějiny Evropy 8. Praha 2005, s. 160.
- PALLAS, Ladislav: *Úloha jazyka při vzniku a vývoji teorií a hnutí tzv. waterpoláctví, šlonzáctví a moravectví*. Slezský sborník 63, 1965, s. 492; Týž: *Jazyková otázka a podmínky vytvoření národního vědomí ve Slezsku*. Ostrava 1970, s. 50.
- Eine Stimme aus dem Teschner Kreise*. Troppauer Zeitung (dále jen TZ), č. 57 ze 17. 7. 1848 (příloha Silesia, č. 5 ze 17. 7. 1848), s. 18.
- TAMTÉŽ; GROBELNÝ, Andělín: *Těšínsko od Jara národů k samostatným státům (1848–1918)*. In: Borák, M. – Gawrecki, D. (ed.): *Nástin dějin Těšínska*. Ostrava 1992, s. 61–62; WANTULA, Jan: *Rok 1848 na Śląsku Cieszyńskim*. In: Týž: *Karty z dziejów ludu Śląska Cieszyńskiego*. Wybór pism. Warszawa 1954, s. 97–99; CZAPLIŃSKI, Marek: *Dzieje Śląska od 1806 do 1945 roku*. In: Czaplinski, M. a kol.: *Historia Śląska*. Acta Universitatis Wratislaviensis 2364. Wrocław 2002, s. 279–280.
- Konal se 21. března 1848. Hlavní řeč pronesl Gustav Fritzsche, jeden z předních představitelů těšínských Němců. Srov. KUHN, Walter: *Geschichte der deutschen Sprachinsel Bielitz (Schlesien)*. Quellen und Darstellungen zur schlesischen Geschichte 21. Würzburg 1981, s. 288.
- Nejznámějším příkladem je Konská, kde se po projevu Pawła Oszeldy shromáždění rolníci vydali do paláce majitele Konské barona Beesse, kterému oznámili, že již nebudou dále vykonávat robotu a požádali ho o vydání vrchnostenského správce a lavice, na níž vykonával tělesné tresty. Díky jeho zdrženlivosti se podařilo správci tajně uprchnout a zachránit si tak život. BUŁAWA, Edward: *Paweł Oszelda a Paweł Stalmach*. Těšínsko 33, 1990, č. 3, s. 16; Týž: *Dwaj Pawłowic*. Kalendarz Cieszyński 1988, s. 119–120; MERCZYŃSKI, Władysław: *W 95 rocznicę śmierci czołowego rewolucjonisty Śląskiego dra Pawła Oszeldy (Prawda i legenda)*. Przegląd Zachodni 10, 1954, č. 11–12, s. 551–552; BUZEK, Andrzej: „Rewolucja” r. 1848 w Końskie. Zaranie Śląskie 10, 1934, č. 3, s. 162–163.
- GAWRECKI, Dan: *Slezsko v revoluci 1848–1849*. In: Týž (ed.): *Dějiny českého Slezska 1740–2000*. I. Opava 2003, s. 173–174; POPIOLEK, Kazimierz: *Historia Śląska od pradziejów do 1945 roku*. Katowice 1972, s. 193–194.
- Dle rozhodnutí Moravskoslezského gubernia měl připadnout jeden poslanec na 64 000 obyvatel, pro Těšínský kraj však připadal jeden poslanec na více než 70 000 obyvatel, což bylo nejvíce z celého gubernia. Naopak nejméně obyvatel připadlo na poslance voleného ve městě Brně (49 189) a poslance ze Znojemského kraje (přibližně 55 000). Viz Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA Brno), fond Moravskoslezské gubernium, sign. 2/34, č. k. 648.
- Poslanec tudíž mělo volit zhruba 140 volitelů. TAMTÉŽ; SIEMANN, W.: *Die deutsche Revolution*, s. 84–86.
- VOCHALA, Joža: *Rok 1848 ve Slezsku a na severovýchodní Moravě*. Minulost kraje 2. Opava 1948, s. 22–23; RADIMSKÝ, Jiří: *Frankfurtský sněm r. 1848 a Slezsko*. Slezský sborník 46, 1948, s. 147.
- Její název: *Pierwszy dzień obiorczy w Polskiej Ostrawie 13-go Maja 1848*.
- KALCHBERG, Josef Freiherr von: *Mein politisches Glaubensbekenntnis*. Leipzig 1881, s. 242; CHŁEBOWCZYK, Józef: *Nurt frankfurcki i początki kwestii narodowej na Śląsku Cieszyńskim*. Zaranie Śląskie 27, 1964, č. 1, s. 26–27; SPYRA, Janusz: *Życie polityczne w latach 1848–1918*. In: Panic, I. (ed.): *Dzieje Cieszyzna od pradziejów do czasów współczesnych*. T. 3. Cieszyń od Wiosny Ludów do III Rzeczypospolitej. Cieszyń 2010, s. 8.
- MZA Brno, fond Moravskoslezské gubernium, sign. 2/34, č. k. 648; CHŁEBOWCZYK, J.: *Nurt frankfurcki*, s. 27; WIGARD, Franz (ed.): *Stenographischer Bericht über die Verhandlungen der deutschen constituirenden*

- Nationalversammlung zu Frankfurt am Main*. 1. Band. Frankfurt am Main 1848, s. 213; KUHN, W.: *Geschichte*, s. 288.
- 14 ČEPELÁK, Václav: *První volby do Slezského sněmu v r. 1848*. Věstník Matic Opavské 37, 1932, s. 52.
- 15 MZA Brno, fond Moravskoslezské gubernium, sign. 2/34, č. k. 648.
- 16 Například rovné volební právo bylo v Rakousko-Uhersku zavedeno až v roce 1907. HLAVAČKA, Milan a kol.: *České země v 19. století. Proměny společnosti v moderní době I*. Práce Historického ústavu AV ČR / Opera Institutu Historici Praze. Řada A, Monographia 43. Praha 2014, s. 40.
- 17 MZA Brno, fond Moravskoslezské gubernium, sign. 2/34, č. k. 648; KALCHBERG, J.: *Mein politisches Glaubensbekenntnis*, s. 242, 245.
- 18 Levici tvořily kluby *Donnersberg a Deutscher Hof*, střed kluby *Westendhall a Würtemberger Hof*, *Augsburger Hof*, *Landsberg a Casino* a konzervativní pravici představoval klub *Cafe Milani*. SIEMANN, W.: *Die deutsche Revolution*, s. 127–131; WIGARD, F. (ed.): *Stenographischer Bericht*, 1, s. 185–186; MICK, G.: *Die Paulskirche*, s. 66–73.
- 19 MZA Brno, fond Moravskoslezské gubernium, sign. 2/34, č. k. 648.
- 20 WIGARD, F. (ed.): *Stenographischer Bericht*, 1, s. 593–596, 598–601, 606–610, 616–621; MICK, G.: *Die Paulskirche*, s. 79–83; KRÉN, J.: *Dvě století*, s. 161.
- 21 Na postu ministerského předsedy se poté vystřídali ještě Anton von Schmerling a Heinrich von Gagern. WIGARD, F. (ed.): *Stenographischer Bericht*, 1, s. 628–638; SIEMANN, W.: *Die deutsche Revolution*, s. 131–135; MICK, G.: *Die Paulskirche*, s. 85–86.
- 22 WIGARD, F. (ed.): *Stenographischer Bericht*, 1, s. 651–652, 659; TÝŽ (ed.): *Stenographischer Bericht über die Verhandlungen der deutschen constituirenden Nationalversammlung zu Frankfurt am Main*. 2. Band. Frankfurt am Main 1848, s. 887.
- 23 TÝŽ (ed.): *Stenographischer Bericht über die Verhandlungen der deutschen constituirenden Nationalversammlung zu Frankfurt am Main*. 3. Band. Frankfurt am Main 1848, s. 1737–1738; *Nowości polityczne*. Nowiny dla ludu wiejskiego (dále NLW), č. 12 z 20. 9. 1848, s. 90–91.
- 24 Svůj odchod oficiálně oznámil frankfurtskému parlamentu 22. srpna 1848. WIGARD, F. (ed.): *Stenographischer Bericht*, 3, s. 1659.
- 25 Do Frankfurtu Demel dorazil 9. října 1848. WIGARD, F. (ed.): *Stenographischer Bericht über die Verhandlungen der deutschen constituirenden Nationalversammlung zu Frankfurt am Main*. 4. Band. Frankfurt am Main 1848, s. 2514–2518; MZA Brno, fond Moravskoslezské gubernium, sign. 2/34, č. k. 648; SPYRA, J.: *Życie polityczne*, s. 8–9.
- 26 Nepřítomnost Kolaczka ve Frankfurtu je doložena od 1. září. Srov. WIGARD, F. (ed.): *Stenographischer Bericht*, 3, s. 1850–1855.
- 27 MZA Brno, fond Moravskoslezské gubernium, sign. 2/34, č. k. 648.
- 28 SIEMANN, W.: *Die deutsche Revolution*, s. 168; TAYLOR, Alan John Percivale: *Poslední století habsburské monarchie. Rakousko a Rakousko-Uhersko v letech 1809–1918*. Brno 1998, s. 99–100; KRÉN, J.: *Dvě století*, s. 174.
- 29 GROBELNÝ, Andělín: *Češi a Poláci ve Slezsku v letech 1848–1867*. Publikace Slez. ústavu ČSAV v Opavě 25. Ostrava 1958, s. 91–92; *Ludu zgromadzenie w Bielsku*. NLW, č. 16 z 18. 10. 1848, s. 125–127.
- 30 Prokazatelně byl zpět ve Frankfurtu nejpozději 20. listopadu, kdy se již zúčastnil hlasování. Srov. WIGARD, Franz (ed.): *Stenographischer Bericht über die Verhandlungen der deutschen constituirenden Nationalversammlung zu Frankfurt am Main*. 5. Band. Frankfurt am Main 1848, s. 3460–3465.
- 31 BUŁAWA, E.: *Pavel Oszelda*, s. 16; ŽÁČEK, Václav: *K politické činnosti Adolfa Kolatschka v letech 1848–1862*. Slezský sborník 70, 1872, s. 271–272; WANTUŁA, J.: *Doktor Paweł Oszelda*, s. 119–122; LANDWEHR VON PRAGENAU, MORITZ: *Geschichte der Stadt Teschen*. Bearbeiter von Walter Kuhn. Quellen und Darstellungen zur schlesischen Geschichte 18. Würzburg 1976, s. 78.
- 32 WIGARD, F. (ed.): *Stenographischer Bericht*, 4, s. 2933–2936; SIEMANN, W.: *Die deutsche Revolution*, s. 193–194; KRÉN, J.: *Dvě století*, s. 161; MICK, G.: *Die Paulskirche*, s. 134–142.
- 33 *An unsere Wähler! TZ*, č. 90 z 10. 11. 1848, s. 835; *Oesterreicher! (Brudergruss von den deutsch gesinnten Männern Eurer Wahl zu Frankfurt!)*. TZ, č. 93 z 20. 11. 1848, s. 853–854; *Z Frankfurtu*. NLW, č. 20 z 15. 11. 1848, s. 155–160.
- 34 WIGARD, Franz (ed.): *Stenographischer Bericht über die Verhandlungen der deutschen constituirenden Nationalversammlung zu Frankfurt am Main*. 7. Band. Frankfurt am Main 1849, s. 4870–4872, 4899–4902, 4963–4965, 4994–4997, 5021–5023, 5086–5088, 5143–5145, 5170–5172, 5186–5188, 5214–5216.
- 35 MICK, G.: *Die Paulskirche*, s. 228; SIEMANN, W.: *Die deutsche Revolution*, s. 197.
- 36 WIGARD, Franz (ed.): *Stenographischer Bericht über die Verhandlungen der deutschen constituirenden Nationalversammlung zu Frankfurt am Main*. 8. Band. Frankfurt am Main 1849, s. 6084–6091; MICK, G.: *Die Paulskirche*, s. 230–231, 233–241; MÜLLER, H. a kol.: *Dějiny Německa*, s. 158–159; SIEMANN, W.: *Die deutsche Revolution*, s. 203; KRÉN, J.: *Dvě století*, s. 164.
- 37 SIEMANN, W.: *Die deutsche Revolution*, s. 206–207, 215–217; MICK, G.: *Die Paulskirche*, s. 273–277, 291–294.



Jak se z Polské Ostravy stalo město Slezská Ostrava

Dan Gawrecki

První zmínka o vesnici, která byla nejstarší předchůdkyní centra dnešního městského obvodu Slezská Ostrava, je uvedena v papežské listině z roku 1229, v níž figuruje pod názvem *Ostrawa*. Nacházela se na Těšínsku, jež se stalo spolu s několika dalšími slezskými knížectvími v roce 1327 součástí českého státu. Od 16. století nesla většinou název Polská Ostrava, poprvé se s tímto pojmenováním setkáváme v roce 1434. Alois Adamus vysvětluje název tím, že obec patřila k Polsku, avšak pro 14. století se dochovaly názvy *Ostravia* a *Wendisch Ostra*. Termín Polská Ostrava je rovněž vysvětlován tak, že v době, kdy patřila vesnice k Polsku, byl postaven pohraniční hrad. Název Slezská Ostrava je poprvé doložen v roce 1767.¹ K přejmenování došlo až po vzniku ČSR, pokusy obecního výboru změnit název byly však o 15 let starší.

Počátkem 19. století měla Polská Ostrava kolem 600 obyvatel, kteří žili zhruba ve 100 domech. Rozhodující podíl na růstu obce mělo přistěhovalectví. Počet obyvatel se v důsledku rychlého rozvoje uhelného hornictví v poslední třetině 19. století rychle zvyšoval. Do roku 1895 se na přírůstku podílelo Těšínské Slezsko více než 45 %, Morava a Čechy více než 16 %, ostatní země monarchie (převážně Halič) téměř 35 %. V roce 1879 se Polská Ostrava stala městysem s 9 000 obyvateli. Již tehdy byla lidnatější než většina měst v Rakouském Slezsku, při sčítání v roce 1910 byla po Opavě podle počtu obyvatel (22 892) druhou obcí v zemi a na Těšínsku předstihla i krajské město Těšín.²



Celkový pohled na Polskou Ostravu od soutoku Ostravice s Lučinou, vlevo nahoře farní kostel sv. Josefa a vpravo od něho budova fary (s mansardovou střechou), uprostřed na břehu plovárna, vpravo zámek Wilczků, r. 1916, archiv Davida Pindura

Sebevědomí obce a zejména jejich představitelů v obecní radě rostlo. V roce 1903 se Polská Ostrava stala sídlem soudního okresu vytvořeného ze sedmi obcí bohumínského soudního okresu. Polskoostravský soudní okres byl začleněn do politického (venkovského) okresu Frýdek obnoveného v roce 1901. Místním představitelům to ovšem nestačilo, usilovali, aby byl městys povýšen na město. Ještě před první světovou válkou se vážně uvažovalo o tom, že se Polská Ostrava stane i sídlem politického okresu.³ Významně se uplatňovaly české národní ambice, Polská Ostrava se postupně stala hlavním střediskem českého národního života na Těšínsku a vážně konkurovala i Opavě, např. český učitelský ústav byl z Opavy přemístěn právě do Polské Ostravy. Ve složitějších podmínkách než v okolních a jiných slezských obcích Polská Ostrava razantně prosazovala české vnitřní a zejména vnější úřadování.⁴

Již v prvních dnech po vyhlášení Československé republiky se Polská Ostrava stala sídlem významných regionálních správních organizací Národního výboru politického okresu frýdeckého v Polské Ostravě a Zemského národního výboru pro Slezsko.⁵

Všechny zmíněné aktivity spolu souvisely a jejich úspěch či neúspěch byl nebo mohl být vzájemně podmíněn. Pokusíme se je v této studii v těchto souvislostech vyložit.

Změna názvu obce na Slezská Ostrava Odmítnutí (1905–1906)

Od 90. let 19. století narůstaly česko-polské rozpory na Těšínsku, které před první světovou válkou přerostly do antagonistických rozměrů. Návrh na úřední přejmenování obce na Slezskou Ostravu nesporně spadá do tohoto konfliktního období, konečné rozhodnutí však nezáleželo na názoru českých nebo polských národních aktivistů, ale bylo v rukou okresních, zemských a celostátních politických úřadů.

Dne 8. března 1904 byl na návrh Ludvíka Trojka a společníků obecním výborem jednohlasně přijat návrh na změnu názvu obce na Slezská Ostrava. Referentem byl člen obecního představenstva Rudolf Tomsa. Návrh zněl: *Polská Ostrava v posledních letech tak průmyslově se zvedla, že není lhostejno dnes nikomu, kdy obchodní psaní někdy 8 i více dní po různých končinách světa se toulá, že tam napsáno stálo „Polská Ostrava“ bez připojení ve Slezsku. Tímto nedopatřením každému z nás může citelná a nenahraditelná zpráva způsobena býti, nemluvě o jiných dalších důsledcích týkajících se soudního aneb politického řízení. A protož, by se všemu nedorozumění nadále předešlo, osměluje se v účtě podepsaný svůj návrh opakovati. Slavný obecní výbore, račiž o tom uvážiti a za název „Polská Ostrava“ nový „Slezská Ostrava“ (Schlesisch Ostrau) přijmouti.*⁶

Motivace národními důvody není sice expressis verbis uvedena, ale je více než pravděpodobná. Proti usnesení o změně názvu se měli ozvat filolog a historik Vincenc Prasek a zemský poslanec Věnceslav Hrubý. Protestovat měl i Petr Bezruč, jenž svou báseň *Polská Ostrava* otiskl mnohem později.⁷ Tvrzení o kritických pohledech Praska, Hrubého a případně Bezruče se však vztahují až k návrhu na změnu názvu Polské Ostravy v roce 1905. Dne 25. srpna 1905 se obecní výbor znovu jednohlasně usnesl na změně názvu obce se zdůvodněním, že *to činí ze zájmů národohospodářských, k jichž hájení jest v první řadě povolán*. Znovu se vyskytlo dřívější zdůvodnění o škodách působených „toulavými dopisy“.⁸ Usnesení bylo v podstatě stejné jako v roce 1904, opětovně polskoostravské žádosti však byla mediálně věnována mnohem větší pozornost. Nacionální rozepře zde již výrazně vystoupily do popředí.

Dva týdny před návrhem na změnu názvu obce zaznamenala *Gwiazdka Cieszyńska*, že místo zrušených českých paralelek (německého) učitelského ústavu v Opavě bude v Polské Ostravě založen samostatný učitelský ústav s českým vyučovacím jazykem. Toto rozhodnutí, které slezští Češi považovali za svou porážku, protože si přáli svůj učitelský ústav ve slezské metropoli, hlavní polské noviny na Těšínsku označily za akt křivdící polským



Budova českého učitelského ústavu z r. 1906 na Hladnově v Polské Ostravě, před r. 1918, Archiv města Ostravy

zájmům, zejména když se ve východním Slezsku uvažovalo o založení dalších českých škol. *Gwiazdka Cieszyńska* žádala přeměnu polských paralelek těšínského učitelského ústavu také v samostatnou instituci. Pokud šlo o český ústav v Polské Ostravě, psala: *Bud' jak bud', Polská Ostrava leží ve sporném pohraničí. Přesto Češi získali převahu nad celým ostravsko-karvinským revírem, kde probíhá v řadě obcí boj mezi Poláky a Čechy. Proti českému učitelskému ústavu v Polské Ostravě se ještě rozhodněji vyslovili bohumínští Němci.*⁹

Článků v polském tisku si povšimly pražské *Národní listy*, úzce spolupracující s Národní radou českou usilující o koordinaci aktivit českých politických stran a nepolitických sdružení zejména v národnostně smíšených oblastech. Nadcházející žádost polskoostravské obecní rady o přejmenování obce na Slezská Ostrava měla podle pražských novin *takovému štvání učinit přítrž*. To sice odporuje formulaci vlastní žádosti, ale stěží by se dalo výlučné hospodářsko-komunikační motivaci věřit. Reakce *Gwiazdki Cieszyńskiej* však byla přímo nenávistná. Polskoostravská obecní rada byla přirovnána k hakatistům,¹⁰ jež polské město Innowrocław přejmenovali na Hohensalza. Podle hlavního polského národně politického tiskového orgánu na Těšínsku se měla věc *rozhlásit po celém Polsku, přece nemůžeme dopustit, aby starodávný název Polská Ostrava, který dokládá svým zněním, že ležela na hranicích Polska a po staletí měla polské obyvatelstvo, by měl být změněn českými pohraničními hakatisty*. Tvrzení, že české obyvatelstvo *převažuje, nemůže mít rozhodující význam, protože obyvatelstvo se skládá převážně z horníků a haličských dělníků. Těšínské knížectví bylo vždy polské, i když v úřadech vládla čeština a později němčina*. Dále se v novinách líčily aktivity polských katolických duchovních, jež po celé 19. století usilovali o zavedení polštiny ve všech školách těšínského knížectví (Wawrzyniec Piontek, Józef Paduch, Józef Plasuń a desítku dalších, včetně některých farářů z okolí Frýdku). Paweł Stalmach, zakladatel *Gwiazdki Cieszyńskiej*, nejvýraznější představitel polského národního obrození na Těšínsku, měl podle článku mnohokrát tvrdit, že kdyby našel v polském společenství větší podporu, bylo by celé Těšínsko získáno pro polskou věc; podobně jako on se vyjadřoval biskup Franciszek Śniegoń, generální vikář pro rakouskou část vratislavské diecéze v letech 1872–1891. Závěry pak byly jednoznačné: *A z toho vyplývá, že název Polská Ostrava není jen politický, ale že město bylo odedávna považováno za*

polské vzhledem k jazyku jeho obyvatel. Tento názor sdílel i Čecho-Slovák Szafarzik [!], který celé obyvatelstvo Těšínska považoval za polské či [...] ať si to Češi dobře rozmyslí a nedráždí zbytečně Poláky, protože jinak není na Těšínsku místo pro polsko-českou shodu. Jsme zvědaví, jaké stanovisko k tomu zaujme poslanec Hruby [!].¹¹

V *Novinách Těšínských* byla otištěna poměrně dlouhá replika. Její autor ujišťoval, že výbor učinil tu něco k čemu má své dobré právo a co již nejedna obec z vážných aneb jen předstíraných důvodů učinila. Kdyby P. Ostrava ležela v Haliči a Českou se nazývala, jistě by výbor její zažádal o změnu jména na Polskou. Než pisatel v *Gwiazdce* bere tu věc z jiného stanoviska; on totiž tvrdí, že celé Těšínsko až po Ostravici jest polské, a proto že jest usnesení výboru polsko-ostravského jakoby výbojný útok na zemi polskou. Není v tomto případě našim záměrem podrobně komentovat a rozebírat dobové novinářské polemiky. Omezíme se na konstatování, že díky *Novin Těšínských* vyzývajících k českým nacionálním aktivitám nijak nezaostávala za rozhořčením autora citovaného článku v *Gwiazdce*, když nabádala: Čechu slezský, i ty vyburcován hlukem vetřelců, probíráš se ze spánku, ale jsi dosud velmi ospalý, ležíš a nevšímáš si, kde kdo hospodaří ve svůj prospěch v tvé vlastní domácnosti. Vzpamatuj se a braň svého dědictví, sic ti nezůstane ani ta košile.¹²

Osudy polskoostravské žádosti byly pro navrhovatele jistě zklamáním. Hejtman venkovského okresu Frýdek Theodor Jelen žádost obecního představenstva Polské Ostravy v dopise Slezské zemské vládě zpochybnil. Sám sice konstatoval, že z hlediska svých kompetencí by neměl zaujímat k návrhu stanovisko, nicméně poznamenal, že podle jeho názoru *není ke změně starobylého názvu na základě usnesení obecního výboru, ve kterém je většina členů české národnosti, žádný závažný důvod*. Tato poznámka patrně ovlivnila následující rozhodování.

Slezská zemská vláda v Opavě téměř po roce, tj. 3. července 1906, okresnímu hejtmanství sdělila, že se ministerstvo vnitra vyjádřilo k *přejmenování obce Polnisch Ostrau na Schlesišch Ostrau, respektive Polská Ostrava na Slezská Ostrava, a že ke změně názvu nespátřuje dostatečný důvod*. Okresnímu hejtmanství ve Frýdku uložilo, aby o tom informovalo obecní výbor, což bylo záhy splněno. Dovídáme se o tom z dopisu starosty Jana Poppeho, který 10. září požádal



Javlovec, jedna z částí Polské Ostravy spjatá s počátky těžby černého uhlí v regionu, kolem r. 1900, Muzeum Těšínska

frýdecké okresní hejtmanství o zaslání duplikátu onoho rozhodnutí, *poněvadž tento výnos byl ve zdejších spisech založen tak, že není k nalezení...*¹³

S neúspěchem snah o přejmenování Polské Ostravy a nakonec i snah o získání městského statutu před světovou válkou mohlo souviset i rozhodnutí obce o tom, že bude používat český jazyk nejen ve vnitřním úřadování, ale i ve vnějším styku se státními a samosprávnými orgány. Obecní usnesení o českém vnějším úřadování bylo přijato zhruba o rok později než návrh na přejmenování obce. Navrhovateli byli titíž členové obecního výboru, resp. obecní rady, již se dožadovali změny názvu obce. Omezíme se zde jen na nejstručnější charakteristiku: 27. října 1905 se konala schůze obecního výboru Polské Ostravy, která se rozhodla nepřijímat německé přípisy a případně je i odmítat.¹⁴

V Polské Ostravě, i když zde byla řada česky nacionálně orientovaných členů v čele se starostou Janem Poppem,¹⁵ narazila tato snaha na silný odpor opozice, především

uhelných společností, jež měly své doly na území obce; obec tak získávala významné finanční příjmy. Protesty byly adresovány prostřednictvím okresního hejtmanství zemskému výboru. Zavedení české vnější úřední řeči se stalo v následujících dvou letech předmětem sporů v různých obcích Opavského i Těšínského Slezska a bylo „vyřešeno“ kompromisem spíše příznivým pro navrhovatele. Protokoly ze zápisů jednání obecního výboru ukazují, že obecní zastupitelstvo z původního rigorózního postoje poněkud slevilo, když radní Tomsa dodatečně „upřesňoval“, že se nepřijímání jinojazyčných spisů má týkat pouze veřejných úřadů a nikoliv úřadů soukromých, nebo dokonce závodů. Obec však často ostře odmítala přijímat německé písemnosti nebo žádala nadřízené orgány o jejich překlad.

Ukazovalo se, že kompromis byl nezbytný pro obě strany – „národní“, nazývanou také „občanskou“, i „závodní“. Dne 28. února 1907 došlo k dohodě, podle níž mělo být do příštího obecního výboru zvoleno deset zástupců závodů a 14 reprezentantů „občanské strany“. Jednání byl přítomen i říšský poslanec Věnceslav Hrubý a vedoucí představitel odborů na Ostravsku.¹⁶ Po světové válce se situace změnila. Brzy po vzniku ČSR (13. a 29. listopadu 1918) Starostenský úřad městské [!] obce Polská Ostrava dal na vědomí, že bude úřadovat jen česky, a to i ve styku se závody a polskou školou, od soukromých osob bude sice přijímat německé a polské přípisy, ale bude je vyřizovat česky.¹⁷

Prosazení změny názvu obce (1919)

Po první světové válce požádala správní komise Polské Ostravy 11. února 1919 znovu o přejmenování obce. Referentem byl Antonín Trojek, který uvedl, že již 10. února dospěl obecní výbor k usnesení o tom, aby zažádáno bylo u vlády o přejmenování obce Polské Ostravy na Ostravu Slezskou a konečně byla již Polská, resp. Slezská Ostrava jmenována městem [...].



Jan Poppe, slezskoostravský starosta v letech 1904–1925, převzato z Sekanina, František (ed.): Album reprezentantů všech oborů veřejného života československého. Praha 1927

Proběhla delší debata, jejímiž účastníky byli Skotnica, Onderka, dr. Ferdinand Pelc, učitel Jan Nohel, Záškodný, Tomsa a Trojek. Správní komise se usnesla, že má být požádáno o změnu názvu.¹⁸ Dne 26. února 1919 byla žádost odeslána okresnímu hejtmanství do Frýdku *se zdvořilým přáním, aby žádost byla předložena Zemské vládě slezské v Opavě s příznivým doporučením.* Bez ohledu na subordinaci byla současně odeslána stejná žádost zemské vládě s podrobnější argumentací, v níž byly vylíčeny i předválečné pokusy.¹⁹ Nyní se neargumentovalo jen hájením zájmů národohospodářských, zdůrazňovalo se, že *tentokrát vedly správní komisi k přeměně jména obce také ohledy národně politické. Polská veřejnost prohlašuje Polskou Ostravu za majetek polský, jako součást bývalého a hlavně budoucího státu Polského. To nikdy nebylo a nikdy také nebude...* Uvádělo se národnostní složení obce. Podle sčítání v roce 1910 bylo v obci 23 000 obyvatel, z toho 4 400 Poláků z Haliče, *kteří jen za výdělkem do Polské Ostravy přišli a při vhodné příležitosti, když např. nějaký majetek sobě nahospodařili, opět do Haliče se vracejí.* V žádosti byl odhadován počet obyvatel Polské Ostravy na 25 000. S uspokojením bylo konstatováno, že *Poláků ubylo tak, že Čechů přibýlo, poměr národnostní se ku prospěchu našemu značně zlepšil. Domorodý lid jest úplně český.*²⁰ Okresní hejtmanství zemské vládě předložilo polskoostravskou žádost 7. dubna 1919 s návrhem na kladné vyřízení žádosti, *jelikož důvody správní komise obce Polsko-Ostravské uvedené dlužno za dosti závažné považovati, aby přeměna byla povolena a takto příslušnost té obce k Slezsku, pokud se týče k Československé republice i z názvu byla zřejmá.* Mezitím Jan Poppe jménem polskoostravské správní komise sdělil ministerstvu vnitra v Praze, že 27. 3. 1919 *se správní komise usnesla na návrhu další změny názvu na Horní město Slezská Ostrava, aby tím také bylo dokumentováno hornictví, které ve Slezské Ostravě provozováno jest.* Zemská vláda slezská v květnu 1918 požádala okresní hejtmanství ve Frýdku o zevrubnou zprávu k žádosti na změnu názvu na Horní město Slezská Ostrava, která byla zaslána z Polské Ostravy ministerstvu vnitra. Okresní hejtmán odpověděl již po několika dnech: *Další žádost, aby jméno obce bylo doplněno názvem „Horní město“ mohu jen co nejvřeleji doporučiti, aby i z názvu význam hornictví pro Polskou Ostravu vysvítal.*²¹ Ministerstvo vnitra žádost o přejmenování obce na Slezskou



Zástavba Polské Ostravy lemuující císařskou silnicí do Těšína, vlevo věž farního kostela sv. Josefa, vpravo restaurace, r. 1905, Muzeum Těšínska

Ostravu schválilo 17. listopadu 1919. Ale již předtím bylo oznámeno, že přejmenování bude spojeno s náklady, jež se týkaly placení výloh souvisejících s provedením změny v operátech katastru pozemkové daně zapříčiněnou změnou na Slezská Ostrava. Obecní výbor to vzal na vědomí a usnesl se *podle návrhu obecní rady, aby výlohy tyto byly hrazeny*.²² Změna jména byla oficiálně provedena výnosem ministerstva vnitřní z 27. listopadu 1919²³ a vzbudila nevraživou odezvu mezi Poláky na Těšínsku i za hranicemi. Byla jimi dlouhou dobu ignorována, většinou stále užívali pojmenování Polska Ostrawa.

V Československu nesouhlasil se změnou názvu Petr Bezruč. V říjnu 1920 vyšlo v Brně v nakladatelství Nový lid v malém formátu nové vydání Slezských písní. Mezi 64 básněmi byly otištěny tři nové, včetně básně Polská Ostrava. Někdejšího autora básně 70.000 by někdo mohl stěží označit za polonofila,²⁴ v česko-polském sporu o Těšínsko se projevoval radikálně a nesouhlasil s Benešovým hraničním kompromisem. Jeho protest proti změně názvu Polská Ostrava byl nesmlouvavý, ostatně podobně usiloval o zachování jiných místních názvů (Dombrová, Poremba, Olza aj.).²⁵ Ze změny obviňoval *naduté příbylce, konšely ze západu, učence kožené, kteří psují národa jazyk* atd. Věřil, že *moravský národ* se zmocní radnice a vrátí obci její starobylé jméno:

*Moravský národe, nedej mi jména bráti!
Řeč sladká těšínská znět bude sladkým hlasem,
Až vtáhneš v radnici, až TY tam budeš státi,
Mé jméno vrátíš mi, co věky nosila jsem.*

Argumentace je to snad zajímavá, ale přece jen poněkud kuriózní; přistěhovalci v obci výrazně převažovali. Těch „původních“ nebylo jistě více než několik procent, pokud by básník za ně snad nepovažoval „popolštěné Moravce“, kteří se přistěhovali odjinud z Těšínska. Bezručova tvorba měla na Ostravsku silný ohlas, ale všichni ji asi neznali, což platí i o správci (později řediteli) moravskoostravského policejního ředitelství Jaroslavu Bucharovi, jenž se 25. září 1922 (tedy po dvou letech) dotazoval slezského barda, zda skutečně napsal báseň proti přejmenování Polské Ostravy, jak o tom s ironizujícím potěšením 7. srpna 1922 psal krakovský list *Gazeta Poniedziałkowa*. Žádal Bezruče o odpověď proto, že měl o věci podat zprávu *na vyšší místa*.²⁶ Bezručovu odpověď nebo Bucharovu zprávu nadřízeným se nám nepodařilo najít, alespoň v prezidiálních spisech policejního ředitelství chybí.

S rozpaky se ke kritice změně názvu Polské Ostravy stavěly mnohé soudobé osobnosti, včetně významného ostravského publicisty Vojtěcha Martíňka, který v dopise z 19. prosince 1920 děkoval Bezručovi za nové vydání Slezských písní, s jeho postojem k novému názvu obce však nesouhlasil.²⁷

Slezská Ostrava městem (1907–1920) V habsburské monarchii

Úsilí představitelů Polské Ostravy o to, aby byl městys povýšen na město, bylo zcela pochopitelné. Taktika města byla volena poněkud jinak než v souběžných snahách změnit název na Slezská Ostrava nebo prosadit češtinu ve vnějším úřadování. Snaha za každou cenu zalíbit se císaři byla zřejmá, působí dnes až servilně, ale stejně nebyla nic platná. O tom, nakolik příslušné úřady a jejich názory ovlivnily české národní postoje obce, lze jen spekulovat. Ve Slezsku zřejmě převažoval v povyšování obcí na města tradiční konzervatismus. Po celé „dlouhé“ 19. století v Rakouském Slezsku totiž nepřibýlo ani jedno město, bylo jich stále 26, z toho jen 8 ve východní (tj. těšínské) části. V Pruském Slezsku byla v tomto směru praxe poněkud liberálnější, ale např. obec Zabrze, která měla v roce

1905 celkem 54 228 obyvatel, byla povýšena na město až po rozdělení Horního Slezska mezi Německo a Polsko; ani změna názvu na Hindenburg v roce 1915 mu k povýšení nepomohla.²⁸

Dne 16. září 1907 představenstvo městysu Polská Ostrava napsalo okresnímu hejtmanství, že 11. září 1907 na schůzi obecního představenstva byly projednávány návrhy na pojmenování polskoostravských ulic.²⁹ Příslušné komitě doporučilo *pojmenovat ulici od Říšského mostu přes Ostravici až k Závadě Třídou císaře Františka Josefa. Také náměstí, které je projektováno na Hladnově mezi c. k. učitelským ústavem, obecnou školou a okresním soudem má nésti jméno našeho vznešeného panovníka Náměstí císaře Františka Josefa*. Dokument se žádostí o kladné vyřízení podepsal starosta Poppe.³⁰

Okresní hejtmanství ve Frýdku vyvinulo značnou iniciativu, zejména když se zřejmě předpokládalo, že pojmenování ulic a náměstí by mohlo být prvním krokem k povýšení obce na město. Vyžádalo si od představenstva obce značné množství argumentačního materiálu. Dne 10. října 1907 sdělilo okresní hejtmanství prezidii zemské vlády (písemnost je označena *Polská Ostrava, pojmenování ulice a náměstí jménem Jeho Veličenstva*), že *v Polské Ostravě se nachází na Hladnově také Ringplatz s okresním soudem, c. k. učitelským ústavem a obecná škola, která bude brzy dobudována, ve východní části obce tak vznikne nové pěkné centrum*. Ke sdělení je přiložena žádost obce *o udělení císařského povolení nazvat ulici vedoucí od Říšského mostu k Radvanicím a náměstí na Hladnovském kopci jménem císaře*. Okresní hejtman tuto žádost obce Polská Ostrava co nejsrdečněji doporučoval a pochvalně se vyjadřoval o ulici, jež měla být nazvána císařovým jménem.

Koncem října 1907 bylo představenstvo obce požádáno o *předložení situační skici, z níž by byla patrná zástavba říšské silnice od mostu až k Závadě a náčrtu Hladnovského náměstí, z níž by bylo patrné zastavění prostoru*. Nákresey okresní hejtmanství urgovalo 9. prosince, žádalo jejich rychlé předložení do tří dnů. Svitek obsahující situační plán obce byl odeslán nakonec až 20. prosince.

Frýdecké okresní hejtmanství však nečekalo na dohotovení plánu a už 7. prosince 1907 se okresní hejtman obrátil na zemskou vládu v Opavě se žádostí, aby byl městys Polská Ostrava povýšen na město. Žádost obsahovala obšírné líčení rozvoje obce od roku 1879, kdy byla povýšena na městys. Popisovala stavební činnost, charakterizovala význam uhelných dolů, koksoven a dalších závodů. Vyjmenovávala majetek obce, zastoupení různých živností, daňové poměry, stav školství včetně částek, jimiž obec na jeho rozvoj přispívala. Polská Ostrava byla vyzdvihována jako sídlo soudního okresu a příslušných úřadů. Velkou pozornost věnovala existujícím, budovaným a plánovaným komunikacím, hodnocení bezpečnostní, zdravotnické situace, zásobování vodou, kanalizaci a perspektivám dalšího vývoje.³¹ Závěrem byla oceněna činnost obecní samosprávy a zdůrazněno vlastenecké cítění obyvatel: *Městys Polská Ostrava se rozvíjí díky velkým daním, zásluhou dobrého řízení obecních záležitostí, vynikajícího rozvoje uhelného průmyslu a konečně je třeba vzít v úvahu oddanost císaři [...] atd. Chování obyvatelstva a obecního zastupitelstva je vlastenecké a loajální, to platí i o vztahu k císaři a ocenilo by vřele, kdyby jeho žádosti, kterou podporují, mohlo být vyhověno*.

Dne 15. února 1908 sdělil zemský prezident okresnímu hejtmanství, že *Apoštolské Veličenstvo ráčilo dáti souhlas k pojmenování ulice a náměstí v Polské Ostravě*. Dne 19. února informovalo okresní hejtmanství o tomto rozhodnutí polskoostravské obecní zastupitelstvo. K povýšení na město se císař patrně nevyjádřil. Nicméně celá záležitost nebyla zcela sprovedena ze světa. Svědčí o tom požadavek Slezské zemské vlády z jara 1912, aby byly předloženy další údaje, které se týkaly návrhu okresního hejtmanství na povýšení Polské Ostravy na město.³² Dne 2. května 1912 okresní komisař Josef Šrámek (poválečný zemský prezident) napsal starostovi Polské Ostravy dopis, v němž ohlašoval svou brzkou návštěvu,



Budova radnice ve Slezské Ostravě postavená v letech 1911–1913 podle plánu Viktorina Šulce vyobrazená Maximem Soastou, 20. léta 20. století, Muzeum Těšínska

jejímž cílem bylo získat *nezbytné a důvěrně informace*, jež nepochybně souvisely s povýšením Polské Ostravy na město.³³ Zda skutečně byly podniknuty nějaké konkrétní kroky, nevíme. Za dva roky a tři měsíce vypukla světová válka, řešily se jiné priority.

V Československé republice

Po zániku Rakousko-Uherska již nebylo třeba v zájmu povýšení na město zdůrazňovat oddanost k monarchii. Naopak, na schůzi obecní rady 15. února 1919, když se znovu jednalo o pojmenování lokalit, bylo uloženo, *aby byla různá náměstí, sady, ulice a silnice pojmenována jinými jmény než doposud*. Přejmenování mělo být provedeno v dohodě s jinými obcemi, s nimiž se tenkrát počítalo, že budou spoluvytvářet Velikou [!] Ostravu.³⁴

Žádost o povýšení Polské Ostravy na město podalo vedení obce téměř současně se žádostí na změnu názvu obce.³⁵ Elaborát, který došel na ministerstvo vnitř 21. února 1920, podepsal předseda správní komise Jan Poppe a oba místopředsedové Klimša a Ludvík Trojek. Nejdříve je v dokumentu popisován předválečný pokus o povýšení na město. Kladně se tehdy vyjádřilo okresní hejtmanství a částečně zemská vláda, odmítavě zemský výbor a zemský sněm: *První odmítl podat dobrozdání, druhý zamítl žádost s odůvodněním, že naše obec nemá ráz města. A hlavní příčinou zamítnutí bylo, aby obec naše jako město neobdržela svého zemského poslance, ovšem českého, který by německým poslancům v kurii městské byl nepohodlný, a který by počet českých poslanců ve sněmě zvýšil*. Následující pasáže nejdříve opět zdůrazňují, že Polská Ostrava nebyla před světovou válkou povýšena na město z nacionálních důvodů. Dále připomínají svou argumentací někdejší žádosti a mohou být pramenem pro poznání dějin Polské (Slezské) Ostravy za posledních 13 let.³⁶

V žádosti podané sedm let před válkou se zdůrazňovalo vlastenectví a oddanost panovníkovi. Nyní mělo být povýšení na město odměnou za *práci pro českou věc*, obec vyjadřovala vděčnost prezidentu republiky, jemuž kromě žádosti mělo být předáno album



Pohled z Moravské Ostravy na slezskoostravské Záměstí se Spojovacím mostem přes řeku Ostravici, r. 1930, archiv Davida Pindura

fotografií. Povýšení na město mělo posílit českou věc v plebiscitním zápasu a mělo podpořit jeho místo v rámci připravovaného vytvoření Velké Ostravy.³⁷

Za nových státoprávních poměrů bylo povýšení na město provedeno relativně rychle a bez problémů. Proces trval ovšem jeden rok a osm měsíců, což lze vysvětlit zřejmě tím, že se formálně čekalo na rozhodnutí velvyslanecké konference o Těšínsku, k němuž došlo 28. července 1920.

Slezská zemská vláda v Opavě adresovala 11. října 1920 okresní správě politické ve Frýdku sdělení, že vláda rozhodnutím ze 17. září 1920 povýšila městys Slezskou Ostravu na město. Zemský prezident Josef Šrámek novému městu pogrataloval, obecní výbor mu poděkoval a požádal, aby tlumočil poděkování vládě Československé republiky. Výnos ministerstva vnitra byl zveřejněn 2. října 1920 (č. 57.754/14). Dne 22. října 1920 sdělila do Slezské Ostravy tuto informaci okresní správa politická ve Frýdku.³⁸

RESUMÉ

How Polská Ostrava (“Polish Ostrava”) turned into Slezská Ostrava (“Silesian Ostrava”) Polská Ostrava underwent a period of tumultuous development in the 19th century and the beginning of the 20th century. Due to immigration, the population soared from a couple of hundred to nearly 25,000, with people earning their living in the coal mines, coke plants, and factories. Thus, Polská Ostrava turned into the second most populous municipality within Austrian Silesia as well as a hub of political and community life for ethnic Czechs. The study explores the efforts on the part of the municipal authorities to change the official name in order to shift from „Polish” to „Silesian”, and to achieve town status. Both efforts were made within the context of rising ethnic tensions, in particular Czech-Polish antagonism and the struggle by ethnic Germans to maintain their hegemony. They also related to the will to establish the Czech language both as the internal language for official agenda in municipalities and the official tool to communicate with subordinate authorities. These efforts kept failing until World War I. Establishing Polská Ostrava as a judicial district capital with a tax office and as home to the sole Czech teachers’ college in Austrian Silesia hardly made the municipal politicians any happier. The ambition was only satisfied in the new political and ethnic context after the Habsburg monarchy collapsed and Czechoslovakia was established, yet objections to the name change were voiced by some Czechs too, including the famous poet Petr Bezruč.

AUTOR STUDIE

- prof. PhDr. Dan Gawrecki, CSc., historik, člen vědecké rady Muzea Těšínska a redakční rady časopisu *Těšínsko*; gawrecki.dan@seznam.cz
- Studie byla napsána v rámci realizace grantu GA ČR *Národnost a sčítání lidu v českých zemích 1880–1930 (spory, polemiky, konflikty)*, reg. č. 13-007908.

POZNÁMKY

- 1 *Místopisný rejstřík obcí českého Slezska a severní Moravy*. Opava 2004, s. 740; ŠRÁMEK, Rudolf: *Vznik jména Ostravy a připojených obcí*. Ostrava. Sborník k dějinám a výstavbě města (dále jen Ostrava) 6, 1973, s. 284; ŽÁČEK, Rudolf: *Dějiny Slezska v datech*. Praha 2004, s. 66, 70, 449; ADAMUS, Alois: *Z dějin Slezské Ostravy*. Moravská Ostrava 1925, s. 3; CIMALOVÁ, Libuše: *Archiv města Ostrava, fond Archiv města Slezská Ostrava (1670–1829–1941. Inventář*. Ostrava 1984, s. 5; BARCUCH, Antonín – ROHLOVÁ, Eva: *Místopis staré Slezské Ostravy*. Ostrava 18, 1997, s. 343–383.
- 2 OLŠAROVÁ, Milada: *Teritoriální původ migrantů do Polské Ostravy ve druhé polovině 19. století*. Folia historica 1 – Práce z historického semináře Pedagogické fakulty v Ostravě. Práce studentů I. Ostrava 1970, s. 53.
- 3 BARCUCH, A. – ROHLOVÁ, E.: *Místopis*, s. 347.
- 4 Srov. GAWRECKI, Dan: *Dva příběhy z Muglinova (1905–1908)*. Těšínsko 58, 2015, č. 1, s. 47–56.

- 5 CIMALOVÁ, L.: *Archiv*, s. 18.
- 6 Archiv města Ostrava (dále jen AMO), fond Archiv města Slezská Ostrava (dále jen AMSO), inv. č. 7, Zápisy ze schůzí obecního výboru, protokol z 8. března 1904.
- 7 ADAMUS, A.: *Z dějin*.
- 8 AMO, fond AMSO, inv. č. 13, Protokoly obecního výboru, protokol z 11. února 1919.
- 9 *Paralelki śląskie*. Gwiazdka Cieszyńska, 12. 8. 1905, s. 215–217.
- 10 Hakata (Deutscher Ostmarkenverein) byla protipolská organizace v Prusku. Podrobněji GALOS, Adam – GENTZEN, Felix Heinrich – JAKÓBCZYK, Witold: *Dzieje Hakiaty*. Poznań 1966.
- 11 Gwiazdka Cieszyńska, 2. 9. 1905, s. 237; na rozdíl od Gwiazdki novější výzkumy soudí, že v 17. a 18. století bylo téměř celé frýdecké arcikněžství včetně Polské Ostravy a okolních obcí považováno za „moravské“. Viz PITRONOVÁ, Blanka: *Národnostní poměry na Ostravsku v 17. a 18. století ve světle pramenů církevní provenience*. Ostrava 17, 1995, s. 67; PINDUR, David: *Světla a stíny barokní církve ve Slezsku. Frýdecké arcikněžství v letech 1654–1770. Struktury, procesy, lidé*. Studie o Těšínku 22. Český Těšín 2015, s. 115–116.
- 12 *Slezská Ostrava*. Noviny Těšínské, 23. 9. 1905, s. 1–2; o české učitelské přípravě (1889–1904) a českém učitelském ústavu (1904/1905): GAWRECKI, Dan: *Opava znovu v čele Rakouského Slezska*. In: Müller, K. – Žáček, R. a kol.: *Opava*. Praha 2006, s. 259.
- 13 Státní okresní archiv (dále jen SOKA) Frýdek-Místek, fond Okresní úřad Frýdek (dále jen OÚ Frýdek), inv. č. 608, č. k. 302.
- 14 Materiály k zavedení vnějšího českého úřadování jsou uloženy v SOKA Frýdek-Místek, fond OÚ Frýdek, inv. č. 603, č. k. 279; AMO, fond AMSO, inv. č. 385, č. k. 7 (složka Úřední řeč).
- 15 Jan Poppe, narozen roku 1849 v Horomyslicích u Plzně, studoval na báňských akademiích v Banské Štiavnici a Příbrami. Od roku 1872 pracoval v Polské Ostravě, v letech 1889–1903 byl ředitelem salmovských dolů. Byl členem a v 80. letech také předsedou Hornicko-čtenářského spolku Salm. V obecní samosprávě Polské Ostravy působil jako člen výboru (1891–1894), v roce 1894 se stal radním a po odchodu do důchodu byl zvolen počátkem roku 1904 starostou. Zasloužil se o rozkvět obce, byl členem Národní strany, v roce 1909 se stal zemským poslancem za okresy Polská Ostrava, Frýdek a Bohumín, v lednu 1918 byl signatářem Tříkrálové deklarace, po rozpadu habsburské monarchie působil v Československé plebiscitní komisi se sídlem v Polské Ostravě, v letech 1919–1925 působil v obci jako vládní komisař a starosta. Zemřel v roce 1931. Viz ROHLOVÁ, Eva: *Báňský odborník* [WWW dokument] <http://www.ostrava.cz/cs/o-meste/prezentace/tiskoviny/rijen-2011/#o-nsbp-vznik-eskoslovensk-republiky-se-zaslou-il-tak-starosta-jan-poppe-nsbp->.
- 16 AMO, fond AMSO, inv. č. 381, č. k. 33 (složka Volby do obecního výboru).
- 17 AMO, fond AMSO, inv. č. 385, č. k. 7 (složka Úřední řeč).
- 18 AMO, fond AMSO, inv. č. 13, Protokoly obecního výboru, protokol z 11. února 1919.
- 19 SOKA Frýdek-Místek, fond OÚ Frýdek, inv. č. 608, č. k. 302.
- 20 Argumentace údají ze sčítání lidu nebyla zcela přesná: v roce 1910 žilo v obci 22 892 obyvatel, z toho se 4 467 hlásilo k polské obcovači řeči. Odhad poválečného stavu neodpovídal očekávání. Podle sčítání z 15. února 1921 žilo ve Slezské Ostravě o dvě osoby méně než v roce 1910 (22 890), z toho se hlásilo 403 k polské národnosti, kromě toho se v obci nacházelo 2 776 cizinců, nepočítaje většinou Poláků z Haliče, kteří nebyli (československými) státními příslušníky. Viz *Obyvatelstvo Slezska a Hlučínska v několika důležitějších směrech na základě sčítání lidu ze dne 15. února 1921 se zvláštním ohledem na předešlá sčítání lidu. S dodatkem. / Die Bevölkerung Schlesiens und des Hultschiner Gebietes in einigen wichtigeren Beziehungen auf Grund der Volkszählung vom 15. Februar 1921 mit besonderer Berücksichtigung der vorhergegangenen Volkszählungen. Mit einem Anhang*. Opava / Troppau 1924, s. 194, 229.
- 21 SOKA Frýdek-Místek, fond OÚ, inv. č. 608, č. k. 302.
- 22 AMO, fond AMSO, inv. č. 13, Protokoly obecního výboru, protokol z 12. listopadu 1919.
- 23 Zemský archiv v Opavě (dále jen ZA Opava), fond Policejní ředitelství Moravská Ostrava, prez. 1919, č. k. 202, s. 1461.
- 24 Kuriózní případ charakterizující hodnocení Bezručů polskou veřejností se stal v roce 1927, když pro české periodikum *Nasz Ślżzak* o něm otisklo básně údajně žaka 3. třídy obecní školy. Básně byla považována v českém tisku za nezvyklý projev loajality do doby, kdy v ní *Gazeta Kresowa* odhalila akrostichon ŚWINIA. Záležitost měla dohru u soudu i v parlamentu, viz GAWRECKI, Dan: *Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918–1933*. Studie o Těšínsku 15. Český Těšín 1999, s. 149.
- 25 Bezruč vysvětloval své jazykové pojetí v knížce napsané pod pseudonymem Kuba Stopěrunník: *Moravská zem a moravská řeč a Republika před svatým Petrem*. Brno 1923.
- 26 URBANEC, Jiří: *Petr Bezruč – Vladimír Vašek 1904–1928. Základní životopisná fakta*. Ostrava 1989, s. 107; Památník Petr Bezruč v Opavě (dále PPB Opava), sign. 1a/XIV – 28/1.
- 27 URBANEC, J.: *Petr Bezruč*, s. 97 a pozn. 189, PPB Opava, sign. 1a/LVII-21/4-.
- 28 WECZERKA, Hugo (ed.): *Schlesien. Handbuch der historischen Stätten*. Stuttgart 1977, s. 188.
- 29 Pojmenování se týkalo několika desítek ulic, mnohé dostaly jméno po českých národních buditelích a jiných osobnostech českých dějin (Čech, Hus, Jungmann, Komenský, Veleslavín, Všehrda, Žižka atd.). Předsedou komitétu, který předkládal příslušné návrhy, byl ředitel učitelského ústavu František Václav Autrata. Mnohde se muselo provést nové očíslování domů. Bylo usneseno, že tabulky s označením ulic nebudou dvojazyčné, ale jen české. Viz AMO, fond AMSO, inv. č. 8, Protokoly ze schůzí obecního výboru.
- 30 Pokud není uvedeno jinak, vycházíme z materiálů označených signaturou SOKA Frýdek-Místek, fond OÚ Frýdek, inv. č. 603, č. k. 279.
- 31 V žádosti se konstatovalo, že již v roce 1879, kdy se *Polská Ostrava stala městem, měla 8 000 obyvatel; při sčítání v roce 1890 13 000 duší, v roce 1900 18 900 obyvatel a v současnosti přinejmenším 24 000*. Podle výkazů daňového úřadu má *Polská Ostrava 966 obydlených domů a stavební činnost rok od roku roste. Plocha obce činí 14 km² a zbývá ještě hodně místa pro novou zástavbu. Polská Ostrava je hlavním střediskem slezského uhelného hornictví. Je v ní 14 těžních jam, ročně se vytěží 18 milionů metrických*

centů uhlí [...]. Majetek obce v nemovitostech (veřejných budovách) činí 2,47 mil K, také movitý majetek představuje značnou sumu. Byly vybudovány moderní koksovací pece, které vyrábějí ročně přes 3 miliony metrických centů koksů. V uhelných dolech a koksovnách je zaměstnáno přes 8 000 dělníků, dozorců a úředníků. V Polské Ostravě jsou pochopitelně zastoupeny také v průměrném počtu všechny živnosti. Jde např. o 2 lékárny, 2 knihkupectví, jednu knih- a kamenotiskárnu, 20 hostinců a 40 prodejen koloniálního zboží. V následujících daňových výkazech je uvedeno, že na daních v r. 1907 bylo předepsáno 331 867 K, tedy částka, jakou se jen málo měst v monarchii může vykázat.

V obci je rozvinuté školství, vzorné zařízení školy se nacházejí v budovách postavených obcí. Obec vynakládá na školství značné prostředky, v roce 1906 to bylo na obecně a měšťanské školy 154 500 K, v roce 1907 181 000 K, pro rok 1909 se počítá s částkou 200 000 K. V současné době je v Polské Ostravě 83 tříd v obecných a měšťanských školách, které navštěvuje 4632 dětí. 2 roky je v obci český (böhmský) učitelský ústav s cvičnou školou, velká budova konviktu pro kandidáty učitelské se v současné době staví. Od 1. ledna 1903 je Polská Ostrava sídlem daňového úřadu a okresního soudu, do jehož obvodu patří 7 obcí s více než 50 tisíci obyvatel.

Se všemi obcemi okresu má Polská Ostrava odpovídající spojení. Přes Polskou Ostravu vede říšská silnice do Moravské Ostravy a do Těšína. Se sousedními obcemi Muglínov a Hrušov je Polská Ostrava spojena novou okresní silnicí s místní parní dráhou. Se sousedními Malými Kunčicemi je Polská Ostrava spojena rekonstruovanou silnicí vedoucí směrem na Frýdek. Z horní části Polské Ostravy povede elektrická dráha do Michálkovic a dále do Rychvaldu. Před nedávnem se rozhodlo o stavbě okresní silnice do Michálkovic, a tak bude Polská Ostrava se všemi sousedními obcemi spojena čistými válcovanými okresními silnicemi. Přes Polskou Ostravu vede také z Moravské Ostravy projektovaná a již rozestavěná místní dráha Moravská Ostrava – Petřvald – Karviná, kterou bude slezská východní část revíru přímo spojena s částí západní.

Pro udržení veřejné bezpečnosti, klidu a pořádku je v Polské Ostravě velmi dobře postaráno moderním policejním úřadem v čele s policejním vedoucím a 26 dobře proškolenými policisty. Také ostatní obecní úřady, obecní kancelář, která je vedena právníky vzdělaným sekretářem, obecní pokladna a registratura, stavební a hospodářský úřad jsou dobře organizovány a spravovány ke spokojenosti nadřízených zeměpanských úřadů. O zdraví se starají dva obecní lékaři, kteří také jsou činní v obecní nemocnici vybudované při příležitosti 40letého panovníckého jubilea. V příštích letech bude obsazeno místo obecního veterináře a dá se očekávat, že již v tomto roce se může po dohodě se sousedními obcemi přistoupit k vybudování jatek. Obec vážně uvažuje o zřízení epidemického špitálu. V roce 1895 obec vybudovala vodovod s nezavadnou pitnou vodou, ten byl v posledních letech rozšířen a zdokonalen. Kanalizace se rok od roku rozšiřuje. V blízkém okolí byla postavena řada uhelných šachet a k nim náležejících kolonií. Mezi těmito místy se udržuje dostatečné spojení, přičemž jde o území obce o rozloze 14 km², na kterém panuje rušná stavební činnost. Přesto Polská Ostrava zatím nemá vyslovené výstavné městské centrum, což komplikuje také kopcovitý terén, ale budují

se komplexy domů s pravidelnými rozsáhlými dopravními tahy, rušná stavební činnost dává s jistotou předpokládat, že také nezastavěné části v dohledné době budou zastavěny, jak o tom svědčí rozdělení parcel. Stavební úřad v Polské Ostravě již zpracoval příslušný situační plán, podle něž se již léta organizuje stavební činnost, zejména na Hladnovském kopci v nejzdravější poloze, kde nyní panuje rušná stavební ruch...

32 Je třeba podat zprávu a vlastní poznatky a úvahy k této věci. Zejména je třeba sdělit, jaká jsou dobročinná zařízení v Polské Ostravě (kromě již zmíněných), jak je řízena chudinská péče, jak jsou obsílány trhy s dobytčím, jaká je hygienická a veterinární policejní péče, jaký je policejní dohled nad trhem a jak se provádí kontrola potravin, zda je jednotná a moderní kanalizace, jak je pečováno o odvoz fekálií. K jakému pokroku došlo, jaké jsou v uvedených směrech projekty, případně jaké se zahájily stavby a jaké objekty veřejné péče se od té doby postavily.

33 Slovnutí pan Jan Poppe, zemský poslanec a starosta obce v Polské Ostravě. Za účelem nezbytné a důvěrné informace o poměrech rozkvětu obce dosvědčujících dostaví se k Vám v úterý dne 14. května 1912 o 2 a ¼ hodině odpoledne okresní komisař Srádek. Žádám Vaše vysokoblahorodí, byste v tu hodinu onoho funkcionáře ve své úřadovně očekával.

34 AMO, fond AMSO, inv. č. 385, č. k. 7 (složka Úřední řeč).

35 Není-li uvedeno jinak, vycházíme z materiálů v SOkA Frýdek-Místek, fond OÚ Frýdek, inv. č. 608, č. k. 302 a protokolů zasedání obecního výboru (Polské, resp. Slezské Ostravy), viz AMO, fond AMSO, inv. č. 13, uvádíme stručnější výběr z textů.

36 Hornických obcí jako naše je mnoho, jak to bývá v uhelných revírech: Příbram, Kladno, Duchcov, Most, Teplice, Mariánské Hory, Moravská Ostrava, Vítkovice, Přívoz atd., a přece neviděli v tom rakouské vlády překážky, aby nemohly být povýšeny na města. Poslední tři obce leží v bezprostřední blízkosti Polské Ostravy, ale protože měly dříve zastupitelstva německá, nebylo námitky.

Obec není ve výstavnosti nikterak za nimi, ačkoli má velice těžké podmínky k tomu. Kdežto jmenované obce leží na rovině, rozprostírá se Slezská Ostrava na několika kopcích. Přesto však Slezská Ostrava šťastně tuto otázku rozřešila. Proto trpce neseme, že za dřívějších vlád vyznamenány byly obce: Přívoz, Vítkovice, Mariánské Hory, které vykazují daleko menší počet obyvatelstva, povýšením na město, Slezská Ostrava zůstala nepovýšena.

Má nyní Přívoz 16 500 obyvatelů, Vítkovice 32 200, Mariánské Hory 11 200, Slezská Ostrava 25 000 obyvatelů. Slezská Ostrava jest, jak dříve řečeno, městem hornickým a průmyslovým! Jsou tu veliké závody uhelné, koksové pece, továrny na amoniak a dehet. 14 jam ročně vytěží 21 mil g uhlí, koksovy výrobí 3,6 mil g koksů, uhelné doly zaměstnávají 6 000 dělníků, 350 dozorců a 60 úředníků. Před válkou bylo v Polské Ostravě 63 obchodů se smíšeným a galanterním zbožím, 8 se strižním zbožím, 17 s hokynářským a drobným zbožím, 2 obchody koží a 2 sklady piva, 4 obchody s papírem, psacími a kreslicími potřebami, 4 s cukrovinkami, 2 s nábytkem, 2 krupařské, 1 drogerie, 2 lékárny, 1 knihkupectví, 3 instalatéri, 1 pohřební ústav, 5 stavitelů, 2 zedničtí mistři, 3 podnikatelé staveb pozemních, 3 podnikatelé lomů čedičových, 18 hostinců, 5 výčepů, 1 moderní kavárna, 2 vinárny, několik povozníků a fiakristů, 12 řezníků a uzenářů, 4 natěračů, 3 malířů pokojů, 6 pekařů, 2 sedláři a čalouníci, 8 holičů

a kadeřníků, 10 obchodů tabákových (trafik), 5 klempířů, 4 knihari, 14 pánských krejčích, 1 dámský, 19 obuvníků, 6 stolařů, 5 zámečnicků, 1 kolář, kominický mistr, štukatér, kolář a výrobce vozů, pozlacovač, koželuh, provazník, 2 obchodní jednatele, 2 vetešníci, 2 zprostředkovatelny služeb, civilní geometr, 6 autorizovaných horních inženýrů, stavební inženýr, notář, 4 advokáti a obhájci, 4 lékaři, zvěrolékař, 3 cihelny, 1 knihkupectví, knihtiskárna a výroba školních potřeb s kniharstvím atd.

Během války se počet živností změnil, po válce „v normálních poměrech“ jistě naroste. Ze Slezské Ostravy vede místní dráha do Bohumína a Michálkovic, vzkvétajícího hornického městečka. Ve Slezské Ostravě má 3 zastávky: Říšský most, Zárubek a Hranečnick.

Význam Slezské Ostravy byl už před válkou uznáván, protože tu byl zřízen okresní soud a berní úřad, učitelský ústav, cvičná škola při učitelském ústavě, finanční stráž, 3 četnická stanoviště a jedno velitelství, poštovní a telegrafní úřad, veřejná telefonní hovorna.

Zřízení okresního hejtmánství bylo bývalou vládou rakouskou obci přislíbeno. Slib ten by se byl stal skutkem, kdyby nebyla válka vypukla. Obec k tomuto účelu dala státu stavební místo k dispozici.

V posledních letech rostla agenda obce, bylo nutno zvýšit počet úředníků a zřízenců. Obecní úřady jsou: Úřad starostenský – ředitel s úplným právníckým vzděláním, 1 vrchní oficiál, 3 kancelisté se středoškolskou i nižší kvalifikací, 2 manipulační zřízencecké síly, 1 úřední sluha. Úřad stavební a hospodářský ředitel s plnou vysokoškolskou kvalifikací, správce, 2 adjunkti, 2 manipulační síly se středoškolskou kvalifikací. Úřad důchodenský (pro správu důchodů a dávek obecních a správu finanční vůbec) důchodenský správce, pokladník, 2 účetní praktikanti s odbornou a středoškolskou kvalifikací, 2 úřední asistenti, 4 zřízenci, 2 úřední sluhové. Úřad policejní tajemník s odbornou a středoškolskou kvalifikací. Úřad ohlašovací (pro evidenci obyvatelstva) 2 manipulační síly. 3 strážmistři, 4 nadstrážníci, 20 strážníků. Úřad zdravotní 2 lékaři, 1 zvěrolékař s předepsanými studii vysokoškolskými. Všechny tyto úřady vyřizují ročně 21 tisíc spisů, ve skutečnosti více (kumulace k jednomu reg. číslu), stavovské, hmotné, služební a zaopatřovací poměry jsou upraveny podle Plzně – největšího nestatutárního města v republice. Platy odpovídají nynějším poměrům.

Školství rozvinuto nejvíce ze slezských měst: České: 10 mateřských škol, tři 5třídní obecní chlapecké školy (jedna s pobočkou), tři 5třídní dívčí obecní školy, 2 smíšené pětitřídní obecní školy (obě s pobočkou), 3třídní obecní škola, 4třídní měšťanská škola chlapecká s 2 pobočkami, 4třídní měšťanská škola dívčí s 2 pobočkami, 3třídní měšťanská chlapecká škola s 2 pobočkami, 3třídní měšť. dívčí škola s 2 pobočkami, pokračovací průmyslová škola pro chlapce, hospodyňská pokračovací škola pro dívky. V českých obecních školách je (1918/1919) 482 dětí, v obecních a měšťanských školách 3741 žákyně a žáků. V pokračovací průmyslové škole 113 žáků, v hospodyňské 102 žákyně. Dívčí lyceum vydržované SMOL, 6 tříd 199 chovaneček, subvencováno „vydatně“ obcí (dále je vyčísleno financování školy, příjmy a vydání).

Německé školství: 4třídní obecní chlapecká a stejná dívčí – 461 žáků a žákyně.

Polské školství: 4třídní obecní smíšená škola s pobočkou, 222 žáků a žákyně v r. 1918/19.

Slezská Ostrava a její části jsou zásobovány vodovodem s pitnou zdravou vodou. Obec vlastní elektrárnu, která osvětluje obec, dodává proud soukromníkům a zemským drahám Moravská Ostrava – Bohumín a Moravská Ostrava – Michálkovic.

Nemocnice s 66 lůžky, a filiálkou s 19 lůžky, epidemiologická nemocnice s 19 lůžky v nemocnicích 2 lékaři a 13 ošetřovatelek. Hodláme postavit v nejbližší době ústřední jatky, pozemky pro ně jsou zakoupeny. Chudobinec pro chudé spoluobčany. Velká část obce je kanalizována. Cesty a chodníky upraveny, budují se nové komunikace. Obecní spořitelna s vklady 10,000.000 K, Občanská záložna s 3 mil. K.

Velké množství politických, dobročinných a osvětových spolků: Ústředí Českého srdce pro Slezsko a odbor pro Slezskou Ostravu, Ústředí starostenských sborů pro Slezsko a odbor pro okres slezsko-ostrovský, lyceijní spolek „Vlasta“ pro zřízení a udržování dívčího lycea ve Slezské Ostravě, podporovací spolek pro chudou mládež, podporovací spolek pro chovance pedagogů, Sirotčí spolek pro okres slezsko-ostrovský a bohumínský, učitelský spolek pro okres slezsko-ostrovský a bohumínský, spolky Sokol a Lassalle, pěvecký spolek Záboj, spolek hasičů, spolek báňských úředníků, spolky politické všech stran atd.

Rapidní vzrůst obyvatelstva v posledních letech podmínil stavbu několika školních budov, stále prodloužování vodovodu, rozšíření zakoupením nových pramenů a spojení jich s hlavní nádrží na Důlníáku, rozšiřování elektrické sítě, stavbu cest a kanálů a stavbu monumentální radnice, ve které jest nyní umístěna plebiscitní komise pro Těšínsko a byl umístěn Zemský národní výbor pro Slezsko; to vše nemohlo býti pořízeno z běžných příjmů obce, i bylo třeba sáhnouti k půjčkám, které dosáhly výše K 5,139.898. Ale obec čekají ještě výlohy další, neboť je třeba co nejdříve přikročiti k stavbě jatek, moderní nemocnice, nových škol atd. Obec potřebuje k tomu výhod, které jsou vyhrazeny městům, a to v ohledu berním, poplatkovým, stavebním, policejním a vyvlastňovacím.

37 Jmenování Slezské Ostravy městem, která zajisté nyní má 25.000 obyvatel, bude uvítáno nejen obyvatelstvem obce, nýbrž i celým českým Slezskem; vždyť jest obec naše střediskem všeho českého ve Slezsku. Jmenováním městem odměňuje Slezskou Ostravu za její práci za českou věc ve Slezsku a obec naše věčně vzpomínati bude prvního prezidenta Československé republiky, který dal obci to, co jí od vlády rakouské bylo odprááno. [...] Prosíme ministerstvo, aby odevzdalo originál této žádosti prezidentu Republiky současně s albem fotografických pohledů, kterou odevzdala zvláštní deputace v únoru 1919 a aby se přimluvalo za vyřízení žádosti. [...] Z alba fotografických pohledů na město, mělo být zřejmé, že má městský charakter. Brzkému vyřízení své zdvořilé žádosti hledíme toužebně vstříc, neboť v něm vidíme jednak posílení české věci v zápase plebiscitním, jednak paritní postavení naší obce vůči obcím sousedním při jednání o sloučení ve Velkou Ostravu.

38 Méně slavnostně působí oznámení, že vláda může vyhovět na náklad obce k povýšení na město zvláštní diplom, pokud bude o to požádána. Prezident zemské vlády slezské vrátil do Frýdku fotografické album dokumentující rozvoj Slezské Ostravy, došlo 18. října. Asi o ně nejevily nadřazené instituce větší zájem.



Osobnosti těšínského dějepisectví I

Zachariáš Starck

Janusz Spyra

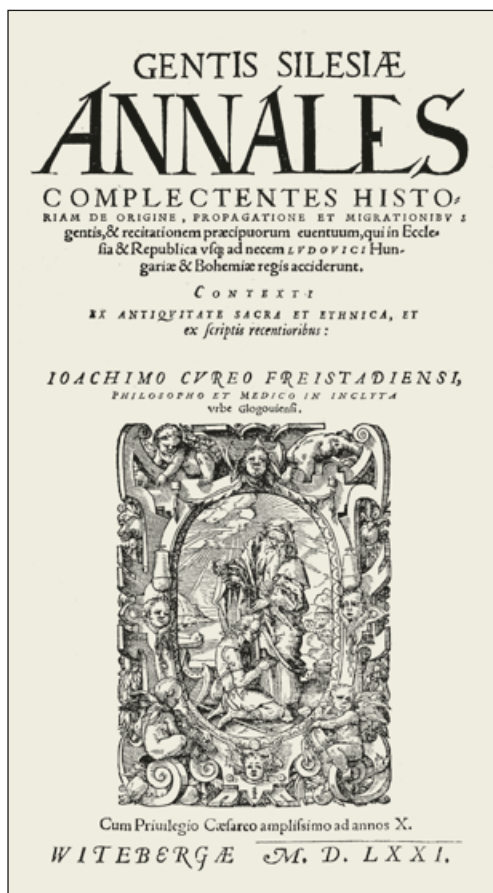
Území Těšínského Slezska tvořilo po více než šest století jeden celek, v rámci něhož žili a pracovali lidé různých národností, jazyků a vyznání. Dějiny tohoto regionu byly vždy velmi komplikované; můžeme je poznat díky dochovaným dokumentům a celé řadě jiných, značně různorodých pramenů. Historie jako disciplína založená na zásadách vědecké kritiky vznikla již před více než 200 lety, přesto se daleko dříve různí jednotlivci snažili prostřednictvím kronik, deníků a dalších narativních pramenů zaznamenat pro budoucí pokolení to, co se událo. Ve srovnání s mnoha jinými regiony jich na Těšínsku v dobách minulých působilo hodně, což vyplývá mj. ze široce rozšířené dovednosti čtení a psaní, ale i tak o jejich životech, díle a úspěších dosud víme jen velmi málo.

Smyslem předkládaného cyklu příspěvků nazvaného *Osobnosti těšínského dějepisectví* je proto přiblížit čtenáři nejdůležitější postavy ze široce chápané oblasti těšínské historiografie čili medailony těch osob, jež se zabývaly regionální historií a zasloužily se o to, aby jejich záliba zůstala uchována v psané podobě. Půjde zejména o ty, kteří měli zásadnější vliv na kolektivní povědomí o tom, co se v Těšínském knížectví (resp. Těšínském Slezsku) událo v minulosti. Výchozím bodem zpracování příspěvků je před nedávnem vydaná publikace na téma těšínské historiografie v období novověku.¹ Jednotlivé části seriálu studií však každou z osobností představí zevrubněji v širším kontextu a se zohledněním nejnovějších výzkumů a s doplněním dalších pramenných zdrojů.



V rámci středověké společnosti se zájem o minulost začal rozvíjet zejména v prostředí duchovenstva. Stejně tak tomu bylo i v Těšínském knížectví. Historie, chápána jako znalost událostí, které dávno minuly, tvořila základ jejich podání o světě obklopujícím lidstvo, vždyť křesťanství vychází z historických faktů popsaných v Bibli – zprávy o pozemských skutcích Ježíše Krista v Palestině na přelomu tisíciletí. Mimo to byli duchovní jediná, kdo uměl číst a psát. Rovněž lidé této společenské vrstvy působící v Těšínském knížectví měli adekvátní vzdělání – např. řada těšínských farářů absolvovala studia na krakovské univerzitě, někteří z nich získali akademickou průpravu v Praze. Nechyběli ani takoví, kteří obdrželi vědecké hodnosti z oboru teologie jako Jeroným z Bílovce, absolvent krakovské akademie, doktor a profesor teologie, působící také ve funkci kanovníka v Olomouci, kde v roce 1512 zemřel.² Těšínská duchovní znali zajisté mnoho soudobých kronik, např. Kroniku papežů a císařů (*Chronicon pontificum et imperatorum*) Martina z Opavy zvaného též Polák, jež se v pozdním středověku stala jedním z nejpobulárnějších nástinů dějin od narození Krista do roku 1277. Bezpochyby využívali rovněž kronik sepišovaných učenci z okruhu panovnických dvorů, jejichž představitelé soupeřili o moc nad Slezskem. Jak v kronikách polských, tak i českých se informace o Těšínském knížectví vyskytují pouze sporadicky.

Přesto klérus, byť mu nebyly světské dějiny cizí, se minulostí zabýval z pohledu historie duchovní, dějin vykoupení, a v kronikách hledal spíše naučné příklady než opravdové poznání.³ Osoby, které se skutečně věnovaly světským dějinám, se soustředily na dvoře těšínských Piastovců, knížat pocházejících z vedlejší linie vymřelé polské panovnické dynastie, jež vládla v Těšínském knížectví od 90. let 13. století do roku 1653.⁴ Lidé zastávající významnější posty na těšínském dvoře⁵ a nepochybně i některá knížata byla alespoň v hrubých obrysech obeznámena jak s obecnými dějinami, tak i historií Polského království či Českých zemí. Znalost dějin území, kterým vládli nebo je pomáhali spravovat, pro ně byla velmi důležitá, neboť tvořila jeden z nástrojů jejich vlády. Legitimovala práva rodu a ostatních jeho členů k řízení knížectví i jeho jednotlivých částí, opravňovala knížata k přijímání právních aktů, byla nezbytná při stvrzování všech uzavíraných i zamýšlených příbuzenských svazků. Z těchto důvodů byl podobně jako u všech jiných panujících dynastií největší význam přikládán dokumentaci dokladů o předcích. I tak byly tyto vědomosti povětšinou předávány z generace na generaci pouze ústně, nebyly pořizovány ani nejstručnější rodové kroniky. Zřetelným dokladem toho je fakt, že když začaly ve druhé polovině 16. století vznikat první těšínské kroniky, genealogie knížecího rodu byla sestavována na základě dokumentů a celozemských slezských kronik. Proto také obsahovala spoustu chyb a správně se ji podařilo načrtnout až za vlády knížete Kazimíra II.⁶



Titulní list „Kroniky slezského národa“ Jáchyma Cureuse
vydané v r. 1571 ve Wittenberku, Muzeum Těšínska

Ke změně došlo teprve v 16. století, kdy přijala většina slezských knížat luterství coby vyznání zeměpána, což vedlo ke zintenzivnění kontaktů s Němci, mimo to že již od poloviny 14. století byli slezští Piastovci leníky českých králů. Na německých univerzitách studovala stále početnější skupina těšínských mladíků, cesty za vzděláním do Krakova téměř zcela ustaly, kontakty s Prahou byly přerušeny ještě dříve (v husitských dobách). Stejně jako v oblasti politiky, tak i kultury se pro slezská knížata staly hlavním vzorem poměry v říši a tato inklinace se projevila rovněž výraznou expanzí německého jazyka mj. do knížecích kanceláří. Zároveň se ve Slezsku rozvíjel humanismus, který představoval světštější pojetí vidění světa. Již ne v klášteřích a kapitulách, ale na knížecích dvorech a ve městech vznikala díla, jejichž záměrem bylo popsat rodné Slezsko, s čímž úzce souviselo i to, že bylo nutné představit jeho minulost. Od počátku 16. století byly stále častěji a stále obšírněji sepsány práce se záměrem představit dějiny Slezska či jeho jednotlivých knížectví,⁷ uchopujice je již ne nábožensky, nýbrž jako výsledek působení daných osob a uskupení lidí. Pomyslným vrcholem rozvoje bylo vydání *Kroniky slezského národa* Jáchyma Cureuse v roce 1571,⁸ prvního díla prezentujícího přehled

dějin celého Slezska. Cureus (1532–1573),⁹ absolvent univerzit ve Wittenbergu, Padově a Boloni, působící v dolnoslezském Hlohově, ve svém spise odmítl řadu tezí a názorů přijatých dřívějšími polskými kronikáři, zvláště tvrzení, že k osídlení Slezska došlo potomky legendárního Lecha a že vždy bylo toto území pod vládou dynastií panujících v Polsku. Naopak doložil, že prvními obyvateli Slezska byli Lugiové čili Germáni, čerpajíc opětovně (po vzoru Eneáše Sylvia Piccolominiho, pozdějšího papeže Pia II.) z textů starověkých autorů, zejména Tacita. Podle historika Petra Kozáka je Cureusova kronika prvním slezským dílem psaným z měšťanského pohledu,¹⁰ především však může být interpretována jako výraz slezské výlučnosti. Autor se totiž snaží historii slezské země představit jako „gesta nationum“, dějiny národů – zde myšleno slezského –, přestože „natio“ je nutné v tomto případě chápat coby „národ politický“, společenství lidí aktivně působících ve veřejném životě na jednom území. O samotném Těšínském knížectví rozkládajícím se na jihu Slezska se Cureus zmiňuje jen letmo.

Šestnácté století je rovněž dobou, v níž mnoho slezských knížat začínalo prosazovat „historickou politiku“, aby prostřednictvím informací získaných z minulosti mohlo utvářet obraz vlastního rodu i domény způsobem pro sebe co nejvýhodnějším. Vedoucí úlohu v tom sehrála lehnicko-břežská knížata, považující se (vzhledem k vymření linie vratislavských knížat) za seniory slezských Piastovců a natolik zámožná, že mohli tuto devízu v plné míře využívat. Fridrich II. (1480–1547, lehnický kníže od roku 1498, brežský od roku 1521) inicioval široce koncipovaný program představení prestiže svého rodu prostřednictvím výtvarného umění, k čemuž přispívala i proslulá střední škola založená v Břehu.¹¹ Břežská knížata podporovala početné zástupy humanistů a literátů působících na jejich dvorech. Stejně jako brežským Piastovcům, tak i jiným zeměpánům šlo o budování vlastní image založené mj. na adekvátním životním stylu a nákladech na (sebe)reprezentaci. S podobnými tendencemi se musela vyrovnávat i těšínská knížata – Václav III. Adam a jeho syn Fridrich Kazimír, jehož manželka Kateřina byla dcerou Fridricha III. Lehnického.¹² Pokusy vystoupat na stejnou úroveň, na jaké byli jejich bohatší vzdálení příbuzní, měly fatální následky na finanční situaci Těšínského knížectví. Nicméně na těšínském dvoře začínali stále častěji působit lidé se vzděláním nabytým v říši, jež se angažovali ve vlivných pozicích, mj. knížecích sekretářů. Německé vlivy se na těšínském zámku nejintenzivnějším způsobem prosazovaly po roce 1567, kdy se kníže Václav Adam podruhé oženil, a to se Sidonií Kateřinou, dcerou sasko-lauenburského vévody Františka I. Mladá kněžna byla vzdělaná, měla vlastní dvůr i soukromou knihovnu.¹³ Na její blaho dohlížel z dalekých končin saský kurfiřt, posílající ji do Těšina různé rádcy z okruhu svých vzdělaných právníků.¹⁴ Sidonie Kateřina po několik let spravovala Těšínské knížectví v zastoupení svého neplnoletého syna Adama Václava,¹⁵ což bylo způsobeno tím, že Václav Adam, kníže panující nominálně od roku 1528, zemřel 4. listopadu 1579.



Saský kurfiřt August (1526–1586), vlivný strýc těšínské kněžny Sidonie Kateřiny, na olejomalbě Lukáše Cranacha mladšího pocházející patrně z r. 1564, commons.wikimedia.org

Za těchto okolností se na těšínském dvoře objevil Zachariáš Starck, jenž stál u zrodu těšínské historiografie. Po staletích zapomnění na něj a jeho dílo upozornil ve druhé polovině 19. století Gottlieb Biermann (1824–1901), od roku 1856 profesor dějepisu na evangelickém gymnáziu v Těšíně. Biermann byl vlastně až do druhé světové války jediným z těšínských historiků, kdo udržoval kontakty s vratislavskými archiváři a navštěvoval tamní archiv, z jehož bohatých sbírek vytěžil řadu informací do svých prací. Díky tomu získal rovněž přístup ke Starckově rukopisu, který se tehdy nacházel v knihovně Apelačního soudu (Appellationsgericht) ve Vratislavi, ve svazku opatřeném signaturou IV 469;¹⁶ a dokonce obdržel jeho kolacionovaný opis.¹⁷ Biermann pochopitelně některé informace z nalezeného Starckova rukopisu publikoval ve svých knihách, podrobněji je představil ve zprávě o výzkumu ve vratislavském archivu.¹⁸ Několik údajů ze Starckovy práce využili i badatelé působící v metropoli Pruského Slezska, mj. Louis Neustadt, Colmar Grünhagen či Konrad Wutke.¹⁹

Biermann, opět jako jediný ze všech, byl schopen sdělit čtenářům něco více o autorovi prezentovaného spisu. Nejobsaheji tak učinil ve druhém vydání své monografie publikované pod názvem *Dějiny Těšínského knížectví* v roce 1894. Konstatoval v ní, že Zachariáš Starck byl do Těšína vyslán saským kurfiřtem po smrti knížete Václava III. Adama, na jehož pohřbu byl přítomen. Jeho úkolem bylo reprezentovat kurfiřta a chránit zájmy mladé ovdovělé kněžny Sidonie Kateřiny. Kvůli tomu prohlédl důkladně materiály nacházející se v zámeckém archivu, pořídil si z nich výpisky, které následně sestavil v chronologickém přehledu. Registry – podle Biermannova mínění – jsou velmi stručné a obsahují řadu chyb, nicméně s ohledem na absenci originálů písemností známe řadu knížecích dokumentů pouze prostřednictvím Starckovy práce.²⁰ Gymnaziální pedagog plánoval spolu s dalšími těšínskými prameny vydat Starckův rukopis tiskem.²¹ Upozornil na něj i Matthiase Kasperlika, ředitele arciknížecích komorních statků, jenž se rovněž zabýval staršími dějinami Těšínského knížectví.

Kromě Biermanna se nikdo z těšínských historiků rukopisem nezabýval podrobněji, všichni si vystačili pouze s jeho závěry, často bohužel přejímanými mylně s tvrzením, že se jedná o nejstarší těšínskou kroniku.²² Stejně tak informace o samotném autorovi se omezily pouze na to, co z Biermannovy práce v podstatě přejal Gustav Roethe do biografického hesla o Elezaru Tilischovi.²³ Nikdo se neobtěžoval, aby prostudoval Biermannem objevený rukopis, který byl mezitím delimitován do Provinčního archivu ve Vratislavi, kde jej archiváři zařadili pod signaturou E 110 do fondu s označením Rep. 135. Jako kompaktní rukopis se však příliš do archivních sbírek nehodil, proto byl před druhou světovou válkou či v době jejího trvání přemístěn do Oddělení rukopisů Univerzitní knihovny („na Piasku“), po válce se pak stal součástí tzv. Zabezpečených sbírek, jež nebyly inventarizovány. Kvůli těmto změnám v uložení si historikové mysleli, že rukopis byl spolu s dalšími archiváliemi zničen během války (podobně jako celý fond Těšínské knížectví). Nikdo se jej proto nesnažil znovu nalézt. Teprve při reorganizaci sbírek v roce 1994 byl přesunut zpět do oddělení rukopisů, kde jej 23. dubna 2012 opětovně „objevil“ Janusz Spyra.²⁴ Tentýž den (!) našel Wacław Gojniczek ve vídeňském rodovém archivu knížat z Lichtenštejna originál exempláře rukopisu Zachariáše Starcka.²⁵

V současnosti tak disponujeme dvěma exempláři rukopisu a zároveň je možné říci o jeho autorovi mnohem více, než se podařilo Gottliebu Biermannovi. Zachariáš Starck pocházel ze Senftenbergu²⁶ v Dolní Lužici, narodil se někdy mezi lety 1535–1540. Navštěvoval známou knížecí školu v sasko-anhaltské Pfortě, ke studiu se zapsal 1. května 1550.²⁷ Po jejím absolvování se v prosinci 1563 zaregistroval (jako *Zacharias Starck Senftenbergensis Lusatus*) na filozofické fakultě univerzity ve Wittenberku.²⁸ Již po čtyřech letech dosáhl magisterského vzdělání, což dokládá v srpnu 1567 tiskem vydané dílo Johannese Vogela z Drážďan, jenž byl rovněž absolventem školy v Pfortě.²⁹ Jedná se o krátkou rozlučkovou píseň složenou u příležitosti vyslání mladého šlechtice Jana Hoyera za Starckova doprovodu na studia do Štrasburku.³⁰ Jan Hoyer von Schönburg-Wallenburg (1553–1576), pozdější pán Hluchova (n. Glauchau), Remse

No. 1255. Johann Euphemias, Herzog Ludwig zu Teffen erblicher Rat
freudiger-Eloster, damals vor, ist aber in der Stadt Teffen.
Ihr Begräbnis, auf welchem und unter Gottes nach
der Angsp. Conf. Leibes d. v. un- Jüngling gesündigt wird.

132i. Regiments Arzney Capitän zu Tuff, und Oberst Baron Vleschom
von Ciccone zu Dorf Willemonitz, in der Landt fast
Plot/fow gelegen.

1327. *Eszen* ist die fünften in *Ostschon*, als *Oppeln*, *Erff*, *Byzan*,
Vagan, *Albenitz*, *Oreynan* und *Saltzenberg* König
Joanni zu *Bohmen*, sind fallen von der *von Polen* ab,
von *Schmewen*, daß sie wider ihr Statut *Mladislau*
Locticum zum König in *Polen* ruffet, sind ruffen
dazumal *Samir* zu *Erff* in *der* zu *Byzen* *Byzan*, daß *der* *Erff*
über *Erff*, *Erff*, *Erff* *Ostschon*, in *Ostschon* von *Erff*,
zu *Könige* zu *Erff*, dazumal die *gesamte* *Land* über *der* *Erff*,
ihm *Auffschon*, dazumal *in* *der* *Erff* *Erff*,
Erff zu *Erff* und *Auffschon*, mit dem *Erff* *Erff* *Erff* *Erff*,
gesagt und *Erff*.

1328. Vigilia Epiphaniae bestatigt Bisthof Casimir zu Tiff. Bann d'lytha Konig,
Pffarramt zu L'pzig Bestatung mit Bann Topke Koenigs, woz
die Bischof Caminitza Licht 2. Votus Bisthof Primis

Ich durchleuchte Aminitza.
 Die Gräber des Herzogs Casimir verleiht 2. Hofe, Herzog Primis-
 lano, und Herzog Semovitem. Aber des Herzogs
 Semovito findet man nichts, denn das Hofe, neben seinem Lande
 Herzog Primislao, wann seine der Primislai Familie abstarb,
 gemeldet, der Stadt Praga 10 1388. am
 Reminiscere die Fortbildung d. Pflichten.
 In diesem gemeldeten Herzog Casimir älterer
 in allen regiert, wie die Kaiser Carol. IV.
 In Praga, Herzog Primislao, und
 kaiserlich die Stadt Prag am 14
 14 Januarii

a podkrušnohorských Kraslic, navštěvoval od roku 1568 štrasburskou univerzitu.³¹ Na tuto skutečnost upozorňují i publikace věnované historii rodu Schönburg, avšak nezmiňují se o jeho preceptorovi. Krátce na to se Zachariáš Starck vrátil do Wittenberku, kde rozvíjel svou vědeckou kariéru. Víme o tom ze zápisu poznamenaného v roce 1569 v památníku (štambuchu) Martena Knudsena z let 1568–1587 nacházejícího se v Královské knihovně v Kodani.³² Další informace přináší štambuch Wolfganga Krena, od roku 1568 studenta wittenberské univerzity a posléze obchodníka se sukrem v jeho rodné dolnorakouské Kremži, dochovaný v městské knihovně v Norimberku, v němž se nachází dva Starckovy latinské distichony datované ve Wittenberku 29. září 1571.³³ Nejpozději v následujícím roce se Zachariáš Starck stal doktorem práv, neboť tehdy již s akademickým titulem „Dr. jur.“ vydal spolu s profesorem působícím na téže univerzitě oslavnou řeč k počtě císaře s názvem *Oratio de arcadio et honorio imperatoribus*.³⁴ Starck se snažil být každým coulem humanistou, jenž podle soudobého chápání umně kombinoval profesní znalosti a zkušenosti s vytříbeným společenským chováním, díky němuž mohl získat náklonnost mocných. K té mu dopomohl manželský svazek uzavřený v roce 1570 s Annou, dcerou rádce saského kurfiřta dr. Curiuse.³⁵ Mladý právník se posléze stal rovněž jedním z rádců na saském dvoře.³⁶

Jak již bylo zmíněno, Biermann předpokládal, že Starck byl do Těšína vyslán, aby hájil zájmy ovdovělé kněžny Sidonie Kateřiny. Dokumenty saského dvora nalezené před nedávem Radimem Ježem to nejenže jednoznačně potvrzují, ale podrobněji objasňují jeho pobyt na dvoře těšínských Piastovců.³⁷ O úmrtí Václava III. Adama, jenž skonal ve své rezidenci 4. listopadu 1579, byl bezprostředně informován saský kurfiřt August, který pochopitelně nehodlal opustit svou příbuznou, jež v Těšíně zůstala sama. Na počátku prosince proto zaslal Zachariáši Starckovi list, v němž mu nařizoval, aby se během tří až čtyř dnů připravil na cestu do Těšína, kde měl v kurfiřtově zastoupení kněžně kondolovat a pomáhat jí ve všech záležitostech po úmrtí jejího chotě, zvláště s právními ustanoveními uvedenými v manželské smlouvě z roku 1567.³⁸ Starck však do Těšína dorazil až 26. prosince a o pár dnů později – na Nový rok 1580 – se účastnil pohřbu a uložení ostatků Václava Adama do rodové hrobky v dominikánském kostele (dnes farní kostel sv. Máří Magdalény).³⁹ Ještě týž den asistoval při zveřejnění testamentu zesnulého knížete. Posléze kněžně sloužil radou v komplikovaných otázkách týkajících se převzetí vlády nad knížectvím za nezletilého syna Adama Václava

či zajištění vdovského věna stanoveného zasnubní smlouvou, jež mělo být hrazeno z důchodů města Jablunkov a okolních vsí. Vůči Sidonii Kateřině nepřátelsky vystupovala těšínská šlechta. O tom i o dalších problémech mladé kněžny Starck podrobně spravoval saského kurfiřta do Drážďan v obsáhlém dopise odeslaném z Těšína 6. února 1580.⁴⁰ Zevrubně v něm vylíčil obsah těšínského zemského zřízení z roku 1572 či královského privilegia z roku 1498. Na základě kurfiřtem vydaných instrukcí doručených spolu s listem z 28. února 1580 zůstal Starck v Těšíně ještě bezmála měsíc. Během této doby řešil mj. záležitost případného oficiálního poručnictví nezletilého nástupce zemřelého knížete. Do Saska se vrátil na konci března a v předvečer velikonočních svátků koncipoval v Drážďanech

Vlastnoruční podpis Zachariáše Starcka v dopise odeslaném saskému kurfiřtovi z Těšína 6. února 1580

relaci o svém pobytu v rezidenčním městě těšínských Piastovců, kterou dokončil 1. dubna 1580.⁴¹ Jeho služeb si Sidonie Kateřina velmi cenila, a proto později kurfiřta žádala, aby jí mohl být nápomocen i nadále. Přestože se Starck ještě nějaký čas kauzou ovdovělé kněžny zabýval, rozhodnutím Augusta Saského z 25. května 1580 všechny záležitosti týkající se Těšínského knížectví převzal další z dvorních rádců – rovněž právník dr. Kryštof Curio (mimochodem Zachariášův švagr) – a Starck byl pověřen jinými úkoly.⁴²

K tomu, aby mohl Starck blíže objasnit některé skutečnosti, jež měly chránit práva Sidonie Kateřiny, se musel pochopitelně seznámit se všemi dostupnými právními dokumenty, včetně listin uložených v knížecím archivu. Sám se o tom zmiňuje ve své zprávě z 1. dubna 1580 pouze jednou, zdůrazňující, že jablunkovské „panství“ stejně jako celé Těšínské knížectví není lénem, nýbrž dědičným majetkem Piastovců *wie ich selbst zum Theil aus den alten brieflichen Urkunden vornommen, zum Theil auch sonst mich berichten lassen*. Pro historiky je důležitější, že se nespokojil pouze s těmito dokumenty, ale sepsal všechny materiály, které mu byly v knížecím archivu k dispozici. Tuto práci ukončil 13. března 1580, jak se dovídáme z datace nacházející se na titulním listu rukopisu. Dílo Zachariáše Starcka je obecně vzato soupisem dokumentů těšínského zámekského archivu, o čemž svědčí i jeho název: *Kurtz Verzeichnus von dem Stamlingk und Herkommen der Hertzoge zu Teschen und Großen Glogau, so viel man dessen aus alten Privilegien, Confirmationen und andern, brieflichen Uhrkunden, finden mögen kurtlich zusammen gezogen, durch Zacharias Starcken der Rechten Doctoren. Anno 1580 Dominica Laetare in Teschen*. Vratislavský exemplář, z něhož čerpal Biermann, je v současnosti nekompletní – původně čítal 16 stran, ale schází závěrečná pasáž (text je ukončen k roku 1545). Naopak vídeňský exemplář, psaný Starckovou rukou na 36 stranách, je úplný a formálně se liší pouze jiným typem písma a strukturou zápisů. Obsahově jsou oba rukopisy téměř identické. Starckovo dílo je psáno německy a obsahuje 105 výpisků či regestů knížecích dokumentů. Nejstarší zápis se vztahuje k roku 1255 a je v něm poznamenáno, že kněžna Eufemie, vdova po těšínském (ve skutečnosti opolsko-ratibořském) knížeti Vladislavovi, fundovala před Těšínem dominikánský klášter, dosud sloužící jako nekropole těšínských knížat. Starck neměl ponětí o zakladateli těšínské větve Piastovců, Měškovi I. Z toho je vidno, že se v archivu nedochoval žádný dokument vztahující se k této osobě, saskému právníkovi se doklady podařilo nalézt až k Měškovi synovi Kazimírovi I.

Z celkového pohledu obsahuje Starckův spis regesty z doby vlády následujících těšínských Piastovců:

1) knížete Kazimíra (Kazimír I., vládl zhruba od let 1314/1315 do roku 1358) se týkají regesty tří dokumentů z let 1321, 1327 a 1328, mezi nimi mj. i složení holdu spolu s jinými hornoslezskými knížaty králi Janovi Lucemburskému v Opavě v roce 1327;

2) z období, kdy na knížecím stolci seděl Přemysl I. (1358–1410), pochází již 18 písemností, z nichž se některé vztahují k rozšiřování držav tohoto Piastovce, jiné přináší informace o darech či prodejkách, příp. konfirmacích pozemkových majetků knížete svým šlechtickým leníkům. Najdeme mezi nimi i regest potvrzení privilegií městu Těšín z roku 1364. V úplnosti Starck přepsal hold hlohovských měšťanů těšínským knížatům v roce 1383. Poslední zápis se týká listiny vydané Přemyslem I. v přítomnosti jeho dvou synů, Přemysla a Boleslava, v roce 1400. Poněvadž Starck znal dokumenty z roku 1407, v nichž Přemysl I. vystupuje spolu se synem Boleslavem, předpokládal, že prvně jmenovaný žil ještě v roce 1407. Z toho usuzoval, že oba knížecí synové převzali v roce 1400 se svým otcem vládu, a to nejdříve společně, načež si doménu rozdělili – Přemysl získal polovinu Hlohovského knížectví a Boleslav Těšínsko. Pochopitelně nevěděl o tom, že Přemysl mladší byl zavražděn v roce 1406 a jeho otec zemřel o čtyři roky později;⁴³

3) z doby vlády Boleslava I. (1410–1435) Starck zaznamenal přibližně stejný počet dokumentů. Podobně jako u jeho otce i zde se vyskytují listiny týkající se držby těšínských Piastovců,



Pergamenová listina vydaná Boleslavem II. v neděli 6. února 1452 ve Skočově, na jejímž základě postoupil svému bratru Václavovi polovinu města Bytom a zbylou část Bytomského knížectví. Originál dokumentu měl k dispozici i Zachariáš Starck, který jeho obsah ve své práci podrobně představil, Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszynie

vztahů k českým panovníkům, potvrzení výsad, privilegií či doklady o převodu šlechtických majetků a listiny ve vztahu ke knížecímu rezidenčnímu městu. Regesty dokumentů doplňují zmínky o účasti knížete Boleslava po boku polského krále Vladislava II. Jagella v tažení proti křižákům v roce 1414 nebo jeho přítomnosti na svatbě téhož panovníka s jeho v pořadí čtvrtou manželkou Žofií (Holšanskou);

4) více než 20 dokumentů Starck poznamenal pro období, kdy Těšínsko spravovala ovdovělá kněžna Žofie spolu se svými čtyřmi syny Václavem, Vladislavem, Přemyslem a Boleslavem.⁴⁴ Kromě regestů dokumentů s obdobným obsahem jako v předchozích případech saský právník představil prameny týkající se dohod uzavřených mezi sourozenci. Zvláštní místo zde zaujímá listina o rozdělení Těšínského knížectví v roce 1442, jíž přepsal téměř v úplnosti, či text s obdobným obsahem z roku 1447, v němž si bratři Přemysl II. a Boleslav II. rozdělili matčino věno;

5) následující etapa v dějinách rodu těšínských Piastovců začíná podle Starckova mínění v roce 1474, kdy přejal vládu Přemyslův syn Kazimír. Jde o Kazimíra II., jenž však nebyl Přemkův syn, ale synovec (jeho otcem byl Boleslav II.). Období správy Těšínského knížectví



Pečeť kněžny Sidonie Kateřiny přivěšená k pergamenové listině z r. 1583. V pečetním poli se nachází rodový erb sasko-lauenburských Askanců se středním štítkem, na němž je znázorněna vpravo hledící korunovaná orlice těšínských Piastovců, Státní okresní archiv Karviná

Kazimírem II. se týká největší množství dokumentů – více než 40. Tento počet logicky vyplývá jak z dlouhé vlády tohoto Piastovce, tak i z jeho pozice ve slezské politice, v níž zastával zájmy českých panovníků. Mimo to jde o období mladší, a proto byla větší naděje, že nedojde k tak velkým ztrátám na archivním bohatství. Část z něj se týkala působení Kazimíra II. ve funkci vrchního slezského hejtmana, resp. lenního vztahu vůči českému a uherskému králi Vladislavovi Jagellonskému. Listin vystavených šlechtě či městským obcím v rukopise nenajdeme příliš mnoho, zato dokladů o rodinných poměrech je celá řada (např. o Kazimírově účasti na svatbě polského krále Zikmunda I. s Barborou, dcerou Štěpána Zápolského)⁴⁵.

Závěrečné pasáže Starckova rukopisu se liší od předchozích, neboť v nich nenajdeme registry dokumentů,⁴⁶ ale pouze základní údaje o zásadách dědičného přejímání vlády v Těšínském knížectví po Kazimírovi II., jmenovitě od sňatku jeho syna Václava II. s Annou Braniborsko-Ansbašskou. Saský právník též zaznamenal datum Kazimírova skonu, narození pohrobka, pozdějšího knížete Václava III. Adama, a zmínil se o dohodách uzavřených mezi Kazimírem II. a moravským magnátem Janem z Pernštejna, jež se týkaly budoucího svazku jeho vnuka s Pernštejnovou dcerou Marií. Tuto pasáž Starck ukončil konstatováním, že v roce

1528 Kazimír II. zemřel a správu nad Těšínskem přejal Pernštejn coby poručník nezletilého knížete ustanovený k tomu Kazimírovou poslední vůlí. V další části textu pak uvádí všechny děti Václava Adama pocházející z jeho dvou manželství i s konkrétními daty jejich narození.

Jak již bylo zmíněno výše, Starckovy výpisky jsou v zásadě excerpty dokumentů, nicméně jejich jednotlivé části od sebe oddělují informace tematicky zaměřené na vyličení dějin rodu těšínských Piastovců sebrané z jiných pramenů. Starck se totiž snažil svou práci jasně strukturovat; z pochopitelných důvodů tak učinil podle doby vlády jednotlivých knížat. Jejich posloupnost a vzájemné vztahy se mu podařilo vyličit na základě archiválií, které opisoval. Jeho komentáře doplňující registry listin jsou neúplné, mnohdy plné chyb a vyjma popisu rodinných poměrů se soustředí na účast těšínských knížat při slavnostech na krakovském dvoře (křtiny, svatby). Mezi těmito dokumenty najdeme vloženou informaci, že kníže Vladislav (jenž spravoval polovinu Hlohovského knížectví náležející těšínským Piastovcům) vedl v roce 1446 ozbrojený konflikt s Vratislaví a že na korunovaci velkolitevského knížete Kazimíra polským králem byli přítomni Vladislav s Boleslavem. Hedviku, dceru polského krále a Anny Mazovské, při křtu, který se konal v roce 1465, držel v náručí těšínský kníže Přemysl II. Poslední údaj se týká úmrtí Václava III. Adama, jež Starck datoval k 30. říjnu 1579.

Již víme, že jen pár dnů po dokončení rukopisu Zachariáš Starck Těšín opustil a vrátil se zpět do Drážďan.⁴⁷ O jeho dalších osudech mnoho nevíme.⁴⁸ Nadále bezesporu zůstával v kontaktu se saským dvorem. Dokládá to rukopis o 462 listech, jenž se týká dr. Melchiora

von Osse, vlivného rádce saského vévody Jindřicha, a také kurfiřta Mořice. Rukopisnou knihu po nějakou dobu vlastnil Starck, což dokládá dochované exlibris na vnitřní straně desek.⁴⁹ V almanachu školy ve Pfortě je zapsáno, že zemřel jako doktor práv v Drážďanech,⁵⁰ pravděpodobně někdy před rokem 1612. Pod stejným jménem vystupoval i držitel panství Hammergut Cratza v Hellendorfu (dnes součást podkrušnohorského lázeňského města Bad Gottleuba-Berggießhübel).⁵¹ Doktor Zachariáš Starck působil v této době rovněž v Pirně, saském městě nedaleko Drážďan, avšak ne jako právník, nýbrž lékař.⁵² S jistotou proto můžeme říci, že se jedná pouze o shodu jmen.

Rovněž je nám známo, že Zachariáš Starck měl poměrně obsáhlou knihovnu, když si pro své knihy opatřil exlibris. Na něm se nachází písmena „Q.S.E.V.“ (pravděpodobně znamená *quod sis esse velis* – chtěj být tím, čím jsi), lev se zlomeným sloupem, datace „1582“ a jméno „Zach. Starck, D.“.⁵³ Vyobrazení lva zde není náhodou, neboť je symbolem síly (n. Starcke), iniciála „D.“ znamená místo bydliště (Dresdensis). Starckův exlibris je znám z několika děl, dokonce se dochovalo i několik svazků z jeho privátní knihovny.



Exlibris Zachariáše Starcka z r. 1582 ze sbírek British Museum v Londýně, převzato z O'Dell, Ilse: Exlibris von Jost Amman und ihre Abwandlungen. Zeitschrift für schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte 54, 1997

Jeden z nich je vlepý v tisku Gabriela Catianuse *De eo, quod interest Syntagma* (Lugduni 1542), jenž je deponován ve sbírkách Zemské knihovny ve Výmaru.⁵⁴ Další se nachází v knihovně Vrchního zemského soudu spolkové země Durynsko (Thüringer Oberlandesgericht) v Jeně, a to v tisku Bartoluse de Saxoferrato *Super prima et secunda parte codicis* (Lyon 1521),⁵⁵ či v British Museum.⁵⁶ Monogram BR, kterým je exlibris signován, podle názoru odborníků náleží jeho zpracovateli Bartoloměji Reiterovi.⁵⁷ K těmto exemplářům je nutné připočíst ještě výše zmíněný rukopis z budyšínské městské knihovny, na nějž jako první upozornil dr. Walter von Bötticher. Podrobnější informace o Strackově exlibris se objevily na stránkách specializovaného německého periodika,⁵⁸ později je převzal do známého díla Walter Hamilton.⁵⁹ Díky tomu je jeho existence v odborných kruzích poměrně dobře známá.

Tato skutečnost však nemá bezprostřední souvislost se soupisem dokumentů těšínského knížecího archivu, jenž byl pořízen nejméně ve dvou exemplářích. Originál spolu s dalšími archiváliemi odvezl nedlouho po smrti kněžny Alžběty Lukrécie († 19. května 1653) její syn Ferdinand Jan z Lichtenštejna. Podobně jako další materiály byl Starckův rukopis trvale uložen v lichtenštejnském rodovém archivu ve Vídni. Druhá část byla záhy poté na základě nařízení Vrchního úřadu ve Vratislavi vyvezena z knížecího zámku kladským městským syndikem Janem Ferdinandem Wiznerem. Akce proběhla v rámci příprav na převzetí Těšínského knížectví českým králem Ferdinandem III. Habsburským. Mezi těmito dokumenty se bezpochyby nacházel opis Starckovy práce, nicméně doklady o tom schází.⁶⁰ Naopak jeho exlibris, potvrzující existenci privátní bibliotéky, dokládá, že autor soupisu dokumentů těšínských Piastovců se považoval za vzdělaného humanistu, stejně jako jeho nástupce Eleazar Tilisch.

Z polštiny přeložil Radim Jež

RESUMÉ

Personalities of Těšín Historiography I Zacharias Starck

The article is a starting piece of the study cycle “Personalities of Těšín historiography”, aimed at exploring prominent persons who pursued the study of regional history, explored it, and thus tried to make it part of the general awareness of the history of the Duchy of Těšín. Rather accidentally, the basic studies into the regional history were made by Zacharias Starck (1535/1540 – before 1612), a native of Senftenberg in Lower Lusatia. He studied law at the University of Wittenberg, where he earned a master's degree, and later in 1572, a doctor of law degree. More than just a lawyer, he was also a humanist whose professional skills and experience combined with exquisite social conduct; later he owned a library and had his own bookplate for his books. After graduating, he worked for the House of Wettin, the prince-electors of Saxony. After Václav III Adam, Duke of Těšín, died, Starck was despatched by prince-electors August in December 1579 to Těšín as an aid to widow Sidonia Catherine, a daughter of Francis I, Duke of Saxony-Lauenberg. Given the opportunity, in February and March 1580, he compiled a list of the documents preserved in the castle archive in Těšín. Starck's work, split into chronological segments matching particular dukes, contains over 100 abstracts of documents, largely unknown today. The original manuscript by Zacharias Starck is currently stored in the Liechtenstein Princely Collections in Vienna, and a copy (identified by Gottlieb Biermann in the 19th century) in the Library of Wrocław University.

AUTOR STUDIE

- dr hab. Janusz Spyra, prof. AJD; Instytut Historii Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie; j.spyra@ajd.czyst.pl
- Text vznikl v rámci grantu Národního centra vědy v Krakově (Narodowe Centrum Nauki w Krakowie), reg. č. UMO-2011/01/B/HS3/02910.

POZNÁMKY

- 1 SPYRA, Janusz: *Historiografia a tożsamość regionalna w czasach nowożytnych na przykładzie Śląska Cieszyńskiego w okresie od XVI do początku XX wieku*. Częstochowa 2015.
- 2 TÝŽ: *Ludzie cieszyńskiego Kościoła w średniowieczu. Organizacja i obsada parafii rezydencjalnego miasta na Górnym Śląsku przed reformacją*. Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka 69, 2014, č. 2, s. 3–25.
- 3 Podrobněji POMIAN, Krzysztof: *Przeszłość jako przedmiot wiary. Historia i filozofia w myśli średniowiecza*. Warszawa 2009².
- 4 Literatura ke starším dějinám Těšínska je již velmi bohatá. Odkazy na ní obsahují souhrnná monografická zpracování z posledních let – viz PANIC, Idzi: *Śląsk Cieszyński w średniowieczu (do 1528 roku)*. Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych II. Cieszyn 2010; TÝŽ: *Śląsk Cieszyński w początkach czasów nowożytnych (1528–1653)*. Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych III. Cieszyn 2011; srov. též KORBELÁŘOVÁ, Irena – ŽÁČEK, Rudolf: *Těšínsko – země Koruny české / Ducatus Tessenensis – terra Coronae Regni Bohemiae (K dějinám knížectví od počátku do 18. století)*. Český Těšín 2008.
- 5 Naposledy podrobněji GOJNICZEK, Wacław: *Urzędy książęce i ziemskie w ustroju księstwa cieszyńskiego (1477–1653)*. Katowice 2014, s. 50–72.
- 6 Nutno však upozornit, že část knížecího archivu byla zničena požárem těšínského zámku v roce 1570.
- 7 GLADKIEWICZ, Westyna: *Dziejopisarstwo śląskie okresu odrodzenia i wczesnego baroku*. In: Gajda, K. (ed.): *Dawna historiografia śląska. Materiały z sesji naukowej odbytej w Brzegu w dniach 26–27 listopada 1977 r.* Opole 1980, s. 116–134.
- 8 Celý titul zní: *Gentis Silesiae annales, complectes historiam de origine, praecipuorum euentuum, qui in Ecclesia & recitationem vsque ad necem Ludouici, Hungariae & Bohemiae regis, acciderunt*. Wittenberga 1571. V průběhu následujících 40 let bylo dílo vydáno ještě několikrát, značné popularity se dočkal i německý překlad Heinricha Rätella ze Zaháně z roku 1585. Srov. KASPROWSKA-JARCZYK, Marta: *Wokół Gentis Silesiae annales Joachima Cureusa. Z dziejów szesnastowiecznej historiografii śląskiej*. Folia Scientia Bibliothecae Silesianae 11. Katowice 2011.
- 9 Jeho medailony publikovány mj. v KÄHLER, Ernst: *Cureus, Joachim*. In: *Neue Deutsche Biographie* 3. Berlin 1957, s. 441; HEINRICH, Gerhard: *Joachim Cureus*. In: Menzel, J. J. – Petry, L. (edd.): *Schlesische Lebensbilder*. Bd. 6: Schlesier des 15. bis 20. Jahrhunderts. Sigmaringen 1990, s. 38–45; ROSTROPOWICZ, Joanna (ed.): *Ślązacy od najdawniejszych czasów do współczesności*. T. 3. Łubowice – Opole 2009, s. 47–51.
- 10 KOZÁK, Petr: „*Dem Vaterland ist man Dankbarkeit schuldig!*”. *Joachim Cureus (1532–1573) und der „Sinn“ der schlesischen Geschichte*. In: Bobková, L. – Zdichynec, J. – Nešněrová, J. – Vašek, Z. (edd.): *Geschichte – Erinnerung – Selbstidentifikation. Die schriftliche Kultur in den Ländern der Böhmisches Krone im 14.–18. Jahrhundert*. Praha 2012, s. 416–430.
- 11 PIETRZAK, Ewa: *Das Briger Gymnasium und seine Rektoren in den Jahren 1604–1633*. Acta Universitatis Wratislaviensis 1227, Germanica Wratislaviensis 88, 1989, s. 29–46; HOLÝ, Martin: *Bildungsmäzenatentum und regionale Identität in Schlesien*. In: Bobková, L. – Fantysová-Matějková, J. – Hrachovec, P. – Zdichynec, J. (edd.): *Korunní země v dějinách českého státu VI / Die Kronländer in der Geschichte des böhmischen Staates VI: Terra – Ducatus – Marchionatus – Regio. Die Bildung und Entwicklung der Regionen im Rahmen der Krone des Königsreichs Böhmen*. Praha 2013, s. 198–200.
- 12 Rovněž nevlastní sestra předčasně zesnulého Fridricha Kazimíra Sidonie Marie byla v roce 1587 provdána za lehnického knížete Fridricha IV. (Jež, Radim: *Slavnosti na dvorech těšínských knížat renesančního věku*. Těšínsko 52, 2009, č. 4, s. 1–10, zde s. 4–5). O okázalém způsobu života těšínských Piastovců viz též TÝŽ: *Pompa nobilitatis. Hrabata z Hohenemsu a těšínská knížata v období manýrismu. I. a II. část*. Těšínsko 56, 2013, č. 1, s. 1–13; č. 2, s. 1–14.
- 13 Je znám rukopis, jenž se dochoval v knihovně Nosticů (v současnosti v Národní knihovně v Praze), s jejím vlastnoručním podpisem – viz ŠÍPEK, Richard: *Jauerer Schlossbibliothek Otto des Jüngeren von Nostitz*. Disertační práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze. Praha 2013, Teil II. – 2. Band (Provenienzverzeichnis O–Z und die Provenienzeinträge der Universitätsbibliothek Breslau), s. 107. Srov. WŁOCHOWICZ, Barbara: *Sydonia Katarzyna – księżna saska, engerska, westfalska, cieszyńska i głogowska*. In: Barciak, A. – Rduch-Michalik, T. (edd.): *Z dziejów Śląska. Zbiór studiów*. Katowice 2000, s. 85–99.
- 14 Příklady uvádí Jež, Radim: *Uherská šlechta a slezští Piastovci na počátku raného novověku (rodové aliance ve věru politiky a osobní prestiže)*. In: Pindur, D. – Turóci, M. a kol.: *Šlechta na Kysuciach a jej susedia / Šlechta na Kysucích a její sousedé. Čadca – Český Těšín – Żilina 2012*, s. 113–144, zde s. 140.
- 15 V roce 1586 se znovu provdala za trenčínského župana Emericha Forgáče z Gýmeše. Viz TAMTÉŽ, s. 139.
- 16 V tomto i následujícím svazku, resp. fasciklu (sign. IV 470), byla uložena řada materiálů k dějinám Těšínského knížectví ze 16. a 17. století, z nichž osm z let 1584–1678 Biermann publikoval formou regestů (viz níže pozn. 18).
- 17 Není známo, zdali se tento opis dochoval, neboť Biermannova pozůstalost se nestala součástí veřejně dostupných sbírek.
- 18 BIERMANN, Gottlieb: *Das königliche Provinzial-Archiv in Breslau*. Notizen-Blatt der historisch-statistischen

- Section der kais. königl. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde, 1862, č. 12, s. 93–96, zde s. 95–96.
- 19 Podrobněji viz SPYRA, Janusz: *U podstaw historiografii księstwa cieszyńskiego w XVI wieku: Zachariasz Starck (ok. 1535/40 – przed 1612 r.)*. Slezský sborník 112, 2014, s. 165–177.
 - 20 Biermann končí tvrzením, že tyto registry využil doslovně (*fast wortlich*) Eleazar Tilisch. BIERMANN, Gottlieb: *Geschichte des Herzogthums Teschen*. Teschen 1863¹, s. 136, pozn. 2; 1894², s. 192 (zde rozšířenější verze).
 - 21 Jež, Radim: *Úředník historikem a jeho dilemata na příkladu Matthiase Kasperlika (1801–1865). K profesionalizaci dějepisectví na Moravě a v rakouském Slezsku v polovině 19. století*. In: Czajkowski, K. – Malura, J. – Spyra, J. (edd.): *Historik a literát na provincii / Historyk i literat na prowincji*. Vzdělanec na provincii / Uczony na prowincji 2. Ostrava 2015, s. 109–135.
 - 22 Například POPIOLEK, Franciszek: *Dzieje Śląska Austriackiego z ilustracjami*. Cieszyn 1913, s. 332; POŁOZCZKOWA, Barbara: *Najdawniejsze kroniky cieszyńskie*. Pamětník Cieszyński 7, 1993, s. 99–102, zde s. 101–102; PANIC, Idzi: *Śląsk Cieszyński w początkach czasów nowożytnych (1528–1653)*. Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych III. Cieszyn 2011, s. 301 – autor Starcka mylně považuje za učitele dětí Václava III. Adama.
 - 23 ROETHE, Gustav: *Eleazar Tilisch*. In: Allgemeine Deutsche Biographie. Achtunddreißigster Band. Thienemann–Tunicius. Leipzig 1894, s. 301–302. Nic více nenapsal ani např. MÖLLER, Klaus-Peter: *Oberschlesischen Autoren 1450–1620*. In: Kosellek, G. (ed.): *Oberschlesische Dichter und Gelehrte vom Humanismus bis zum Barock*. Tagungsreihe der Stiftung Haus Oberschlesien 8. Bielefeld 2000, s. 540.
 - 24 Dział Rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu, akc. 1994/26. Na někdejší uložení upozorňuje nápis na titulním listu IV 469 a poznámka *Zur Apperchenen Bibliothek gehörig*.
 - 25 Liechtenstein – The Princely Collections / Sammlungen des Fürsten von und zu Liechtenstein, Hausarchiv, karton H 824, fasc. Teschen – Genealogie d. Herzoge von Teschen.
 - 26 V současnosti se město nachází na jihu spolkové země Braniborsko, jeho název v lužickosrbštině zní „Zły Komorow“.
 - 27 BITTCHER, Carl Friedrich Heinrich: *Pförtner Album. Verzeichniss sammtlicher Lehrer und Schüler der königl. preuß. Landesschule Pforta vom Jahre 1543 bis 1843. Ein Denkschrift*. Leipzig 1843, s. 16.
 - 28 FOERSTEMANN, Carl Eduard a kol. (edd.): *Album Academiae Vitebergensis ab A. Ch. MDII asque ad A. MDCII. Vol. Secundum*. Sv. 2. Halle 1894, s. 61.
 - 29 BITTCHER, C. F. H.: *Pförtner Album*, s. 20.
 - 30 *Carmina doctissimo multisque virtutum nominibus excellenti viro, Domino M. Zachariae Starckio Senfftenbergensi, Generosum et Nobilem, Dominum Iohannem Hoyerum à Schonburg, Dominum in Glaucha et Wallenburg, etc. Argentoratum studiorum caussa adducturo, ab Amicis scripta*. Wittenbergae 1567.
 - 31 SCHÖN, Theodor: *Geschichte des Fürstlichen und Gräflichen Gesamthauses Schönburg*. Urkundenbuch. Bd. VIII, 1566–1581. Stuttgart – Waldenburg 1908, s. 211 (s odkazem na knihu ECKARDT, Ernst L.: *Chronik von Glauchau. Eine historische Beschreibung der Stadt, Verbunden mit einem Jahrbuche über die wichtigsten Ereignisse und einer Geschichte des Hauses Schönburg*. Glauchau 1882, s. 218), viz též s. 244.
 - 32 KLOSE, Wolfgang: *Corpus alborum amicorum. Beschreibendes Verzeichniß der Stammbücher des 16. Jahrhunderts*. Stuttgart 1988, s. 45, 48, 52. Jiný zápis z roku 1570 je možné nalézt v elektronické databázi REPERTORIUM ALBORVM AMICORVM (viz <http://www.raa.phil.uni-erlangen.de/bibliotheken.shtml>).
 - 33 SCHNABEL, Werner Wilhelm: *Die Handschriften der Stadtbibliothek Nürnberg. Die Stammbücher des 16. und 17. Jahrhundert (Kat. Nr. 1–129)*. Wiesbaden 1995, s. 29. Podrobněji RYANTOVÁ, Marie: *Památníky aneb štambuchy, to jest alba amicorum*. Kulturně historický fenomén raného novověku. Monographia historica 8. České Budějovice 2007.
 - 34 *Oratio de arcadio et honorio Imperatoribvs. recitata a clarissimo iuris vtrivsqve doctore et professore in Academia Witebergensi, Micaelo Tevbero, cum Doctor in vitro[que] iure publicè crearetur doctrina et virtute ornatissimus vir M. Zacharias Starck Senfftenbergensis. Die XXI. Octobris anno M.D.LXXII. De censibus, Wittenberg 1572*.
 - 35 Připomíná to upomínková báseň v podobě epithalamionu (svatební píseň) s názvem *Epithalamia innuptias Doctissimi viri, pietate & eruditione praestandis D. Zachariae Starcky L.L. candidati sponsi & pudiciss, virginis Annae Magnifici viri D. Curionis L.L. Doctoris & Illustris Electoris Saxoniae Consilii relictæ filiae sponsae. Scripta ab amicis*, vydaná díky přátelům snoubenců ve Wittenberku v roce 1570 (výtlisk uložený v Oddělení starých tisku Univerzitní knihovny ve Vratislavi).
 - 36 Přestože není uveden v základním přehledu VEHSE, Eduard: *Geschichte der deutschen Höfe seit der Reformation. Band 29. Geschichte der Höfe des Hauses Sachsen. Zweiter Theil*. Hamburg 1854.
 - 37 Sächsisches Staatsarchiv – Hauptstaatsarchiv (dále jen SStA-HStA) Dresden, fond 10024 Geheimer Rat (Geheimes Archiv), Nr. Loc. 10350/19, nefol. Za upozornění na tyto prameny a jejich poskytnutí srdečně děkuji dr. Radimu Ježovi.
 - 38 Týž den (2. prosince 1579) kurfiřt o tom informoval i Sidonii Kateřinu. TAMTÉŽ.
 - 39 Starck ve svém soupise dokumentů pocházejících z knížecího archivu poznamenal, že se pohřbu účastnil „kvůli“ saskému kurfiřtu Augustovi (*Wahr ich wegen des Churfursten zue Sachsen, Augusti, auffm Begrebniss*). O pohřbu viz Jež, R.: *Slavnosti*, s. 8.
 - 40 K listu připojil i opis kněžna testamentu. SStA-HStA Dresden, fond 10024 Geheimer Rat (Geheimes Archiv), Nr. Loc. 10350/19, nefol.
 - 41 TAMTÉŽ. Zachoval se ještě jeden nedatovaný dopis kurfiřtovi, v němž Starck navrhuje k ochraně zájmů kněžny Sidonie Kateřiny zahájit jednání s císařským dvorem.
 - 42 Dochovaná korespondence má zásadní význam k objasnění poměrů na těšínském dvoře v počátcích poručnické správy Sidonie Kateřiny, což by si zasloužovalo samostatné zpracování.
 - 43 PANIC, Idzi: *Książę cieszyński Przemysław Noszak (ok. 1332/1336 – 1410). Biografia polityczna*. Cieszyn 1996.

- 44 Po smrti Boleslava I. vládl Těšínskému knížectví spolu se svými syny. Teprve po její smrti v roce 1447 došlo k formálnímu rozdělení knížectví mezi čtyři bratry.
- 45 Přitom vídeňský rukopis uvádí, že byl Kazimír přítomen na svatbě v Krakově s doprovodem 800 koní, kdežto ve vratislavském exempláři je poznamenáno 500.
- 46 Výjimku představuje regest dokumentu z roku 1545, v němž mladý kníže předal do zástavy frýdecké panství svému tchánovi Janovi z Pernštejna za částku 12 000 zlatých a souhlasil s tím, že pokud zemře bez mužských potomků, zdědí Těšínské knížectví Pernštejnové.
- 47 Není proto namístě se domnívat, že po nějakou dobu plnil funkci knížecího sekretáře (GOJNICZEK, W.: *Urzędy*, s. 82–83).
- 48 Informace nepřináší ani bohaté sbírky drážďanského státního archivu, Starckovo jméno se nevyskytuje rovněž v tematickém inventáři *Gelehrte, Schriftsteller, Dichter*, v němž se nachází informace o učencích ze 16. a 17. století.
- 49 BERNHARD, Julius: *Bericht über eine der Bautzner Stadtbibliothek gehorige Handschrift aus der Zeit der Reformation. Nebst einem Anhang über die diplomatische Thätigkeit des kurfürstlichen Rathes Dr. Melchior v. Osse während der Zeit des Interims*. Neues Archiv für Sächsische Geschichte und Alterthumskunde 3, 1882, s. 177–200. Jmenovaný rukopis obsahuje různorodý aktový materiál ze 40.–50. let 16. století.
- 50 BERTUCH, Justin: *Chronicon Portense. Duobus Libris distinctum, Quorum Prior Continet veteris Portae Fundationem, Translationem, Abbates, Indulgentias, Fraternitates, Renovationem, itidem & Repurgationem: Posterior Novae Portae post repurgatam Doctrinam, Statum & formam cum Praeceptoribus, Oeconomis & Discipulis*. Lipsiae 1739, s. 184. BITTCHER, C. F. H.: *Pförtner Album*, s. 16. Na s. 76 se nachází zápis do školy Carla Starcka z Drážďan, poté advokáta v Budyšině. Možná jde o syna Zachariáše Starcka.
- 51 Takto je uváděn v letech 1575, 1581/1583 a 1586/1601; viz KRETZCHMAR, Gottfried: *Chronik von Hellendorf bis 1914*. [Hellendorf] 2006, s. 16–17.
- 52 HOFMANN, Reinhold: *Beiträge zur Verfassungsgeschichte der Stadt Pirna*. Neues Archiv für Sächsische Geschichte und Alterthumskunde 9, 1888, s. 217; MEICHE, Alfred: *Historisch-topographische Beschreibung Amtshauptmannschaft Pirna*. Dresden 1927, s. 61.
- 53 Exlibris má rozměry 110 × 75 milimetrů.
- 54 WALDE, Otto: *Bücher- und bibliotheksgeschichtliche Forschungen in ausländischen Bibliotheken*. Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen 17, 1930, s. 135.
- 55 MARWINSKI, Felicitas: *Handbuch der historischen Buchbestände in Deutschland*. Sv. 20: Thüringen H–R. Hildesheim 1999, s. 222.
- 56 British Museum, fond Prints and Drawings, sign. Frank Coll. 3929.
- 57 O'DELL, Ilse: *Exlibris von Jost Amman und ihre Abwandlungen*. Zeitschrift für schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte 54, 1997, s. 301–302.
- 58 F. W.: *Das Bücherzeichen der Dr. Zacharias Starck*. Ex libris. Zeitschrift für Bücherzeichen- Bibliothekenkunde und Gelehrtengegeschichte 3, 1893, s. 50–51.
- 59 HAMILTON, Walter: *Dated book-plates (Ex libris) with a treatise on their origin and development*. Part I. London 1895, s. 18.
- 60 Wizner jej v soupisu vyvezených archiválií z roku 1654 neevidoval. Viz Książnica Cieszyńska w Cieszynie, Spis rękopisów Książnicy Cieszyńskiej, sign. RS AKC. 923 IV. Srov. GOJNICZEK, W.: *Urzędy*, s. 22–23; podrobněji Týž: *Archiwum ksiągzt cieszyńskich w świetle inwentarza z 1654 roku* (v tisku).



Ó přelíbezná kytičko, Krista Pána Matičko...

Kramářské poutnické mariánské písně
ve sbírkách Muzea Těšínska

Monika Szturcová

Předkládaný příspěvek je věnován mariánským písním ze sbírky kramářských tisků Muzea Těšínska a vychází z excerpce a následné analýzy 138 zde dostupných mariánských písní. Část z nich se však v souboru objevovala duplicitně, celkem se tedy jednalo o studium 80 různých písní. Z chronologického hlediska představovaly datované písně vzorek české kramářské produkce z let 1747–1883. Z celkového počtu jich však bylo opatřeno datací pouze 26, přičemž většina z nich byla vytištěna v první polovině 19. století. O nedatovaných písních lze předpokládat, že pocházely z období od konce 18. do druhé poloviny 19. století. Mezi tisky, na nichž bylo uvedeno místo provenience, nepřekvapivě převládala těšínská tiskárna (62 tisků), spjatá se jmény Tomáše a Karla Procházky, dále následovala s výrazně menším zastoupením tiskárna v tehdejší uherské Skalici, spojená se třemi generacemi rodu Škarniců (20). Kromě toho byly mezi zpřístupněnými kramářskými písněmi jednotlivě zastoupeny tisky z Brna (1), Hranic (3), Jindřichova Hradce (2), Kutné Hory (1), Litomyšle (4), Opavy (1), Prahy (2) či Uherského Hradiště (1). Lze předpokládat, že tisky, na nichž nebylo místo vytištění uvedeno, pocházely ve většině případů z tiskárny těšínské či skalické.¹



Titulní list „Nábožné písně [k] Panně Marii Frýdecké“, která je jednou z několika modifikací písně „Na Frýdecké hoře“, polovina 19. století, Muzeum Těšínska, sbírka kramářských tisků, inv. č. H 8781

Kramářské písně jako žánr i jako publikační médium

Kramářské písně se po staletí těšily velké oblibě širokých lidových vrstev a dnes jsou pro nás cenným pramenem z hlediska poznání mentality tehdejší společnosti. Fenomén kramářské tvorby je v současnosti již poměrně dobře probádán a stává se předmětem zájmu dalších výzkumů. Kramářská produkce představuje specifický kulturní jev evropské pololidové literatury 17.–19. století, s vrcholem v 18. století, mající paralely ve velké části evropských zemí. Přestože mají kramářské písně poměrně velké tematické rozpětí, je jim společné myšlenkové východisko, kterým je katolicství a konzervativní postoj ke skutečnosti, což souviselo s faktem, že se vždy jednalo o komerční artikl a od toho se odvíjel i výběr témat



Titulní list modlitby „Loučení od Rodičky Boží, matky milosrdenství“ s rytinou Panny Marie Frýdecké vydané v tiskárně Františka Orla ve Frýdku, konec 19. století, Muzeum Těšínska, sbírka kramářských tisků, inv. č. H 8400

jako druh publikační formy – druh média.³ Toto vnímání je zbaveno hodnotících předsudků a vytváří předpoklad pro studium případných umělecky ambiciózních tisků. Pro studium kramářské tvorby jsou nezbytným předpokladem odborně zpracované katalogy tisků nacházejících se v muzejních sbírkách, mnoho z nich však tyto katalogy zatím postrádá – to konstatujeme i u sbírky kramářských písní v Muzeu Těšínska.

Stav výzkumu kramářských písní v dnešní české části Těšínska

Průkopníkem výzkumu kramářských písní na Těšínsku byl folklorista Joža Vochala, který se soustavně věnoval terénnímu průzkumu. Svůj výzkum mj. zaměřil na lidové písmáky ve Slezsku – uváděl jmenovitě kolem 50 osob, jež se v okolí Frýdku a Těšína zabývaly kramářskou tvorbou.⁴ Vochala používal pro kramářské písně tradiční označení *špalíčkové písně*, *špalíčkové čtení* či *špalíčkové tisky*. Věnoval se zejména světským písním, které odrážely dobové sociální poměry, a soustředil se na otázku, jak kramářská tvorba zasáhla do života lidových vrstev na Těšínsku. Vochala doložil, že tradice kramářských tisků se zde udržela až do první světové války, což dával do souvislosti se specifickými poměry tohoto regionu. Předmětem jeho zájmu byla rovněž tiskárna v Těšíně, z níž vyšlo v letech 1807–1870 asi 200 druhů kramářských tisků.⁵ Kromě Těšína se významným centrem kramářského ruchu stal Frýdek, kde byla v roce 1877 založena tiskárna Františka Orla soustřeďující se mj. na tuto produkci.⁶

a jejich zpracování.² Kramářská tvorba byla a je nazírána z různých úhlů pohledu. Stejně tak názory na její uměleckou hodnotu byly od konce 19. století, kdy se začala stávat předmětem odborného zájmu, až do současnosti velmi odlišné. Přestože slovesnou hodnotu tak rozmanitého spektra tisků nelze hodnotit paušálně, kramářská tvorba jako celek byla dlouhou dobu opomíjena či hodnocena nepříznivě vlivem přesvědčení o její pokleslé úrovni. Navíc byla až do nedávné doby v odborné a populární naučné literatuře věnována větší pozornost světským než duchovním kramářským písním. Světské kramářské písně, jež se mohou z hlediska pestrosti námětů jevit jako atraktivnější, představují však ve srovnání s náboženskými písněmi menší část celkové kramářské produkce. Ačkoliv byla tato produkce dlouhou dobu jednostranně považována za umělecky nepřilíživý jev, kterému byla plošně vytýkána stereotypnost a klišé, v současnosti bylo vlivem novějších odborných výzkumů toto stanovisko přehodnoceno. Literární věda termín „kramářská píseň“ dosud ve většině případů používala pro označení žánru pololidové literatury, nově je však tento pojem chápán

Sbírce kramářských tisků v Muzeu Těšínska dosud nebyla věnována soustavná odborná pozornost, chybí tedy aktuální komplexní zhodnocení sbírky. Články věnované různým aspektům spjatým se sbírkou vycházely zejména v období od druhé poloviny 50. let do začátku 80. let v časopise *Těšínsko* a v muzejním zpravodaji *Zprávy Okresního muzea v Českém Těšíně*, vycházejícím v letech 1954–1985. Autoři se v ideologicky ovlivněných článcích soustředili zejména na světské kramářské písně, na něž nahlíželi především jako na ilustraci společenské a sociální problematiky své doby. Souhrnný přehled o sbírce kramářských písní podal v roce 1970 Ladislav Báča v článku *Sbírka kramářských písní v českotěšínském muzeu*.⁷ Autor uváděl cca 60 světských písní, 239 písní s obecně náboženskou tematikou, 214 písní věnovaných Ježíši Kristu, 288 mariánských písní, 26 svatoanenských a 32 nepomucenských. Ve sbírce se tehdy nacházelo 807 náboženských tisků, z nichž 143 pocházelo z těšínské tiskárny, a 664 bylo jiné provenience, nebo nebyla tiskárna uvedena. Podle Ladislava Báči tehdy sbírka čítala dohromady 867 tisků náboženských a světských. Nadále se však rozrůstala, v současnosti čítá 1 203 kusů (1 187 inventárních čísel).⁸

Dodejme, že nejnověji byly kramářské tisky ze sbírky Muzea Těšínska veřejnosti prezentovány prostřednictvím výstav *Písně na světlo vydané. Kramářské tisky ze sbírek Muzea Těšínska* (Český Těšín, 2006), *Putovali poutníci* (Jablunkov, 2008–2009), *Znamení vertikál. Církevní a náboženský život českého Slezska od středověku po první světovou válku* (Opava, 2013–2014)⁹ a *Poutní místa na Těšínsku* (Havířov, 2014).

Fenomén poutí a kramářské poutnické písně

Poutnické písně mohou dnešnímu čtenáři poskytovat svědectví o spiritualitě lidových poutí. Jejich velké množství můžeme klást do souvislosti se zásadní rolí poutní tradice v lidové religiozitě a její největší popularitou v 18. a 19. století. Duchovní aspekt doprovázel i aspekt světský – pro naše předky představovaly poutě možnost vymanit se ze stereotypu a z těžkostí všedního dne, poznat nová místa, získávat nové zkušenosti a kontakty. Poutě upevňovaly pocit přináležitosti k církvi a rozvíjely vztahy mezi členy církevního společenství.¹⁰ Lidé se setkávali s různými projevy umění – pouť *byla syntézou slovesné, výtvarné a hudební složky*.¹¹ K největšímu rozmachu poutní tradice došlo v baroku. Lidová zbožnost a hustá síť poutních míst výrazným způsobem ovlivnily ráz barokní krajiny, kterou obohacovaly a zdobily mariánské sloupy, kaple, sochy, boží muka a kříže. Poutě představovaly *projev sounáležitosti komunity, včetně těch jejích členů, kteří nebyli praktikujícími katolíky, byly znakem sounáležitosti místní, krajové, zemské a národní*, v neposlední řadě měly *sebeopotvrzovací rozměr*.¹² Poutě se staly pravidelnou součástí církevního roku. Její průběh, tedy samotná cesta, návštěva cíle a jeho opuštění, měl ustálenou podobu. Poutě měly zpravidla regionální charakter, pouze některé měly povahu celozemskou. Byly preferovány kratší trasy, což souviselo s rostoucí oblibou domácích poutních cílů, jichž šlo dosáhnout během jednoho nebo několika dní. Vyhledávanými cíli mimo české země byl štyrský Mariazell či polská Čenstochová. Ve Slezsku (resp. Rakouském Slezsku) pak nabylo v 18. století největšího významu mariánské poutní místo Frýdek.¹³ V baroku zaznamenala velký rozkvět literatura vážící se k poutním místům – kromě kramářských písní se jednalo o modlitby, kázání, prozaické knihy o historii místa či knihy zázraků, zejména poutní příručky, které byly návodnými texty, jak pouť vykonat. Tato literatura se významnou měrou podílela na budování image poutního místa. Je třeba zdůraznit, že se rozvíjela i v 19. století a nadále si zachovávala barokní ráz.¹⁴ Poutnické písně dotvářely neodmyslitelně kolorit poutního provozu – prodávaly se na poutích a při poutních místech, byly určeny ke společnému zpěvu, např. při loučení s poutním místem, a spolu s četnými devocionáliemi, např. svatými obrázky, sloužily



Titulní list „Nábožné písně k Panně Marii“ vytištěné v moravských Hranicích, první polovina 19. století, Muzeum Těšínska, sbírka kramářských tisků, inv. č. H 7605

jako upomínky z poutních míst.¹⁵ Přestože jejich prodej byl patrně spjat především s příslušným poutním místem, šířily se do mnohdy vzdálených oblastí.¹⁶

Analýza poutnických písní

Vycházeli jsme z analýzy vybraných 42 různých kramářských poutnických písní pocházejících ze sbírky Muzea Těšínska (celkem 72 tisků, mezi nimiž byly některé písně duplicitní). Tyto písně se vztahovaly k poutním místům českým, moravským, slezským i nedomácím. Z nedomácích zde byla nejpočetněji zastoupena Panna Marie Cellenská (11 tisků), následovala Panna Marie Tálská (6) a Čenstochovská (4). Ze slezských poutních míst byl nejčastější Frýdek (7). Z moravských poutních míst převažovaly Křtiny (8) a Svatý Kopeček (6). Není bez zajímavosti, že se zde jednotlivě vyskytovaly i písně vztahující se k lokalitám slovenským – Šaštín (4) a Topolčany (1). Z dalších lokalit se objevovala Svatá Hora (4), Vranov (3), Suchdol (2), Knířov (1)

či Myškovský les (1). V názvech 12 tisků nebylo poutní místo uvedeno.

Poutnické písně se vyznačovaly poměrně ustáleným kompozičním schématem. V úvodu se texty zpravidla hlásily ke konkrétnímu poutnímu místu. Následovala výzva k návštěvě poutního místa a uctění světce. Pro hlavní část byla typická oslavná a propagační poloha. Ve finále písně převládala poloha prosebná. Věřící se na světce, jenž byl vnímán jako prostředník mezi lidmi a Bohem, obraceli s prosbou o ochranu sebe a rodiny či těch, kteří nemohli pouť vykonat, přimluvu u Krista, u posledního soudu, aby se duše dostala po smrti do nebe. Poslední prosba se často týkala požehnání na cestu a šťastného návratu, např. *Uděl požehnání, Panno Maria, / šťastné navrácení, Matičko milá.*¹⁷ Mnohdy se objevovalo i poslední ohlédnutí či rozloučení, např. *Ještě jednou zavolám / a své milé vale dám, / poroučím se, Tálská Matko, / srdce své ti dám.*¹⁸ Píseň uzavírala závěrečná modlitba. Propagační a prosebná poloha byla často doprovázena výzvou směřovanou ke kolektivu věřících či ke světcům. Častá byla stylizace věřících do dítek, sirotků či hříšníků. V písních zpravidla docházelo ke střídání promluv poutníka či kolektivu věřících a Panny Marie, případně jiného světce. V některých případech se promluvy nestrídaly – text pronášel pouze poutník či několik poutníků. Oslava poutního místa měla propagační ráz s cílem motivovat další věřící k vykonání pouti. To můžeme klást do souvislosti nejen se snahou podnitit katolíky k vykonání zbožného putování, ale roli jistě hrála i snaha podpořit obchodní ruch na poutním místě. Propagační poloha byla zvláště patrná v promluvách Panny Marie, která k sobě na poutní místo svolávala potenciální návštěvníky a slibovala jim pomoc v jejich soužení. V samostatných slokách byly zpravidla oslovovány zvláště různé cílové skupiny: svobodná mládež, manželé, sirotci, vdovy, chudobné či nemocné osoby. Těmto výzvám býval v písních vyhrazen různě velký prostor. Jako příklad můžeme uvést několik vybraných slok z *Písně nové k Panně Marii Vranovské: Všechny vás přijímám jako Matka; / chudého, slepého, / chromého, němého i žebráka. // Pojdte sem, mládenci, taky*

panny, / kteří jste v čistotě/ Marii Vranovské zachováni. // Pojdte sem, manželé s manželkami, / své děti jak kvítky/ Marii Vranovské, přiveďte mi. // A svoje soužení přednášejte, / jakékoliv máte, / Marii Vranovské se přiznejte. // Pojdte sem, vy vdovy opuštěný, / manželů nemáte, / po nich naříkáte, jste soužení. // Já vám vaše slzy z očí setřu, / v kříži vás potěším; / Maria Vranovská, vám přispěju. // Pojdte sem, sirotci opuštění, / rodičů nemáte, / každý vás sužuje, jste nebohý.¹⁹

Důležitým aspektem, na který chceme v souvislosti s poutnickými písněmi upozornit, je častý výskyt prvků duchovně-milostné poezie. Mnohé písně, jimž vévodila adorační poloha, zaujmou četností pasáží, včetně incipitů, jež navozují dojem, že jsou převzaté ze světských milostných písní. Nicméně milostné výrazivo bylo v barokní duchovní poezii, jejíž mnohé znaky se vyskytují i v kramářských písních 19. století, běžným jevem. Podle Antonína Škarky *barokní básník prožíval transcendentno jako silnou milostnou vášeň a nacházel odvahu ztělesnit a vyjádřit své prožitky a představy metaforami a obrazy z tělesné erotiky.*²⁰ Častým motivem duchovně erotické poezie byl obraz mystické svatby. Kristus (Bůh) se stával milencem, snoubencem či chotím lidské duše.²¹ Podobně Panna Maria byla pro svého ctitele, případně pro lidskou duši, milenkou, snoubenkou či nevěstou.²² Podle Jana Malury představovala duchovní milostná píseň *lyrický text mystickoerotického typu, v němž se tělesnou, erotickou obrazností pojmenovávají spirituální obsahy, přičemž motivická a metaforická výstavba využívá topiku běžnou v tehdejší artistní básnické produkci, módní obraznost milostné a společenské poezie.*²³ Mystická erotika se dostala do náboženských kramářských písní postupně prostřednictvím kancionálů.²⁴ V kramářských písních se ale nesetkáváme s vyjadřováním citu ke Kristu (Bohu) či Panně Marii v rámci citově naléhavé, intimní, subjektivní poezie, jako tomu bylo v barokní mystické erotice, ale transcendentní prožitek se vyjadřuje spíše pomocí konvenčních obrazů a ustálených motivů.²⁵ V poutnických písních byla velmi častá situace, kdy je v milostně-duchovním vztahu protějškem Panny Marie sám věřící. Vyskytovala se zde řada incipitů s milostným výrazivem, např. *Žádný neví, co je láska, / kdo ji neskusil, / nešel bych já za svou milou, / kdybych nemusil*²⁶ či *Ze všech nejkrásnější já milou mám, / jenomže k ní dalekou cestu mám.*²⁷ Poutník Pannu Marii zahrnoval řadou milostných oslovení. Panna Maria bývala v poutnických písních často označována za poutníkovu milenkou, např. *Vítej tedy, má Milenko, zlatá perličko, / tisíckrát buď pozdravena, má holubičko, / div milostí neomdlím, / když tě, Maria, vidím, / v svém myšlení, potěšení v srdci nacházím.*²⁸ Někdy byla Panna Maria označována za poutníkovu choť, např. *Již jest dobře se mnou, Panno Maria, / již jsem potěšen, choti má milá, / dobrý den ti vinšuji, / srdce tobě daruji, / s tebou se, Maria, těšiti budu.*²⁹ Poutník se někdy stylizoval do podoby věrného ctitele či milovníka, jenž chce své vyvolené sloužit. Vztah k Panně Marii mohl taktéž nabývat podoby kavalírový dvorné služby dámě,³⁰ např. *Se mnou vládni a rozkazuj, / jsem tvůj služebník, Paní.*³¹ Cit k Matce Boží mohl být spojen s představou plamene lásky, např. *Vinšuju si láskou k tobě*

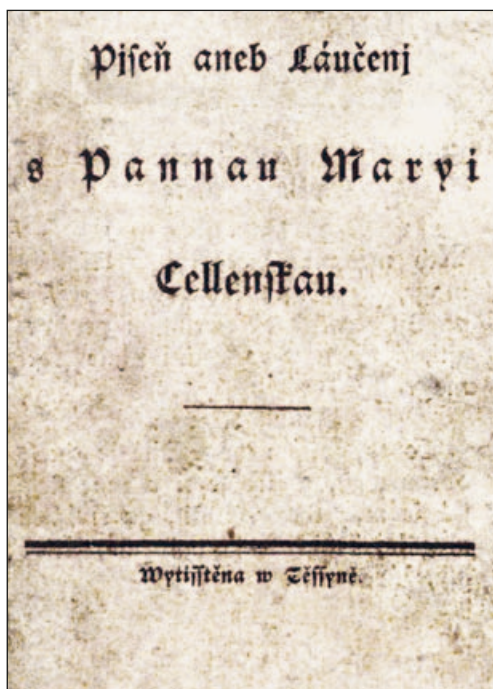


Titulní list „Nábožné písně k Panně Marii“, první polovina 19. století, Muzeum Těšínska, sbírka kramářských tisků, inv. č. H 10030

*celý svět zapáliti.*³² Jeho intenzita mohla být tak vysoká, že poutník v přeneseném významu umíral touhou, např. *Řeknu: zdrávas, ó Maria, / láskou umírám.*³³ Milostný cit k Bohorodičce se netýkal pouze duševního hnutí, nýbrž byl spjat i s tělesným prožitkem. Vroucí cit měl za následek fyzickou reakci těla.³⁴ Ctitel láskou omdléval, měl pocit, že mu láskou pukne srdce, vzdychal, kvílel, láska mu nedala spát. Druhým typem hlubokého citu k Panně Marii, který je v kramářských poutnických písních představen, je láska k ní jakožto k matce, přičemž poutník se stylizoval do dítěte. Za všechny případy můžeme uvést sloku z poutnické *Písně aneb Loučení s Pannou Marií Cellenskou*: *Ach mé milé potěšení, / ó Matičko moje! / Již přišel čas zarmoucení, / že já, dítě tvoje, / od tebe mám odejít / a s tebou se rozloučiti, / pláče srdce tvoje.*³⁵ Pozoruhodným jevem mariánských kramářských písní byla kombinace motivů milostného citu a citu mateřského. Ve většině písní nacházíme zobrazení Panny Marie jako matky a milenky zároveň, např. *Ach, žádný neví, jakou radost mám, / když se s Matičkou často obírám, / toť jsi milénka, Matička moje, / a já zas, hříšný, jsem dítě tvoje. // [...] Jak bych Matičku neměl milovat, / když se s ní volím v nebi radovat, / ach má milénko, Matičko moje, / po tobě dychtí má duše v těle.*³⁶ Podobně se vedle sebe můžeme setkat s motivem zasažení láskou a motivem dítěte, např. *Již od tvé lásky raněný, / dítě, na zem padám, / moje srdce je zemdlené, / na památku dávám.*³⁷ Z této logicky paradoxní kombinace můžeme usuzovat, že milostné výrazivo nesouviselo s hlubokým mysticko-erotickým rozměrem písní, ale používalo se spíše automatizovaně a se snahou zesílit emocionální vazbu – autor chtěl zobrazit cit k Panně Marii jako co nejsilnější. To potvrzuje tezi Jana Malury, že kramářské písně mysticko-erotickou motivku, jež měla původně exkluzivní charakter, *zjednodušily a zlidověly.*³⁸

Dalším aspektem, na který se chceme zaměřit, je variabilita poutnických písní. Vytkli jsme si za cíl identifikovat typy variant, s nimiž se můžeme v rámci náboženské kramářské

tvorby setkat, a s jejich pomocí poukázat na některé tvůrčí postupy, které se v této tvorbě uplatňovaly. Cílem studie nebylo postihnout míru zastoupení těchto variant, neboť materiál ze sbírek Muzea Těšínska nebyl porovnáván s jedním referenčním souborem tisků, ale pracovali jsme s kramářskými písněmi pocházejícími ze sbírek dalších muzeí.³⁹ Je známo, že se kramářské písně vydávaly v dlouhém časovém horizontu, hojně se přetiskovaly a s většími či menšími textovými zásahy přebíraly. S nadsázkou lze říci, že *není totiž asi jiná oblast písemného projevu, kde by se více přejímalo, převzaté upravovalo anebo doslova přetiskovalo než právě kramářské písně.*⁴⁰ Usuzujeme, že jistá univerzálnost nebyla v případě těchto písní z pohledu jejich tvůrců a odběratelů nežádoucí. Můžeme identifikovat několik typů variant. Prvním typem je časté použití téhož textu pro různá poutní místa. V písní dochází k obměně patrona a poutního místa, k němuž se odkazuje.⁴¹ Jako příklad uvádíme sloky ze dvou poutnických písní ze sbírky Muzea Těšínska, tou první je *Nábožná píseň*



Titulní list „Písně aneb loučení s Pannou Marií Cellenskou“ vytištěné v Prochaskově tiskárně v Těšíně, první polovina 19. století, Muzeum Těšínska, sbírka kramářských tisků, inv. č. H 8245

k Panně Marii: Dobrý den vinšujem tobě, Maria, / potěšení moje, Matičko milá, / jak jsi krásná, spanilá, / Svatovranovská Maria, / moje potěšení, Matičko milá.⁴² Druhým příkladem je Nábožná píseň k blahoslavené Panně Marii Tálské: Dobrý den vinšuji tobě, Maria, / potěšení moje, Matičko milá! / Jak jsi krásná, spanilá, / Svatotálská Maria! / Moje potěšení, Matičko milá.⁴³

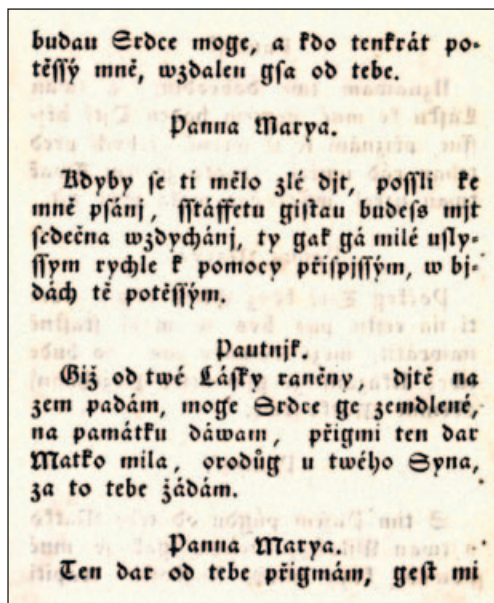
Podobným příkladem může být Píseň nová k Panně Marii Cellenské a Knířovské, jež nabízí v textu Pannu Marii Knířovskou v závorce jako alternativu: Ó Matičko milá, krásná a spanilá, Cellenská (Knířovská), / neb nás mysl táhne k tobě, Matko Páně Svatocellenská (Knířovská), / bychom tě spatřily, / tebe navštívily, Matko Božská, / ó Matičko milá, krásná, spanilá, Svatocellenská (Knířovská).⁴⁴

Jednoduchou obměnu umožňovala vysoká univerzálnost textů – lze předpokládat jistou vydavatelskou strategii neuvádět příliš konkrétní realie spjaté s poutním místem. Poutnické písně měly stále tentýž účel, jímž bylo využití při poutním provozu, a byly určeny stále stejnému adresátovi, kterým byla široká katolická vesnická a městská veřejnost – vydavatel proto necítil potřebu za účelem odbytu text výrazněji, nebo vůbec aktualizovat. Jako příklad využití písně pro různá poutní místa lze uvést píseň s incipitem *Žádný neví, co jest láska, / kdo ji neskusil, / nešel bych já za svou milou, / kdybych nemusil*. Tu nacházíme ve verzi k Panně Marii Tálské⁴⁵ a Čenstochovské.⁴⁶ Incipit máme doložený i v lehce obměněné verzi *Žádný neví, co je láska, / kdo ji neskusil, / poď pútníku s veselostí, / kdežs juž často byl*.⁴⁷ Existuje i světská verze písně, začínající: *Žádný neví, co jest dílo, / kdo to nezkusil, / nešel bych já na robotu, / kdybych nemusil*.⁴⁸ Ta byla pojata jako stížnost poddaného na útlak ze strany vrchnosti a úřadů. Tato píseň představovala velice produktivní textový typ. O její popularitě svědčí, že se vyskytuje v různých obměnách a parodiích, např. „žádný neví, co je“ nouze, žena, práce či škola.⁴⁹ Jako příklad uvádíme první sloky dvou písní. V prvním případě je to *Písníčka kratochvilná o těch sedlácích, kterak sobě při trunku na roboty a kontribuce stěžovali a na čemž naposledy spolu zůstali, pro špás složená a vytištěná před časem*: *Žádný neví, co jest dílo, / kdo ho nezkusil, / nešel bych já na robotu, / kdybych nemusil, / darmo pána dělati, / těžkou práci konati, / co jen sobě kdy zamyslí, / musí se státi*. Jako druhý příklad uvedeme *Píseň ke cti a chvále blahoslavené Panny Marie Čenstochovské*: *Žádný neví, co je láska, / kdo ji nezkusil, / nešel bych já za svou milou, / kdybych nemusil; / do Čenstochova, za mojí milou Pannou Marií, / nebo jsem se zamíloval / v čistotě její*.

Dalším typem varianty bylo upravení písně pro jiného světce. Zde docházelo zpravidla k větším textovým změnám. Patrná byla větší kreativita upravovatele, jenž některé pasáže převzal úplně, jindy se pouze inspiroval. Text písně většinou neobsahoval konkrétní údaje týkající se životních osudů světce či jeho atributy. Díky tomu bylo možné světce v textu snadno zaměnit. Pokud se pasáže zpracovávající život objevily, měly charakter uzavřených



Titulní list „Nábožné písně k blahoslavené Panně Marii Tálské“ vytištěné v tiskárně Františka Xavera Škarnicla v uherské Skalici, r. 1841, Muzeum Těšínska, sbírka kramářských tisků, inv. č. H 10789



Rozhovor Panny Marie s poutníkem v jedné z kramářských mariánských písní, Muzeum Těšínska, sbírka kramářských tisků, inv. č. S 6065

celků a neměnily základní podobu písně. Díky tomu bylo možné světce v textu snadno zaměnit. V případě, že se pasáže zpracovávající život objevily, měly charakter uzavřených celků vložených do jinak shodné podoby písně. Příkladem může být píseň s incipitem *S velikou radostí slaviček spívá*, která existuje ve variantě k Panně Marii, Janu Nepomuckému, svatému Prokopovi, svatému Václavovi a svatému Františku Serafinskému. Pro ilustraci uvádíme sloku z každé z nich.

1) *Nábožná píseň k blahoslavené P. Marii Svatokopecké, v Nové Říši: Ten slaviček je Maria Panna, / ta své ctitele k sobě sem volá: / Kristus, syn můj milý, / je k vám nakloněný, / chce vás vyslyšet.*⁵⁰

2) *Nová píseň k svatému Prokopu všem věrným ctitelům na světlo vydaná: Ten slaviček je sám Prokop svatý, / líbezným hlasem volá k Sázavi: / já jsem vás všech otec, / upřímný zástupce, / chci vás vyslyšet.*⁵¹

3) *Pobožná píseň k svatému Františku Serafinskému: Ten slaviček je František svatý, / na Porcinkuli volá poutníky: / svatý František milý / je k nám nakloněný, / chce nás vyslyšet.*⁵²

4) *Nová píseň k svatému Janu Nepomuckému: Ten slaviček je Jan Nepomucký, / líbezným hlasem volá sirotky: / já jsem vás všech otec, / upřímný zástupce, / chci vás všechny vyslyšet.*⁵³

5) *Nábožná píseň k svatému Václavu: Ten slaviček jest Václav náš svatý, / líbezným hlasem volá sirotky, / jsem vás já všech otec, / upřímný zástupce, / chci vás vyslyšet.*⁵⁴

Třetím typem textových změn byla amplifikace či abreviace strof. Většina kramářských písní není datovaná, je proto obtížné určit, v jakém rozsahu se objevila původně. Zkracování či rozšiřování usnadňovala jednoduchá kompozice, kdy strofy tvořily volně přiřazené uzavřené celky. Úprava mohla být provedena i zcela mechanicky, pokud byla motivována pouze potřebou vytvořit text určitého rozsahu.

Kromě variant se při studiu kramářských poutnických písní často setkáváme se ztvárněním téhož tématu pomocí podobných motivů a obrátů. To si však můžeme vysvětlit nikoliv jako přímou vazbu mezi konkrétními texty, ale autorovou znalostí určitého množství duchovních písní, jejichž motivy a básnické prostředky dovedl využít pro vytvoření nové písně.⁵⁵ Podobně si můžeme vysvětlit případ, kdy např. identifikujeme u srovnávaných textů totožný začátek, další části se však liší a vztahují se k jinému tématu.



Z analýzy variant kramářských poutnických písní věnovaných Panně Marii vyplývá, že vydavatelům nešlo o vytvoření pokaždé originálního textu, ale s oblibou sahali po

již ověřených. Lze předpokládat, že odběratelům formální a obsahová konzervativnost vyhovovala. To potvrzuje i zjištění, že při vzniku variant docházelo většinou k obměnám složky slovesné, nikoli hudební. Výše zmíněné postupy mohou dokládat jistou motivickou, výrazovou a kompoziční stereotypnost kramářské tvorby. Je zřejmé, že estetická norma této produkce se příliš neměnila a i v 19. století vycházela ve velké míře z barokní estetické normy. Není bez zajímavosti, že totéž, co můžeme říci o přejímání textů, se týká i obrazového doprovodu. Bylo běžné, že se totožné ilustrace nacházejí na různých tiscích. Také chceme zdůraznit skutečnost, že existovala prostupnost v rámci celé kramářské tvorby – docházelo k přejímání mezi světskými a náboženskými písněmi. Uvědomujeme si, že závěry, k nimž jsme dospěli, mohou být do určité míry ovlivněny skutečností, že některé typy variant jsou na první pohled zřetelnější, tudíž snáze odhalitelné, a proto jich nacházíme více. Při analýze poetiky mariánských kramářských písní se ukázalo, že náboženské kramářské písně i v 19. století přejímaly některé motivy příznačné pro exkluzivní barokní poezii, zejména motivy mysticko-erotické poezie, zároveň je však přizpůsobovaly lidovému publiku. Domníváme se, že pro plné poznání kramářské tvorby je nezbytné sledování jejich vazby na kancionály, jež podle našeho názoru můžeme ve velké míře považovat za přímou předlohu náboženských kramářských písní, skrze něž zprostředkovaně čerpaly z dosavadní literární tradice. Závěrem dodejme, že o živosti mariánských kramářských písní svědčí, že se některé přejímaly do církevních kancionálů ve 20. století. I proto se domníváme, že mezi kramářskými písněmi a dnešním člověkem není hluboká propast. Mohou nás naopak oslovit, přinejmenším tím, že dávají možnost nahlédnout do způsobu myšlení našich předků.

RESUMÉ

Oh lovely Flower, our Saviour's Mother...

The pilgrimage Cantastoria on the Holy Virgin in the Collections Museum of Těšín Silesia. The present study focuses on the literary and historical aspects of the pilgrimage cantastoria on the Holy Virgin, printed as broadsides in the 18th and 19th century. The analysis material was excerpted from the collection of cantastoria leaflets in the deposits of the Museum of Těšín Silesia. The focus of the study is a literary analysis of these songs, with attention paid to the specificities of their theme and style. It proves that as late as in the 19th century, cantastoria ballads were still largely based on Baroque aesthetics, though they adapted the topics typical of exclusive poetry to suite the popular tastes of the general public. An important fact to note is that pilgrimage songs existed in numerous varieties. Their lyrics were commonly modified to accommodate varying pilgrimage sites and saints, often spanning the boundary between secular and religious songs. The cantastoria ballad publications covered long periods of time, with frequent reprints and renditions that often featured lyric modifications of varying intensity. The process involved is proof of the stereotypy in the theme, expressive and structural means of the compositions, suiting the tastes of the common public.

AUTORKA MATERIÁLOVÉ STUDIE

- Mgr. Monika Szturcová; doktorandka; Katedra české literatury a literární vědy, Filozofická fakulta, Ostravská univerzita v Ostravě; monika.szturcova@email.cz

POZNÁMKY

- 1 SZTURCOVÁ, Monika: *Mariánské kramářské písně na příkladu sbírky kramářských tisků Muzea Těšínska*. Diplomová práce, Ostravská univerzita v Ostravě. Ostrava 2014.
- 2 BENEŠ, Bohuslav: *Světská kramářská píseň*. Brno 1970, s. 30.
- 3 MALURA, Jan: *Písně pobělohorských exulantů (1670–1750)*. Praha 2010, s. 51–52.
- 4 VOCHALA, Joža: *Lidová špalíčková literatura na Těšínsku. Zkušenost terénního průzkumu lidových písmáků na Těšínsku o české písni špalíčkové*. Těšínsko 7, 1964, č. 13–14, s. 3–19.
- 5 TAMTĚŽ, s. 7.
- 6 KOHOUT, Vladimír: *Nejstarší tiskárna ve Frýdku*. Radostná země 2, 1952, s. 19–20.
- 7 BÁČA, Ladislav: *Sbírka kramářských písní v českotěšínském muzeu*. Zprávy Okresního muzea v Českém Těšíně, 1970, prosinec, s. 1–4.
- 8 Sdělení Mgr. Heleny Macurové, knihovnice Muzejní knihovny Silesia v Českém Těšíně. Nověji sbírce motivovala pozornost v souvislosti s devoční grafikou s motivy poutních míst HOLOUŠKOVÁ, Marta: *Kouzlo poutních obrázků*. Těšínsko 51, 2008, č. 3, s. 28–29.
- 9 Viz katalogová hesla PINDUR, David: *Anonym, Nábožná píseň (k) Panně Marii Frýdecké*. In: Šopák, P. a kol.: *Znamení vertikál. Církevní a náboženský život českého Slezska od středověku po první světovou válku*. Slezsko: Lidé a země III. Opava 2013, s. 162–163; Týž: *Anonym, Letanie o svatým Stanislavě*. In: Tamtější, s. 164; Týž: *Adam Sikora (?), Nábožné Pieśni o cudownym Krzyżu świętym w Górnej Łomnej niedaleko miasteczka Jablonkowa*. In: Tamtější, s. 165.
- 10 HOLUBOVÁ, Markéta: *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska VI. Okruhy kultů poutních Madon jezuitského řádu*. Praha 2009, s. 49.
- 11 TANNER, Matěj: *Hora Olivetská*. K vydání připravili Jan Malura a Pavel Kosek. Brno 2001, s. 34.
- 12 NEŠPOR, Zdeněk R.: *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*. Ústí nad Labem 2006, s. 53.
- 13 PINDUR, David: *Poutní tradice na Frýdecku v období pozdního baroka*. Těšínsko 49, 2006, č. 3, s. 1–8; Týž: *Bazilika Navštívení Panny Marie ve Frýdku / Bazylika Nawiedzenia Marii Panny we Frydku*. Český Těšín 2011.
- 14 NEŠPOR, Z. R.: *Náboženství*, s. 8.
- 15 ROYT, Jan: *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha 1999, s. 37.
- 16 BĚHALOVÁ, Štěpánka: *Kramářské tisky ze sbírek Okresního muzea v Jindřichově Hradci věnované mariánským poutním místům v jižních Čechách*. Jindřichohradecký vlastivědný sborník 7, 1995, s. 21.
- 17 Muzeum Těšínska (dále jen MT), sbírka kramářských tisků, neinventarizováno.
- 18 TAMTĚŽ.
- 19 TAMTĚŽ, sign. H 7495.
- 20 ŠKARKA, Antonín: *Erós v duchovní písni českého baroka*. Československá rusistika 13, 1968, č. 1, s. 36.
- 21 TAMTĚŽ.
- 22 TAMTĚŽ, s. 37.
- 23 MALURA, Jan: *K žánrové diferenciaci české poezie doby baroka*. Česká literatura 56, 2008, č. 2, s. 174.
- 24 Týž: *Metaforika mariánských písní Adama Michny z Otradovic*. Hudební věda 38, 2001, č. 1–2, s. 77.
- 25 ŠKARKA, A.: *Erós*, s. 35–45.
- 26 MT, sbírka kramářských tisků, neinventarizováno.
- 27 TAMTĚŽ, inv. č. H 7727.
- 28 TAMTĚŽ, neinventarizováno.
- 29 TAMTĚŽ, inv. č. H 7605.
- 30 ŠKARKA, A.: *Erós*, s. 36–37.
- 31 MT, sbírka kramářských tisků, inv. č. H 10030.
- 32 TAMTĚŽ.
- 33 TAMTĚŽ, inv. č. H 8641.
- 34 IVÁNEK, Jakub: *Písně o svatých v české barokní literatuře*. Disertační práce, Ostravská univerzita v Ostravě. Ostrava 2010, s. 134 (publikováno jako *Katalog písní o svatých v české barokní literatuře*. Ostrava 2010).
- 35 MT, sbírka kramářských tisků, inv. č. H 8245.
- 36 TAMTĚŽ, inv. č. H 8297.
- 37 TAMTĚŽ, inv. č. S 6065.
- 38 BOŽAN, Jan Josef: *Slaviček rájský*. K vydání připravili Jan Malura a Pavel Kosek, přepis notací Michael Pospíšil. Brno 1999, s. 40–41.
- 39 Varianty jsme hledali mezi mariánskými kramářskými písněmi ze sbírek Muzea Jindřichohradecka, Muzea Komenského v Přerově, Muzea Slovacka v Uherském Hradišti, Muzea Východních Čech v Hradci Králové, Ostravského muzea, Regionálního muzea Chrudim, Slezského zemského muzea v Opavě (muzikologické a národopisné oddělení), Vědecké knihovny v Olomouci, Vlastivědného muzea v Olomouci, Východočeského muzea v Pardubicích a Etnologického ústavu AV ČR.
- 40 KNEIDL, Pravoslav: *Česká lidová grafika v ilustracích novin, letáků a písniček*. Praha 1983, s. 22.
- 41 IVÁNEK, J.: *Písně*, s. 44.
- 42 MT, sbírka kramářských tisků, inv. č. H 7605.
- 43 TAMTĚŽ, inv. č. H 10789.
- 44 TAMTĚŽ, inv. č. H 8294.
- 45 TAMTĚŽ, inv. č. S 6872-11.
- 46 Ostravské muzeum, sbírka kramářských tisků, inv. č. N/kt 68.
- 47 TAMTĚŽ.
- 48 BENEŠ, Karel: *Žádný neví, co robota, kdo jí nezkusil*. Český lid 19, 1910, s. 350.
- 49 HORÁLKOVÁ, Zdena: *K formální podobě kramářských písní*. In: Dvořák, J. – Kvapil, J. Š. (edd.): *Václavkova Olomouc 1961. Sborník referátů a diskusních příspěvků o kramářské písni*. Praha 1963, s. 248.
- 50 MT, sbírka kramářských tisků, neinventarizováno.
- 51 Knihovna Národního muzea, sbírka kramářských tisků KNM, sign. KP 4240.
- 52 Muzeum Komenského v Přerově, sbírka kramářských tisků, inv. č. J 813.
- 53 Etnologický ústav AV ČR, sbírka kramářských tisků, sign. KT XXIX N 79-100 (98).
- 54 Knihovna Národního muzea, sbírka kramářských tisků KNM, špal. 41, přív. 1.
- 55 PALAS, Karel: *Pololídové básnictví barokní a kancionálová píseň*. In: Kopecký, M. (ed.): *O barokní kultuře*. Sborník statí. Brno 1968, s. 75–86, zde s. 80.



Zajímavé invazní druhy rostlin na Těšínsku

Netýkavka žláznatá (*Impatiens glandulifera*)

Daniela Podstawková

Netýkavka žláznatá, jednoletá bylina z čeledi netýkavkovitých (*Balsaminaceae*), je další z rostlin, které se zařadily do pomyslného seznamu nebezpečných nepůvodních druhů vyskytujících se nejen v Moravskoslezském kraji, ale také v celé České republice a jiných evropských zemích. Místním klimatickým podmínkám se přizpůsobila natolik, že ji lze považovat za zdomácnělou, i když zplnělou rostlinu.¹

Duté, tupě hranaté lodyhy zelené až nachové barvy mohou dorůstat až do výšky tří metrů. Zubaté listy vejčitého až kopinatého tvaru nesou výraznou žilnatinu a jsou zakončeny špičkou. V bazální části jsou patrné četné žláзки, na jejichž základě dostala rostlina své druhové jméno. Květy s tlustou ostruhou jsou uspořádány po 2–20 do hroznovitého květenství. Jejich barevný projev je velmi variabilní, od červené přes růžovou až po bílou barvu. Pukající vřetenovité tobolky obsahují 5–20 černohnědých semen se světlými skvrnami.²

Primární oblastí výskytu netýkavky žláznaté jsou západní Himaláje, konkrétně území Nepálu, Kašmíru a Pákistánu. První jedinci byli v roce 1839 vysazeni v britské botanické zahradě v Kew gardens jako okrasné rostliny. Z Velké Británie již netýkavky putovaly napříč Evropou, až konečně dorazily i do Severní Ameriky. O jejich rozšíření do volné přírody se v nemalé míře zasloužili chovatelé včel, kteří nejen okrasnou, ale i nektarodárnou netýkavku volně vysazovali na nejrůznějších plochách. Nekontrolované se rozmnožující rostliny se brzy objevily ve Švýcarsku či v Kolíně nad Rýnem.³

První doložený výskyt netýkavky žláznaté z českého území je datován k roku 1846 ze zámecké zahrady v Červeném Hrádku

u Jirkova.⁴ Jednoduše se rozmnožující a nenáročná květina se zdála být ideálním estetickým doplňkem parkové zeleně, sadů a okolí lidských příbytků, a v mnoha případech se na těchto ploškách vyskytuje dodnes. Tato stanoviště se stala zdrojovým místem dalšího šíření netýkavky žláznaté do volné přírody.⁵ Formování stále expanzivnějších populací ve 30. a 40. letech minulého století vedlo v roce 1945 k nucenému omezení pěstování tohoto druhu. Naturalizace této zajímavé, avšak



Porosty netýkavky žláznaté najdeme podél většiny vodních toků, Loucká Mlýnka v Chotěbuzi, foto Daniela Podstawková

nevtínané byliny, byla pokročilá již natolik, že k zásadnímu zpomalení šíření nedošlo.⁶ Netýkavka žláznatá se v současnosti, vyjma horských poloh a míst bez vodních toků, vyskytuje na celém území České republiky. Vyhledává zejména vlhká stinná stanoviště bohatá na živiny, břehy vodních toků či lesní lemy. Nevadí jí ani antropogenně narušené plochy, rumiště, překladiště a příkopy.⁷ Negativním jevem jejího výskytu je postupná degradace původních rostlinných společenstev na druhově chudá.⁸ Vzhledem k nárokům na vlhkost a přítomnost živin se stává nebezpečná zejména pro vegetaci aluvií našich toků. Zvýšená produkce nektaru netýkavky žláznaté spolu s jejími výrazně pestrými květy přitahuje množství opylovačů (podle některých zdrojů odláká až 50 %), čímž významně snižuje zdatnost domácích rostlinných druhů a jejich schopnost tvorby plodů.⁹

Těšínsko, s ohledem na přítomnost mnoha vodních toků, patří k územím netýkavkou žláznatou velmi postiženým. Ačkoliv nedochází ke vzniku jejich souvislých porostů, jako je tomu zejména u křídlatek, najdeme tuto himalájskou bylinu vytvářející větší či menší populace



Typický květ netýkavky žláznaté (*Impatiens glandulifera*), rybníky v Rychvaldu, foto Daniela Podstawková

v okolí všech našich toků a často i vodních ploch. Netýkavka žláznatá byla jednou z rostlin sledovaných v průběhu monitoringu invazních druhů v rámci Moravskoslezského kraje v roce 2010. Její výskyt byl potvrzen v doprovodu invazních křídlatek v povodí Morávky, v povodí řeky Lomné (zejména v horních tocích), po hlavním toku řeky Ostravice a jejich přítocích Čeladence, Lučině a Olešné, v některých místech i zcela mimo toky. Významný výskyt je zaznamenán podél řeky Olše včetně přítoků (Bystrý potok, Hluchová, Javorový potok, Kopytná, Liderov, Lomná, Ropičanka, Stonávka a Týra). Zajímavostí je, že povodí řeky Opavy je výskytem netýkavky žláznaté dotčeno jen minimálně.¹⁰

Zapojení netýkavky žláznaté do přirozených společenstev a její úspěšné obsazování nových lokalit na úkor jiných druhů je důsledkem obrovské konkurenceschopnosti. Poměrně rychlý růst a tvorba značného množství biomasy brzy eliminuje potenciální konkurenty. Další schopností, která jí poskytuje výhodu, je dlouhá doba kvetení (někdy až pět měsíců v roce). Semena, ukryta v pukající tobolce, vystřelují dokonce do vzdálenosti čtyř metrů. Široká ekologická valence umožnila tomuto druhu tvořit semena i za nepříznivých podmínek a jejich klíčivost se udržuje po dobu až šesti let. Nejdokonalejší schopnost, jež učinila z netýkavky nezastavitelného „vetřelce“, dokázala tato elegantní rostlina rozvinout až prostřednictvím vodního prostředí. Obrovské rozmnožovací možnosti, při kterých rostlina vyprodukuje během vegetačního období až 5 000 semen, je znásobena disperzní schopností vodních toků. Tímto způsobem dochází k rozptýlení zárodků budoucích netýkavek na mnohem větší vzdálenosti a v kratším časovém úseku, než by toho byla rostlina schopna vlastními silami. Rychlost jejího šíření v prostředí dosahuje až 38 kilometrů za rok. Jiným „transportním prostředkem“ využívaným k roznosu semen na větší vzdálenosti se stali opeřenci. Zralé tobolky reagující na dotyk či mechanické otřesy vymrští do okolí semena pokrytá lepivým sekretem, která lehce uvíznou na peří ptáků. Současné populace netýkavky žláznaté jsou natolik adaptovány na prostředí, že se dokáží rozšiřovat zcela nezávisle na člověku.¹¹

Nebezpečí, jež netýkavka žláznatá představuje pro místní ekosystémy, spočívá v její schopnosti zvyšovat eroze břehů vodních toků, které se následovně stávají náchylnějšími k invázím dalších potencionálních „vetřelců“. Názory na techniku i efektivitu zneškodňování jsou různé. Vzhledem k tomu, že dochází k vytváření nezapojených, avšak plošně rozsáhlých porostů, jsou možnosti efektivního využití mechanické a chemické likvidace do značné míry omezeny. Dobrá identifikovatelnost druhu v době květu umožňuje lokální

odstraňování vytrháváním a kosením rostlin na postižených plochách ještě před produkcí semen. Každoročním opakováním lze významně omezit růst netýkavky v dané lokalitě. Pozitivem v dané situaci může být snad jen mírnější dopad výskytu tohoto druhu na složení rostlinných společenstev v porovnání se silně invazním rodem křídlatek. Současné populace netýkavky žláznaté jsou již natolik rozšířené, že je nezbytné se soustředit zejména na cenná společenstva v chráněných územích.¹²

POZNÁMKY

- 1 KRÁSA, Petr: *Impatiens glandulifera* Royle – netýkavka žláznatá/netýkavka Royleho. [WWW dokument] <http://botany.cz/csl/impatiens-glandulifera/> (stav k 23. 6. 2015); KOCIÁN, Petr: *Květena ČR, Netýkavka žláznatá*. [WWW dokument] <http://www.kvetenacr.cz/detail.asp?IDdetail=98> (stav k 23. 6. 2015).
- 2 SLAVÍK, Bohumil: *Květena České republiky* 5. Praha 1997, s. 238–239; EISENREICH, Wilhelm – HANDEL, Alfred a kol.: *Nový průvodce přírodou. Zvířata a rostliny*. Praha – Plzeň 2003, s. 174; MANDÁK, Bohumil: *Impatiens glandulifera/netýkavka žláznatá*. In: Mlíkovský, J. – Stýblo, P.: *Nepůvodní druhy fauny a flóry České republiky*. Praha 2006, s. 109; ROHÁČEK, Jindřich – ŠEVČÍK, Jan a kol.: *Příroda Slezska*. Opava 2013, s. 173.
- 3 MANDÁK, B.: *Impatiens glandulifera*, s. 109.
- 4 ROHÁČEK, J. – ŠEVČÍK, J. a kol.: *Příroda*, s. 173; SLAVÍK, B.: *Květena*, s. 239.
- 5 SLAVÍK, B.: *Květena*, s. 238–239; KŘIVÁNEK, Martin a kol.: *Cormophyta – vyšší rostliny*. In: Mlíkovský, J. – Stýblo, P.: *Nepůvodní druhy*, s. 32.
- 6 SLAVÍK, B.: *Květena*, s. 238–239.
- 7 KRÁSA, P.: *Impatiens glandulifera*; KŘIVÁNEK, M. a kol.: *Cormophyta*, s. 32; EISENREICH, W. – HANDEL, A. a kol.: *Nový průvodce*, s. 174.
- 8 KOCIÁN, P.: *Květena*.
- 9 MANDÁK, B.: *Impatiens glandulifera*, s. 109.
- 10 BARTÁK, Roman – KALOUSOVÁ KONUPKOVÁ, Štěpánka: *Vytvoření komplexního monitorovacího systému přírodního prostředí Moravskoslezského kraje, Zpracování průzkumů invazních druhů*. [WWW dokument] <http://mssp.kr-moravskoslezsky.cz/assets/vystupy-ke-stazeni/zaverena-zprava-invazni-druhy.pdf> (stav k 23. 6. 2015).
- 11 KOCIÁN, P.: *Květena*; SLAVÍK, B.: *Květena*, s. 238–239; MANDÁK, B.: *Impatiens glandulifera*, s. 109; ROHÁČEK, J. – ŠEVČÍK, J. a kol.: *Příroda*, s. 173; PAZDERA, Zdeněk: *Herbář Wendys, Impatiens glandulifera – Netýkavka žláznatá*. [WWW dokument] <http://botanika.wendys.cz/kytiky/K152.php> (stav k 23. 6. 2015).
- 12 MANDÁK, B.: *Impatiens glandulifera*, s. 109; ROHÁČEK, J. – ŠEVČÍK, J. a kol.: *Příroda*, s. 173; *Sagittaria – sdružení pro ochranu přírody střední Moravy. Netýkavka žláznatá* (*Impatiens glandulifera*). [WWW dokument] (stav k 23. 6. 2015); FILIPOVÁ, Kamila – JAROŠEK, Radim a kol.: *Příroda a krajina Moravskoslezského kraje*. Ostrava 2013, s. 110.

Oslavy 150. výročí posvěcení kostela sv. Filipa a sv. Jakuba v Dobratcích

David Pindur

Ve čtvrtek 8. října 2015 uplynulo 150 let od posvěcení kostela sv. Filipa a Jakuba Menšího (Mladšího) v Dobratcích. Tomuto významnému výročí v dějinách obce i farnosti Dobratice byl věnován slavnostní program rozdělený do dvou dnů. V pátek 9. října se v kostele uskutečnil kulturní podvečer otevřený úvodním slovem Jana Wojnara, duchovního správce farnosti Dobratice, a Aleny Kacířové, starostky

obce. Následovalo vystoupení žáků soukromé hudební školy Miriam Dýrrové. Po něm zazněla přednáška historika Davida Pindura z Muzea Těšínska věnovaná výstavbě a počátkům kostela v Dobratcích, okolnostem založení samostatné farnosti Dobratice a významným osobnostem vzešlým z dobatického mlynářského rodu Tvrdých. Páteční pásmo uzavřelo vystoupení pěveckého sboru žáků dobatické



Vystoupení žákovského pěveckého sboru ZŠ Dobratice, 9. října 2015, foto Miroslav Lysek

základní školy pod vedením ředitelky Karly Peterkové. Duchovní význam výročí byl zdůrazněn dvěma slavnostními bohoslužbami celebrowanými v neděli 11. října Martinem Davidem, generálním vikářem ostravsko-opavské diecéze za účasti Jana Vechety, faráře v Domaslavicích, a Miroslava Polocha, jáhna farnosti Domaslavice.



Dobratice náležely od svých počátků na přelomu 16. a 17. století z hlediska duchovní správy k rozlehlé farnosti Domaslavice. Bezprostředním impulsem k výstavbě kostela a následnému ustavení samostatné farnosti bylo založení školy v Dobratcích v roce 1851, v němž sehrál klíčovou roli tehdejší domaslavický farář, místecký rodák Filip Jakub Habernal (1808–1868). Školou povinné děti z Bukovic, Dobratice a Šprochovic přestaly počínaje rokem 1852 docházet do vzdálené triviální školy u farního

kostela sv. Jakuba Většího v Domaslavicích. Již na konci 50. let 19. století existoval záměr postavit v Dobratcích rovněž sakrální objekt ke konání bohoslužeb a bylo zahájeno jednání s příslušnými úřady. Farář Habernal chtěl jeden ze svých pozemků v Dobratcích věnovat k výstavbě kaple, která by byla podřízena správě domaslavického faráře. Již v prosinci 1859 proto nechal pořídit stavební plán. Někteří dobratčtí farníci, především starosta Ondřej Tvrdý a jeho syn Josef (1829–1917), pozdější starosta v letech 1864–1913, však trvali na výstavbě velkého kostela a s ním spojené založení samostatné farnosti. Argumentačně jim posloužila skutečnost, že Bukovice, Dobratice a Šprochovice tehdy čítaly dohromady na 1 038 katolíků, z nichž mnozí to měli do kostela, na hřbitov a faru v Domaslavicích dále než dvě hodiny pěší chůze. Navíc bylo nutno procházet katastrem obce Vojkovice, která tehdy náležela k farnosti Dobrá. Tvrdý inicioval za tímto účelem shromažďování financí. Byli osloveni i vídeňští Češi, již přispěli vysokou částkou. Samotný vratislavský biskup Heinrich Förster věnoval na výstavbu dobratického chrámu 1 000 zlatých. Domaslavický farář Habernal mezitím podnikl potřebné kroky ke zřízení samostatné

farnosti. K tomu účelu byla přepsána i částka 4 000 zlatých z fundace Fridricha Křídlovského z Křídlovic z roku 1777 určené původně pro zámeckou kapli v Dolních Tošanovicích. Fridrichův syn Karel v roce 1797 změnil znění fundace na zřízení samostatné duchovní správy v Dolních Tošanovicích, které však nebylo realizováno. Valná část vybavení dolnotošanovické zámecké kaple, včetně obrazu jejího patrona sv. Expedita (jeho autorem je novojičínský malíř Ignác Berger), byla převezena do Dobratic. Mateřská farnost poskytla rovněž velký zvon z domaslavického kostela sv. Jakuba Většího. Jako hmotné zajištění nového benefícia měl sloužit výnos z polovičního selského gruntu č. p. 51 v Dobraticích, jenž koupil farář Habernal od manželů Roziny a Ondřeje Hlisníkových. Nájemce tohoto gruntu byl povinen ročně platit dobratickému duchovnímu správci.

V roce 1863 byl položen základní kámen ke stavbě kostela sv. Filipa a Jakuba v Dobraticích. Josef Tvrdý vedl o výstavbě přehledné účty

v letech 1863–1866 (*Porachunek příjmů a vydání při budování chrámu Božího v Dobratitz*), které svědčí o aktivní participaci obce na výstavbě kostela. Patrocinium nového chrámu bylo zvoleno podle křestních patronů faráře Habernala a rovněž jako památka na boční oltář zasvěcený těmto apoštolům v domaslavickém kostele (hlavní oltářní obraz v dobratickém kostele je kopií tohoto plátna). Posvěcení dobratického chrámu vykonal 8. října 1865 Antonín Helm (1786–1872), generální vikář pro rakouskou část vratislavské diecéze, za asistence faráře Habernala, domaslavického kooperátora Jana Špačka a Karla Findinského, sekretáře generálního vikariátu. Slavnosti byli přítomni vedle dobratických obyvatel i katolíci ze širokého okolí. V roce 1866 bylo pořizováno vybavení kostela včetně kostelních lavic. Následujícího roku byla naproti kostela postavena jednoduchá fara (č. p. 66). Rovněž o její výstavbě vedl starosta Tvrdý přehledné účty. Dozvídáme se z nich, že na výstavbu



Nejstarší fotografie farního kostela v Dobraticích zachycuje původní vzhled objektu před přestavbou věže a dalšími úpravami z r. 1894, Římskokatolická farnost Dobratice



Interiér kostela v Dobratcích, r. 2013, foto Miroslav Lysek

fary přispěli vyššími finančními dary Ondřej Březina, Pavel Gnida a Jakub Kohut z Dobratic a Ondřej Mec z Bukovic. Až do ustavení prvního dobratického faráře na podzim roku 1868 byl nově postavený kostel druhým filiálním chrámem domaslavické farnosti (další filiální kostel se nacházel v Soběšovicích). Proto bylo nutno do Dobratic ke všem bohoslužbám vozit kněze z Domaslavic. Teprve v závěru roku 1868 se příchodem prvního dobratického faráře Martina Jiříčného (1826–1886), rodáka z hanáckých Starých Tvorovic a dosavadního faráře

v Horní Líštné u Těšína, začaly psát dějiny samostatné farnosti Dobratice (úředně ustavené již v roce 1867). Kromě samotných Dobratic (s výjimkou č. p. 1–4) k ní náležely rovněž Bukovice, Šprochovice a později i několik domů z Komorní Lhotky. Patronátní právo náleželo obcím farnosti. Domaslavický farář Habernal se toho však již nedomohl. Zemřel na domaslavické faře 27. února 1868 a o dva dny později byly jeho tělesné ostatky uloženy k věčnému odpočinku na hřbitově za tehdy nedávno postaveným kostelem v Dobratcích.

LITERATURA

HAVLAS, František: *Děje- a životopisné památky farností Domaslovické*. Opava 1887.

PINDUR, David: *Z dějin farnosti Dobratice*. Dobratice 2012.

PINDUR, David – WOJNAR, Jan: *Kulturní památky farního kostela sv. Filipa a Jakuba Mladšího v Dobratcích*. Dobratice 2013.

Památky Těšínského knížectví – vědecká konference

Klára Mezihoráková

Dne 26. února 2015 proběhla v Praze na půdě Akademie věd ČR mezinárodní konference *Památky Těšínského knížectví*, pořádaná Ústavem dějin umění AV ČR, v. v. i. Tématem zasedání byly umělecké památky oblasti bývalého Těšínského knížectví, existujícího jako svébytný celek od konce 13. století až do roku 1920, kdy bylo rozděleno mezi Československo a Polsko. Cílem konference bylo upozornit na uměleko-historické bohatství tohoto území a připomenout původní prostředí, v němž vznikalo. Tomuto záměru odpovídalo také spektrum přednášek, zaměřených na různé druhy uměleckých památek a vytvářejících široké časové rozpětí od středověku až po 20. století.

Po úvítacích proslovech pořadatelů konferenci zahájil příspěvek Dalibora Prixe (Ústav dějin umění AV ČR, Praha) věnovaný stavební historii středověkého kláštera dominikánů s kostelem Narození Panny Marie (dnes sv. Máří Magdalény) v polském Těšíně, tedy příznačně památce ve městě fatálně zasaženém roztržením území Těšínského knížectví mezi dva státní celky. Romana Rosová (Národní

památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě) se zabývala dřevěnou sakrální architekturou Těšínska, představující stavební typ charakteristický pro danou oblast. Upozornila rovněž na výsledky nedávných dendrochronologických výzkumů vrhající nové světlo na problematiku datace některých dřevěných kostelů či jejich částí (Guty, Prašivá, Řepišť). Irena Adamczyk (Muzeum Śląska Cieszyńskiego) prezentovala na příkladech z fondů Muzea Śląska Cieszyńskiego malířské a sochařské památky středověkého až renesančního období, v první řadě tzv. Těšínskou madonu, která svým spojením s pražskou parlérovskou hutí přímo demonstruje provázanost obou prostředí. Dopolední blok uzavřel Ondřej Haničák (Slezské zemské muzeum v Opavě), jenž přispěl k tematické pestrosti konference přednáškou zaměřenou na profánní architekturu, a to na měšťanské domy v Těšíně 16. a 17. století a jejich štukovou výzdobu.

Přednáška Davida Pindura (Muzeum Těšínska) přenesla posluchače zasedání do barokního období. Autor se komplexně věnoval



Z přednášky věnované dřevěným kostelům na Těšínsku, foto © Vlado Bohdan – ÚDU AV ČR, v. v. i.



Erbovní štít těšínských knížat z poslední třetiny 14. století pocházející z Piastovské věže v Těšíně, Muzeum Śląska Cieszyńskiego

jedné z nejvýznamnějších sakrálních staveb tohoto období ve Slezsku, farnímu kostelu Prozřetelnosti Boží v Šenově, jenž se dosud dočkal pozornosti historiků umění vesměs jen v dílčích studiích. Také následující příspěvky se týkaly barokního umění, zaměřily se však na malířské artefakty. Andrzej Kozieł (Uniwersytet Wrocławski) uvedl do nově zjištěných souvislostí obraz Nanebevzetí Panny Marie na hlavním oltáři klášterního kostela špitálního řádu sv. Jana z Boha v Těšíně, vytvořený v roce 1743 opavským rodákem Antonem Ernstem Beyerem (1704–1773). Marek Kwaśny (Uniwersytet Wrocławski) navázal příspěvkem o moravském malíři Eliáši Františku Herbertovi (1708–1770), působícím ve druhé polovině 18. století ve službách vratislavského biskupa Filipa Schaffgotsche a jeho obrazy vytvořenými pro oltáře v bočních kaplích poutního chrámu Navštívení Panny Marie ve Frýdku.

Teresa Dudek Bujarek (Muzeum Historyczne w Bielsku-Białej) se zabývala umělcem tvořícím ve druhé polovině 19. století, Petrem Michalem Bohúněm (1822–1879). Tento slovenský malíř pražského akademického školení se roku 1865 usadil v Bielsku a na území Těšínského Slezska nalezneme celou řadu jeho děl. Poslední příspěvek, přednáška Zdeňka R. Nešpora (Univerzita Karlova v Praze), připomněla další specifický fenomén oblasti někdejšího Těšínského knížectví – sakrální architekturu evangelických církví, jež zde hrály nesrovnatelně větší roli než v ostatních částech habsburské monarchie. Upozornil na skutečnost, že tyto stavby se ještě dnes mnohdy nesetkávají s dostatečným zájmem ze strany historiků umění. Přednáška byla v závěru věnována i moderním evangelickým stavbám a dotkla se tak i poslední etapy existence Těšínského knížectví v prvních dvou desetiletích 20. století.

Uvedený program mohl být vzhledem k časovému omezení a k velké šíři tématu samozřejmě jen letmým předstřením problematiky uměleckých památek dané oblasti. Konference však splnila alespoň dílčí cíl: upozornila na skutečnost, že hranice České a Polské republiky je v rámci studia architektury, malířských či sochařských artefaktů Těšínského Slezska zcela umělým rozmezím a že je konfrontace českého a polského bádání zvláště zde velmi potřebná. Podnět na uspořádání takto zaměřené konference vzešel z Oddělení topografie Ústavu dějin umění AV ČR, které v současnosti dokončuje knižní řadu *Umělecké památky Moravy a Slezska*. Z hlediska autorů zpracovávajících jednotlivá hesla lze tedy konferenci *Památky Těšínského knížectví* chápat také jako jistou satisfakci za skutečnost, že se ve své soupisové práci, striktně omezené na území České republiky, musí u mnohých obcí Těšínska zastavit na státní hranici, ačkoliv historický vývoj a umělecké souvislosti volají po širším bádání.

Dvě mezinárodní konference věnované osobnosti, dílu a odkazu pastora Vladislava Santariuse

Daniel Spratek – Tomáš Tyrlík

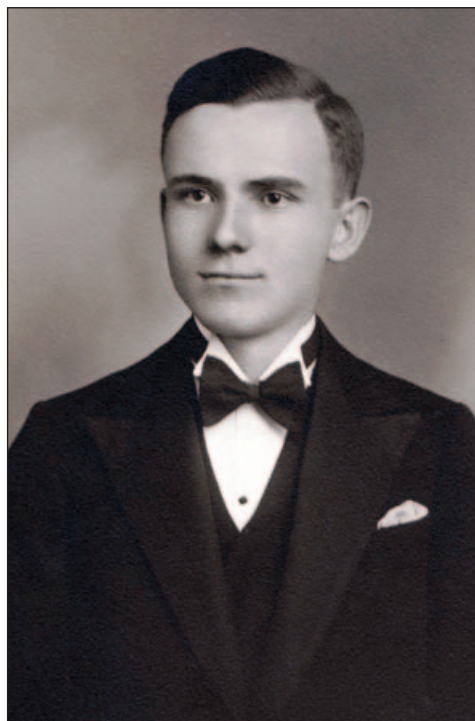
V letošním roce si připomínáme 100 let od narození evangelického pastora Vladislava Santariuse, jenž náleží k nejvýznamnějším a nejvýraznějším postavám československého protestantismu v období komunistické diktatury. Dovedl v pro křesťanství nepřátelské době v rámci Slezské církve evangelické a. v. (dále jen SCEAV) rozvinout bohatou duchovní činnost, zaměřenou na všechny generace, a to navzdory nepřízní tehdejší státní i církevní vrchnosti. Rozhodujícím způsobem ovlivnil tvářnost evangelické církve na Těšínsku, významnou stopu zanechal prostřednictvím svých žáků a následovníků i na Slovensku.

Život a dílo

Vladislava Santariuse (1915–1989)

Ačkoliv jeho život podrobně mapuje kniha *Pane, Ty jsi povolal... Vladislav Santarius – Boží dílo skrze jeho život a službu*, bude namístě alespoň stručně připomenout základní faktografii. Narodil se 12. listopadu 1915 v hornické rodině ve Stonavě jako předposlední ze šesti dětí. Po maturitě na českém reálném gymnáziu v Českém Těšíně v roce 1937 začal studovat teologii, nejprve v Bratislavě (1937–1938), potom ve Varšavě a následně v Praze až do uzavření vysokých škol.

V důsledku odmítnutí tzv. volkslisty musel 1. července 1940 nastoupit na několikaměsíční nucené práce v Německu. Téhož roku začal pracovat u stavební firmy Reichert v Karvině, později až do 30. června 1946 jako dělník v tamějším dole Barbora. Hornické zkušenosti, jimiž procházeli i jeho otec a bratři, se později odrazily v jeho kázáních, sociálním smýšlení a cítění, stejně jako ve zvláštním postoji k bližním, těžce pracujícím a všem strádajícím, kterým chtěl sloužit slovy i skutky. Dne 4. srpna 1940 se v evangelickém kostele v Dolních Bludovicích oženil s Vandou, rozenou Bubikovou (1921–1989), rodačkou ze Stonavy. Sňatek byl uzavřen během krátké dovolené v době nucených prací. Manželka mu byla skvělou oporou a velkou pomocnicí



Vladislav Santarius jako maturant českotěšínského gymnázia, 16. června 1937, archiv Česlava Santariuse

v životě i ve službě církvi, trpělivě s ním nesla všechny životní zkoušky a útrapy ve službě bližním.

Po válce dokončil studia na Evangelické bohoslovecké fakultě v Bratislavě a 25. června 1946 složil státní odbornou teologickou zkoušku s výborným prospěchem. Jeho nadšení do služby církvi bylo znásobeno osobním duchovním zážitkem, jenž prožil v období studia teologie a označil ho za své duchovní znovuzrození. Podobně jako Martin Luther i Vladislav Santarius získal po duchovním boji a skrze víru v Ježíše Krista jistotu záchrany (spasení). Lutherovu reformační zásadu „Solus Christus“ (jedině Kristus) později vyjádřil slovy: *Ježíš Kristus je 100%-ně postačující i 100%-ně potřebný ke spáse*. Do duchovenské služby byl povolán 25. února 1948, výmluvně v den, kdy došlo v Československu k uchopení



Pastor Vladislav Santarius a hudební skladatel Karol Hlawiczka (1894–1976) se souborem mandolinistů před evangelickým kostelem v Třanovicích, 50. léta 20. století, archiv Česlava Santariuse

moci komunisty. Tato skutečnost výrazně ovlivnila jeho celý další život.

Dne 1. března 1948 nastoupil na místo druhého faráře do sboru v Komorní Lhotce a 27. září 1948 byl v Českém Těšíně ordinován seniorem Karlem Teperem. Od počátku se stal vedoucím charitativních útavů Betezda a Sarepta, jež spravoval se stále většími výhradami ze strany státu do roku 1957. V září 1950 byl ustanoven administrátorem nově vzniklého sboru SCEAV v Třanovicích a 17. prosince 1950 byl zde instalován jako první pastor. Slibně se rozvíjející činnost sboru v Třanovicích měla za následek pastorovo trojí odvolání z místní duchovní správy (1953, 1959 a 1975), poslední odvolání z Třanovic 15. září 1975 bylo definitivní. Nikdy však se sborem nepřerušil pouto, utužované i přes nepřítelství doby četnými osobními vazbami a přátelstvími. Jeho vynucené působení ve sborech v Bohumíně, Ostravě a Stonavě paradoxně rozšířilo pole Santariusevy působnosti a přineslo četné plody. Dodejme, že v letech 1963–1965 mu byl zcela odebrán státní souhlas k vykonávání služby duchovního a živil se manuálně.

Pastor byl již od mládí aktivně zapojen do misijního hnutí, jehož nositelem bylo na

Těšínsku *Křesťanské společenství (Společnosť chrześcijańska)*. Toto společenství bylo založeno v rámci evangelické církve na počátku 20. století seniorem Karlem Kuliszem (1873–1940) za účelem duchovního oživení jednotlivců i sborů, uplatňování křesťanských zásad v praktickém životě a také charitativní činnosti služby lásky potřebným. S nástupem komunistické moci v roce 1948 byla však činnost zrušena a hnutí přešlo do ilegality. Vladislav Santarius po celou dobu totalitní moci (1948–1989) vedl toto evangelizačně-misijní hnutí v českém Slezsku. Jeho působení mělo přesah i do Polska a na Slovensko.

Santarius na počátku června roku 1989 při cestování vlakem utrpěl mozkovou příhodu a 5. června 1989 zemřel v havířovské nemocnici. Jeho pohřeb se konal 10. června 1989 v evangelickém kostele Na Nivách v Českém Těšíně a pastorovy tělesné ostatky byly posléze uloženy na hřbitově v rodné Stonavě za účasti četných zástupů věřících včetně zahraničních hostů. O půl roku později zemřela jeho manželka Vanda.

K oblíbeným biblickým citátům pastora Santariuse patřil 58. verš z 15. kapitoly Pavlova listu Korintským: *A tak, moji milovaní bratři, buďte pevní, nedejte se zvíkat,*



Účastníci konference Vladislav Santarius – svobodný v nesvobodě v sále školicího střediska Karmel ve Smilovicích, 28. března 2015, foto Martin Tomala

budte stále horlivější v díle Páně; vždyť víte, že vaše práce není v Pánu marná. Tato slova jsou umístěna rovněž na pomníku připomínajícím jeho život a dílo před evangelickým kostelem v Třanovicích. Pomník je z tvrdého kamene, do něhož jsou vrazeny dva klíny. Jeho symbolika odkazuje na pastoraovu působnost v nelehké době komunismu, tvrdé jako kámen, v níž svou kazatelskou, misijní a charitativní činností a službou vrátil do tvrdého kamene „klíny“, čímž rozbíjel monolit moci. Náboženské svobody se Vladislav Santarius nedožil, přesto ji prorockým způsobem předpovídal a své spolupracovníky na ni připravoval.

Konference Vladislav Santarius – svobodný v nesvobodě

V sobotu 28. března 2015 se ve školicím středisku Karmel ve Smilovicích uskutečnila konference věnována Santariusově životu a osobnosti. Shromáždila desítky zájemců o pastoraův odkaz, a to jak z řad pamětníků, tak i mladší generace. Jejím organizátorem byl spolek Křesťanské společnosti, z.s.

V rámci konference zazněly tři přednášky. O teologických důzrazech Vladislava

Santariuse hovořil Stanislav Piętak, emeritní biskup SCEAV, jenž náležel k jeho nejbližším spolupracovníkům a žákům. Zmínil jeho zakotvení v reformačním odkazu, kristocentrickou teologii, důraz na evangelizaci jako základní poslání církve a na praktickou službu milosrdenství, která se projevovala i v Santariusově charitativní činnosti. O problematice života v opozici – jak vůči státním, tak i církevním úřadům – hovořil ve svém příspěvku Zbýšek Kaleta. Santariusův odpor vůči vrchnosti zahrmoval do širších luterských souvislostí a připojil i letmou komparaci s katolickým podzemním společenstvím „Koinótés“. Metody a duchovní důrazy v práci Vladislava Santariuse s mládeží probral v poslední přednášce Jan Tomala.

Kromě přednášek zazněly v rámci konference i osobní vzpomínky pamětníků; byla mezi nimi i emeritní tajemnice generálního biskupa Evangelické církve a. v. (dále jen ECAV) na Slovensku Viola Fronková, která upozornila na Santariusův dopis z roku 1945, uložený v Církevním archivu ECAV v Bratislavě.

Organizátoři konference dali zaznít i hlasu samotného Vladislava Santariuse, a to ze záznamu v rámci dvou audiovizuálních prezentací. Moderátor večera rovněž přečetl několik



Diskuse u kulatého stolu na Mezinárodní konferenci ke 100. výročí narození pastora Vladislava Santariuse a jeho přínosu společnosti v Kulturním a společenském středisku Střelnice v Českém Těšíně, zleva Michal Klus, Milan Pecka, Jan Ciešlar, Bohdan Taska, Stanisław Kaczmarczyk a Magda Mertová, 10. října 2015, foto Marek Svoboda

úryvků z jeho děl. Účastníci konference si mohli během přestávky a po skončení programu prohlédnout informační panely, přibližující probuzeneckou spiritualitu v evangelické církvi na Těšínsku ve 20. století, a také technická zařízení, jež v době totality na Těšínsku sloužila k výrobě církevních samizdatů a ilegálních audionahrávek.

Přednášky, vzpomínky a dobové dokumenty, které zazněly během konference, byly na podzim vydány Křesťanským společenstvím, z.s., v nepříliš rozsáhlém sborníku nesoucím stejný titul jako samotná konference *Vladislav Santarius – svobodný v nesvobodě*.

Mezinárodní konference ke 100. výročí narození pastora Vladislava Santariuse a jeho přínosu společnosti

Dne 10. října 2015 se konala v Kulturním a společenském středisku Střelnice v Českém Těšíně mezinárodní konference ke 100. výročí narození pastora Vladislava Santariuse za účasti více než 220 osob z České republiky, Německa, Norska, Polska, Slovenska, Německa, Spojených států amerických a Velké Británie.

Konferenci zahájil biskup Slezské církve evangelické augušpurského vyznání

(SCEAV) Jan Waclawek, jenž zmínil, že rok 2015 byl v této církvi vyhlášen Rokem evangelizace, misie a diakonie a inspirací k tomu byla tato výročí: 600. výročí upálení Mistra Jana Husa, 70. výročí popravy faráře a teologa Dietricha Bonhoeffera a 50. výročí smrti Alberta Schweitzera. Nejvíce však inspirovalo blížící se 100. výročí narození Vladislava Santariuse, který misijní činností, evangelizací a diakonií nadšeně žil a působil navzdory všem dobovým protivenstvím.

Hlavní program konference tvořily čtyři přednášky. První referát na téma *Široký rozměr práce církve a sborů* přednesl náměstek biskupa SCEAV a pastor v Třanovicích Tomáš Tyrlík. S příspěvkem *Pastor Vladislav Santarius – jeho evangelizace byla radostná* vystoupil Jiří Kaleta, pastor v Písku. Následovala přednáška *Pastor Vladislav Santarius – Často na hraně, občas za hranou. „Stýkání a potýkání“ s orgány socialistického státu a církevní hierarchií* Zbyška Kalety, předsedy představenstva Evangelizačního centra M.I.S.E. První část programu ukončil příspěvek Martina Piętaka, pastora sboru Na Nivách v Českém Těšíně, s názvem *Víra, národnost a sociální otázky v myšlení a díle pastora Vladislava Santariuse*. Mezi jednotlivými přednáškami zazněla hudební vystoupení v podání potomků Vladislava Santariuse a dalších rodinných příslušníků. Pastorův syn

Česlav přijal u příležitosti svých 70. narozenin v průběhu konference z rukou starostky města Třince Věry Palkovské významné ocenění zastupitelů města za dlouholetý přínos v sociálních službách.

V odpolední části konference zazněly pozdravy a vzpomínky na pastora, a to z úst předsedy ekumenické rady církví v ČR Daniela Fajfra, předsedy Synodu Evangelicko-luterské církve v Polsku Grzegorze Giemzy a Violy Fronkové, bývalé spolupracovnice biskupa Pavla Uhorskaie na Slovensku. Dále zazněly osobní vzpomínky vnuka pastora Tomáše Santariuse a pozdravy dalších zahraničních hostů z Německa, Spojených států amerických a Velké Británie.

V poslední části konference proběhla moderovaná diskuze na téma *Jak nás ovlivnil pastor Vladislav Santarius pro studium teologie a práci v církvi, evangelizaci a misii*. Jejimi hosty

byli pastoři Stanislav Kaczmarczyk z Českého Těšína, Jan Ciešlar z Karviné, Bohdan Taska z Třince a pedagog Milan Pecka z Českého Těšína.

Pořadatelem říjnové konference byla SCEAV ve spolupráci se Slezskou diakonií, jež v těchto dnech oslavila 25. výročí svého vzniku (1990–2015). Zmíněný Česlav Santarius byl 20 let ředitelem Slezské diakonie, která v současnosti v České republice poskytuje mnoho sociálních služeb. V neděli 11. října 2015 bylo v Českém Těšíně v sousedství evangelického kostela Na Nivách slavnostně otevřeno Diakonické a vzdělávací centrum nesoucí jméno Vladislava Santariuse. Všechny zmíněné aktivity důstojným způsobem připomenuly život, dílo i odkaz významného rodáka z Těšínska. Jeho význam v dějinách protestantismu 20. století, stejně jako osobní příklad, překračuje regionální i státní hranice.

LITERATURA

KACZMARCZYK, Stanislav a kol.: *Křesťanské společenství na Těšínsku*. Český Těšín 2005.

MITŘEĀ, Edward – SPRATEK, Daniel (edd.): *Vladislav Santarius – svobodný v nesvobodě. Sborník z konference konané k 100. výročí narození dne 28. 3. 2015 ve Smilovicích*. Materiály Biblické školy pracovníků A1. Český Těšín 2015.

ŘÍMAN, Karel (ed.): *Pane, Ty jsi povolal... Vladislav Santarius – Boží dílo skrze jeho život a službu*. Český Těšín 2001.

SPRATEK, Daniel: *Služebníci slova Božího v krajině pod horami. Výbor z díla těšínských evangelických bohoslovců*. Český Těšín 2005.

Za Antonim Szpyrcem, malířem obrázků na skle

Ilona Pavelková

Ve věku nedožitých 65 let náhle odešel koncem loňského roku (29. prosince) Antoni Szpyrc, popularizátor regionální historie a národopisu, malíř obrázků na skle. Výjimečný člověk, který si svým životním přístupem, optimismem a tvůrčí činností získal oblibu snad u každého z nás.

Antoni Szpyrc pocházel z Jablunkova, kde se narodil 1. ledna 1950. Pracoval jako technik v Třineckých železárnách a svůj rodinný život prožíval od roku 1972 ve Vendryni. Byl velkým patriotem Těšínského Slezska, především rodného Jablunkova. Snažil se, aby město vešlo do co nejširšího povědomí. Zájem o region se odrazil v jeho sběratelské činnosti starých pohlednic, fotografií, písemných materiálů a dalších předmětů. Výsledkem této aktivity byly

drobné články o lidové kultuře, které vycházely v 80. letech 20. století v *Kalendarzi Śląském*. K jeho rozsáhlejší dílům patří publikace *Jablunkov* (1999) a *Jablunkov 1939–1989* (2002), *Z dějin židovské společnosti v Jablunkově* (2004) a *Jablunków 1435–1939* (2010).

Od mládí se rovněž věnoval studiu lidové kultury ve Folkloristické sekci při HV PZKO v Českém Těšíně, vedl Klub Twórców Ludowych při Folkloristické sekci a byl členem Uměleckého spolku Beskyd při Muzeu Beskyd ve Frýdku-Místku.

Obdiv k národopisu Těšínska se promítl v jeho velké zálibě – malování obrázků na skle, jíž se začal věnovat na počátku 80. let 20. století. Inspirací se mu staly podmalby na skle, které byly v 18. a 19. století běžnou výzdobou venkovských



interiérů. Náměty pro svá díla nacházel v lidovém prostředí, zobrazoval zvykoslovné náměty (např. velikonoční zvyky, mikulášské skupiny), lidové kroje (horalský, jablunkovský a těšínský), řemeslníky a řemeslnické dílny (hrnčíře, pekaře, řezníky, ševce aj). V posledních letech se hlavním zdrojem jeho tvorby staly výjevy z minulosti Jablunkova. Na historicky věrném podkladě starých fotografií dotvářel atmosféru již zaniklých uliček, řemeslnických dílen, hospod a cukráren.

Antoni Szpyrc se od počátků své tvorby zúčastňoval řady výstav. Vystavoval na folklórních slavnostech Gorolski Święto v Jablunkově a Slezské Dny v Dolní Lomné. Prezentoval se rovněž v zahraničí, především v Polsku a na Slovensku. Jeho obrázky se nachází u soukromých osob nejen v České republice, ale také např. ve Francii, Kanadě, Litvě, Německu, Rakousku, Spojených státech amerických či Velké Británii.

Szpyrcovy obrázky jsou zastoupeny ve sbírkových fondech Muzea Těšínska, Muzea Beskyd Frýdek-Místek, Muzeum Śląska Cieszyńskiego či Muzeum Beskidzkie im. Andrzeja Podzorskiego ve Visle.

Antoni Szpyrc spolupracoval s řadou kulturních institucí – kulturními středisky,

knihovnami, muzei, občanskými sdruženími či školami. Byl rovněž dlouholetým spolupracovníkem Muzea Těšínska, jež představilo jeho tvorbu na výstavě *Oživené tradice* (Český Těšín, 1987) a *Jablunkov na skle malovaný – obrázky na skle Antoni Szpyrc* (Jablunkov, 2002 a 2010). Pro stálou expozici *Z minulosti Jablunkova a okolí* (Jablunkov 2001) a výstavu *Městečko pod horami* (Jablunkov 2005) poskytl bohatý obrazový a studijní materiál ze svých sbírek. V roce 2009 připravila Wiesława Branna, etnografka Muzea Těšínska, o Szpyrcově tvorbě dokumentární film *Malované na skle* v rámci projektu realizovaného za finanční podpory Ministerstva kultury České republiky *Podmalby na skle, technika a dílo*.

V posledních letech svého života se Antoni Szpyrc intenzivněji věnoval popularizaci historie Těšínského Slezska formou přednášek a besed určených široké veřejnosti a těm nejmladším předával svou výtvarnou zkušenost pomocí výtvarných dílen a prezentačních akcí. V roce 2014 byl Regionálním pracovištěm pro tradiční lidovou kulturu Moravskoslezského kraje navržen na titul *Nositel tradice lidových řemesel*.

Dne 5. ledna 2015 proběhlo ve farním kostele Božího těla v Jablunkově poslední rozloučení s člověkem, který však prostřednictvím živých a barevných obrázků i vzpomínek zůstane pořád s námi.

Výstavy Antoniho Szpyrc

- 1982 u příležitosti přehlídky Lidová píseň 1982, Bystrice nad Olší
- 1985 Klub lidových výtvarníků v Jablunkově
Dům PZKO, Havířov-Bludovice
výstava k 20. výročí Folkloristické sekce PZKO v Českém Těšíně
Gorolski Święto, Jablunkov
- 1986 Gorolski Święto, Jablunkov
Slezské dny, Dolní Lomná
- 1987 Muzeum Těšínska, Český Těšín,
výstava „Oživené tradice“
Gorolski Święto, Jablunkov
Dom Narodowy, Cieszyn (Polsko)
Muzeum Wsi Opolskiej, Opole (Polsko)
Muzeum Beskidzkie, Wisła (Polsko)
- 1988 Muzeum Beskidzkie, Wisła (Polsko)

- 1989 Dom Narodowy, Cieszyn (Polsko)
 1990 Muzeum Okręgowe, Bielsko-Biała (Polsko)
 Gorolski Świąto, Jablunkov
 1991 Muzeum Archeologiczne, Kraków (Polsko)
 Dom Narodowy, Cieszyn (Polsko)
 1992 Biblioteka Jagiellońska, Kraków (Polsko)
 1993 Muzeum Niepodległości, Warszawa (Polsko)
 Muzeum Śląskie, Katowice (Polsko)
 1994 Muzeum Beskidzkie, Wisła (Polsko)
 Muzeum Okręgowe, Bielsko-Biała (Polsko)
 1996 Slezské dny, Dolní Lomná
 1997 Muzeum Beskyd Frýdek-Místek
 Slezské dny, Dolní Lomná
 1998 Muzeum Tříneckých železáren a města Třince
 Gorolski Świąto, Jablunkov
 2001 Galerie Krásno, Frýdek-Místek
 Poľský Inštitut, Bratislava (Slovensko)
 2002 galerie Kufa-Jama, Wisła (Polsko)
 Muzeum Těšínska, VS Jablunkov
 2003 Těšínské divadlo, Český Těšín
 Muzeum M. Skalickiej, Ustroń (Polsko)
 Polská škola Dolní Lomná, Slezské dny
 2004 Valdštejnská zahrada Praha, Dny Těšínského Slezska
 2005 Muzeum Lysá nad Labem, Dny polské kultury
 2008 Śląski Zamek Sztuki i Przedsiębiorczości w Cieszyńie (Polsko)
 2010 GOTIC, Mosty u Jablunkova
 Gminny Ośrodek Kultury, Istebna (Polsko)
 Muzeum Těšínska, VS Jablunkov
 2013 Dům dětí a mládeže Český Těšín
 2014 Euroregion Těšínské Slezsko

Bibliografie článků Antoniho Szpyrcze v časopise Těšínsko

Minulost Jablunkova odchází. Těšínsko 31, 1988, č. 1, s. 6–7.

Fotograf z Bystřice. Těšínsko 32, 1989, č. 4, s. 25–26.

Lidový řezbář z Těšínska František Siedloczek. Těšínsko 33, 1990, č. 4, s. 28.

Ocenění Antoniho Szpyrcze

1991 II. cena – Přehlídka malby na skle Wojewódzki Dom Kultury, Bielsko-Biała (Polsko)

1997 zvláštní ocenění – Přehlídka malby na skle Wojewódzki Dom Kultury, Bielsko-Biała (Polsko)



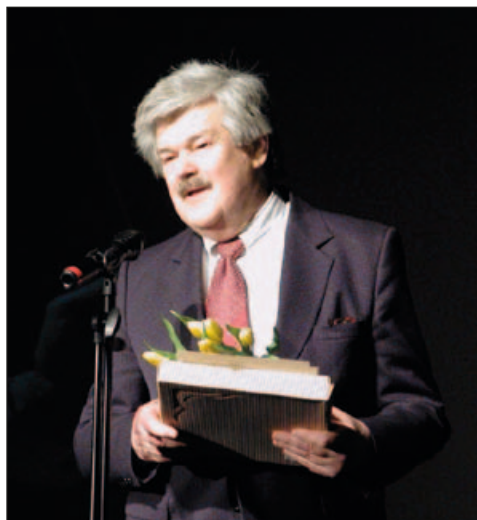
Szpyrcova podmalba na skle zachycující náměstí v Jablunkově kolem r. 1910 Muzeum Těšínska

Odešel do muzikantského nebe...

Jaromír Václavík (1934–2015)

Martina Poláchová

Ve čtvrtek 3. září 2015 jsme se v dřevěném kostele Všem svatých v Sedlišťích naposledy rozloučili s Jaromírem Václavíkem. Ve věku 81 let odešel do muzikantského nebe člověk s velkým srdcem, plným lásky k hudbě a přátelství k druhým. Člověk ochotný pomáhat, výborný organizátor, neúnavný propagátor amatérského muzicírování.



Tento sedlišťský rodák byl již od dětství ovlivněn hlubokými hudebními tradicemi rodné obce. U zrodu jeho celoživotního zápalu o hudbu stál především strýc František Jež (1912–1980), jenž vedl sedlišťskou dechovou kapelu úzce spolupracující s Lašským národopisným sdružením Sedlišťané. Samotný Václavík na Františka Ježe, svého prvního učitele houslí, později vzpomínal: *Do houslí jsem*

chodil rád, i když bych někdy šel raději s kamarády hrát fotbal, nebo v zimě hrát na rybníku hokej. Strýc byl pro mě velkou muzikantskou autoritou. Byl výborným houslistou a pedagogem. Za devět let se mnou prošel celou, tehdy velmi oblíbenou, Kozánkovou houslovou školou. V poslední hodině mi řekl, že mě naučil všemu, co umí, a budu-li chtít dále se zdokonalovat v houslové hře, musím si najít jiného učitele.

Jaromír Václavík již v takto mladém věku rozšířil členské řady Ježovy dechové kapely i Lašského národopisného sdružení Sedlišťané, kde se stal primášem cimbálové muziky. V letech 1961–1967 vystudoval obor housle na Státní konzervatoři v Ostravě a v letech 1968–1986 působil jako houslista Janáčkovy filharmonie Ostrava. Kromě toho hrával v dechovkách, taneční kapele Combo, na mnoha plesech i zábavách v regionu.

K Václavíkovým stěžejním počínům náleželo založení Symfonického orchestru Válcoven plechu, dnes Symfonický orchestr Frýdek-Místek. Působil v něm jako houslista a od roku 1971 po čtyři desítky let jako dirigent. Orchester se pod jeho vedením stal jedním z nejlepších neprofesionálních hudebních těles v republice. Několikrát vystupoval i v zahraničí, nejúspěšnější bylo hostování v Řecku.

V roce 2002 byl Jaromír Václavík jmenován čestným prezidentem Společnosti pro symfonickou a komorní hudbu ve Frýdku-Místku. Za svou dlouholetou činnost v oblasti hudby a kultury obdržel v roce 2009 Cenu města Frýdku-Místku. Zemřel 30. srpna 2015 tamtéž. Budeme na něho všichni vzpomínat. Čest jeho památce.



Z nové literatury (nejen) o Těšínsku

Roháček, Jindřich – Ševčík, Jan – Vlk, Petr (eds.)

Příroda Slezska

Opava: Slezské zemské muzeum 2013, 480 s., ISBN 978-80-86224-95-4

Velmi obsáhlá publikace podrobně představuje přírodní podmínky českého Slezska a přiléhajících regionů. Jelikož téma zasahuje do mnoha vědeckých oborů, podílela se na vzniku celá řada autorů specializujících se na konkrétní problematiku jednotlivých částí. Průřez přírodními poměry živé i neživé přírody Slezska je podložen vědeckými poznatky ve formě přístupné pro širokou veřejnost. Čtivě zpracované texty jsou vhodně prokládány většinou barevnými, méně často černobílými fotografiemi. Kniha je pro přehlednost rozdělena do několika oblastí s názvy kapitol *Slezsko v minulosti*, *Geomorfologie*, *Geologie*, *Houby* (Macromycetes), *Rostliny* (Plantae), *Bezobratlí* (Evertebrata) a *Obratlovci* (Vertebrata).

Kapitola *Geomorfologie* se věnuje charakteristice různorodých geomorfologických celků včetně nástinu georeliéfu. Jejich zvláštnosti, zajímavosti a unikáty, ke kterým patří krasové jevy, přírodní úkazy vzniklé zvětráváním či vlivem působení kontinentálního ledovce, jsou věcně doplněny fotografiemi. Nechybí ani zmínka o vlivech antropogenních, týkající se zejména průmyslu či uhelné těžby. Popisem jednotlivých geologických období ve Slezsku včetně mapování hornin se zabývá oddíl *Geologie*, přičemž speciální pozornost patří vulkanické činnosti v Nízkém Jeseníku. Mineralogické poměry území jsou dále rozděleny na minerály magmatických hornin, metamorfovaných hornin a minerály vznikající v současnosti. Zajímavý odstavce je věnován meteoritům s popisem jednotlivých nálezů i chemické skladby. Regionální

mykologické poznatky nejen z hlediska výzkumu v průběhu historie shrnuje část knihy zahrnující *Houby*. Vzhledem k obsáhlosti zmiňované skupiny se jedná o charakteristiku zejména vyšších hub, s důrazem na houby mizejících biotopů, druhy vzácné či pro Slezsko typické. Historie floristického výzkumu Slezska, obsažená v sekci *Rostliny*, je zaměřena nejen na historická data, zmiňuje se i o soudobé problematice, mj. o vlivu klimatických změn na vývoj současné květeny. Autoři tohoto celku se zaměřili především na vegetaci chráněných území či ohrožených biotopů, s pozorností věnovanou na jedné straně vzácnějším taxonům a endemitům, na straně druhé rostlinám synantropním. *Bezobratlí* živočichové Slezska jsou vzhledem k obsáhlosti taxonu zpracováni komplexně. Nejzajímavější skupiny jsou prezentovány výběrem více



než 1 000 druhů. Nechybí zde endemity, biogeograficky či ekologicky významné druhy, druhy poprvé objevené na tomto území i zástupci ve Slezsku nepůvodní a zavlečení. Podobně jako u bezobratlých také kapitola *Obratlovci* představuje druhy pro oblast Slezska významné a zajímavé. Jelikož souhrn druhů obratlovců vyskytujících se na tomto území není v porovnání s předchozími skupinami příliš početný, vznikl autorům prostor pro bionomii a etologii vybraných taxonů.

Kniha *Příroda Slezska* je unikátní monografií shrnující nejpodstatnější přírodní aspekty i jednotlivé složky přírody na našem území. Poutavým obsahem nadchne nejen slezské patrioty, ale jistě poslouží i dalším čtenářům k doplnění a prohloubení vědomostí a znalostí.

Daniela Podstawková



Lenart, Jan – Mižičová, Hana – Galia,

Tomáš – Škarpich, Václav

Příroda regionu Slezská brána

[Šenov]: Dobrovolný svazek obcí

Region Slezská brána [2015], 86 s.,

ISBN 978-80-260-7373-4

Dalším vydavatelským počinem sdružení obcí Region Slezská brána je kniha přibližující přírodní podmínky svého domovského okrsku, tedy na územích obcí Kaňovice, Paskov, Řepiště, Sedliště, Sviadnov, Šenov, Václavovice, Vratimov a Žabeň. Autorský kolektiv tvoří čtyři mladí vědci Přírodovědecké fakulty Ostravské univerzity v Ostravě. Útlá publikace o 86 stranách je určena široké veřejnosti a školám, kterým příjemnou formou odhaluje krásy regionu.

Úvodní kapitola zasazuje dotčené území do širšího kontextu a popisuje obecné přírodní jevy na území Slezské brány, a to od vývoje zdejší krajiny přes klimatické poměry až po biologickou rozmanitost. Hlavní, nosná část publikace pak stručně, ale výstižně představuje 39 přírodně zajímavých míst regionu. Jedná se o lokality dobře známé i zcela nepovšimnuté – s výskytem

ohrožených druhů, krajinářsky hodnotné, místa geologicky aktivní, s pohnutou historií či oblasti antropogenně pozměněné. Namátkou vyberme kapitoly jako např. *Čarovný Štandl, Za ledovci a čolky do pískovny, Významné prameny Slezské brány, Rekultivované odkaliště Pokrok, Zámecký park v Šenově* a mnoho dalších. Společnou charakteristikou pro všechny kapitoly je bohatá fotografická dokumentace doplněná mapovými podklady. Školní učebnice pak připomíná výpis důležitých přírodovědných pojmů na konci každého tématu, jejichž přesný význam je vysvětlen v závěru samotné knihy – ve slovníčku. Poslední kapitola rozebírá environmentální problémy prostředí jako je regulace toků, stav ovzduší, dobývání surovin a vliv hluku. Tato témata, často diskutovaná v masmédiích na celorepublikové nebo globální úrovni, jsou zde stručně popsána na příkladech z blízkého okolí, čímž dávají problematice konkrétní rozměr a čtenáře do ní vhodně vtahují.

Na knihu navazují výukové pracovní listy, které vytvořili učitelé regionálních základních škol. Tento komplet tedy může sloužit jako doplňkový materiál k výuce orientované na přírodovědné znalosti a povědomí o regionu. Důležitost knihy však v žádném případě nesmí být zúžena pouze na edukativní školní prostředí.



Svým pojetím, čtivým jazykem a neskromnou obrazovou dokumentací atraktivně podněcuje k objevování své domoviny zejména širokou veřejnost. Dalo by se říci, že publikace je i jakýmsi přírodovědným průvodcem po regionu pro všechny vlastivědné zájemce. Přináší mnoho tipů k výletům na pozoruhodná místa, kde se může každý osobně přesvědčit o tom, že poklady naší přírody nejsou výsadou pouze chráněných krajinných oblastí či národních parků, ale máme je často kousek za plotem.

Jana Glombová



Juchelka, Jiří

Lužická kultura v českém Slezsku

Brno: Archeologický ústav Akademie věd České republiky, Brno, v. v. i. 2014, 341 s., ISBN 978-80-86023-42-7

Předložená práce *Lužická kultura v českém Slezsku* se zabývá problematikou vývoje a zániku mladší a pozdní doby bronzové a starší doby železné v českém Slezsku, kdy bylo vymezené území obydleno lidem kultury lužických popelnicových polí. Monografie je členěna do 16 kapitol, v nichž autor předkládá syntetizující shrnutí tématu. Stejným cílem práce je zpracování a vyhodnocení jak starších, dnes již nekontrolovatelných nálezů, tak i novějších uložených v muzejních a jiných sbírkách z celkem 45 katastrálních území. V úvodních částech jsou představeny dějiny bádání lužické kultury v regionu a nastiňena kritika pramenů a literatury, která se k tématu vztahuje. Třetí kapitola začíná úvodní tabulkou představující kulturní a chronologický vývoj českého Slezska. Informace v ní obsažené vycházejí z periodizačního systému Paula Reineckeho. Vývoj osídlení je popsán již od pozdního eneolitu, kdy se v regionu setkáváme se skupinou Chloupice – Veselá. Geneze lužické kultury je naznačena v souvislostech – větěrovská skupina – mohylová kultura – lužická kultura. Následující kapitola popisuje všechny dostupné prameny. Analyzována je struktura



osídlení (sídliště, hradiska), problematika pohřebního ritu a pozornost je věnována také depotům, jež se ve sledované oblasti objevují až ve stupních BD–HB Reineckeho periodizace. V části věnované sociálním strukturám je podán podrobný rozbor pohřebního ritu a problematika tzv. dušníků ve dnech popelnic. Rozepsány jsou jednotlivé sociální skupiny a jejich hrobová výbava, jak byly zastoupeny na zkoumaných pohřebištích (muži, ženy, děti). Rekonstrukce proběhla na základě nálezů z celého historického Slezska a z oblastí s ním bezprostředně sousedících. Vzhledem k neúnosnosti rozsahu keramického materiálu jsou v práci vyhodnoceny především hrobové nálezy, navíc sídlištní materiál je výhradně střešového charakteru. Při analýze kovové industrie byly brány v úvahu veškeré druhy kovové industrie nalezené v tomto regionu. Jejich počet není nijak oslnivý, přesto však představuje velmi citlivé datovací medium, což bylo patřičně zhodnoceno. Kostěná a skleněná industrie je v českém Slezsku zastoupena jen několika málo předměty, a proto je jim věnována pouze zmínka. V závěru se nachází kompletní soupis všech lokalit s nálezy lužické kultury v regionu a proveden deskriptivní systém všech keramických tvarů pocházejících z hrobových celků lužické kultury v českém Slezsku.

Celkové schéma práce je jednotné a publikaci doplňují výřezy z mapy, které umožňují snadnou orientaci pomocí schematického znázornění polohy jednotlivých osídlení či lokalit a nálezů.

Eva Teuerová



Nowak, Krzysztof a kol.

Śląsk Cieszyński w latach 1918–1945

Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych VI

Cieszyn: Starostwo Powiatowe w Cieszynie
2015, 535 s., ISBN 978-83-926929-1-1 (celek),
ISBN 978-83-935147-5-5 (svazek VI)

Péčí a nákladem vydavatele Okresního úřadu v Těšíně (Starostwo Powiatowe w Cieszynie) v redakci Idziho Panice vychází již od roku 2009 v polském Těšíně několikavazkové knižní dílo nazvané *Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych*. Je vydáno



jen v polštině (krátká resumé jsou v angličtině a němčině), ale bude nesporně zajímavým zdrojem informací i pro české čtenáře. Uznání si zaslouží už samotný pokus vydání solidní mnohosvazkové těšínské vlastivědy a snaha o popularizaci Těšínska jako takového. Dosud jich spatřilo světlo světa šest, každý o mnoha desítkách stran s řadou fotografií a map. Počínaje pohledem do prehistorie území, které se bude později zvat Těšínskem, a konče dějinami rozděleného Těšínska v letech 1918–1945, připomínají čtenáři, že Těšínsko bylo po staletí historickou zemí ve Slezsku i fakt, že tato země je od roku 1920 rozdělena do území dvou států na dnešní české Těšínsko a polské Těšínsko. Takových publikací by mělo být více.

Ačkoliv by se z názvu edice mohlo zdát, že se jedná jen o dílo dějepisné, celá polovina prvního dílu – více než 170 stran textu – představuje přiblížení přírodních poměrů v hranicích původního nerozděleného Těšínska. Historický pohled zahajuje připomenutí nejstaršího osídlení regionu. Následují díly ryze dějepisné – s periodizací těšínských dějin příznačnou pro pohled polské historiografie: po charakteristice středověku k rozsáhlému svazku věnovanému období, jež následovalo po vymření knížat z těšínské větve piastovské dynastie, kdy bylo Těšínsko v držení habsburské, resp. habsbursko-lotrinské dynastie (1653–1848), svazek nazvaný od *Wiosny Ludów do I wojny światowej* (1848–1918) a konečně šestý, zatím poslední (1918–1945). V současnosti jsou připravovány k vydání i pohledy na nejnovější vývoj Těšínska jak v české, tak v polské části, edici by měl uzavřít pohled uměleckohistorický.

Celé dílo je sepsáno velmi pečlivě, reprezentativní je i autorský tým, složený povětšinou z fundovaných regionálních polských historiků. Všechny dosud vydané díly se vyznačují i obvyklými atributy vědecké produkce, jakými jsou poznámkový aparát, rozsáhlý soupis použité literatury anebo rejstříky. Zjevným a netajeným záměrem vydavatele, tedy dnešního polskotěšínského okresního úřadu, nebylo vydání vědecké publikace jako takové, nýbrž popularizace těšínské vlastivědy a dějin Těšínska určené široké, samozřejmě především polské veřejnosti. Tomu odpovídá nejen paradigma, s nímž přistupují polští autoři při pohledu na složitý národnostní, jazykový, společenský, náboženský i kulturní vývoj Těšínska v minulosti (s obvyklým

záměrným důrazem na jazykové, resp. národnostní poměry, které se zde vyvinuly však až poměrně nedávno, na přelomu 19. a 20. století), ale také způsob sdělení, jež na stránkách jednotlivých svazků kolektiv autorů prezentuje. Dílo se na Těšínsko a jeho dějiny neskrývaně dívá *očima polského čtenáře*, což je vcelku pochopitelné, polskému čtenáři je ostatně také primárně určeno. Není mu proto třeba vysvětlovat podprahová sdělení v podobě slov – „my“ (rozuměj Poláci) a „oni“ (nejčastěji Češi, ale také Rakušané, případně Němci a Slezané), s nimiž se může setkat opravdu na mnoha místech. Pro nepřipraveného českého čtenáře může být ale tento obvyklý polský pohled na dějiny Těšínska a způsob podávání informací nečekán. V Těšíně a na Těšínsku se přece český jazyk a české kulturní vlivy prokazatelně setkávaly s vlivy německými, polskými i slovenskými po celá staletí, ne až po roce 1920. Na Těšínsku po staletí vedle sebe nežili jen Poláci, ale i Češi, Němci, Rakušané, Slezané, Slováci a Židé.

V tomto kontextu by českého čtenáře mohl a měl zaujmout popis dění, jaké se odehrálo v té části Těšínska, která nebyla v roce 1920 přiznána Československu, ale Polsku. Dnešní polské Těšínsko je pro většinu českých čtenářů prakticky neznámým, dosud neobjeveným územím. Především si neuvědomuje, že nejen české, ale i polské Těšínsko bylo záhy po rozdělení Těšína a Těšínska v roce 1920 rovněž národnostně a jazykově smíšeným územím. Jaký byl jeho vývoj v meziválečném období? Za pozornost proto stojí několik kapitol šestého svazku, jež nabízejí informace o politickém a správním vývoji polské části Těšínska. Popisují českému čtenáři zpravidla neznámý rozvoj sídel, skladby obyvatelstva, dopravní infrastruktury, průmyslu, lesnictví apod. Například v kapitole Stefana Króla, věnované školství (s. 209–234), autor přiznává, že pro Poláky byla záhy po rozhodnutí o rozdělení národnostně a jazykově smíšeného Těšínska příznačná a neskrývaná [...] *snaha o co nejrychlejší zavedení polštiny jako vyučovacího jazyka ve školách a o vzdělávání v polském duchu*. Pro úspěšnou realizaci tohoto cíle mělo klíčový význam rozhodnutí o způsobu zápisu dětí do škol. Čtenář se dočte, že v jednotlivých těšínských obcích tehdy byly polskou správou zřizovány zvláštní komise, které při zápisu [...] *hodnotily jazyk, v němž se dítě dorozumívalo s rodiči*. Tyto komise podle svého uvážení

pak rozhodovaly o tom, do jaké školy bude dítě zapsáno. Pro zápis tedy nebylo rozhodující přání rodičů dítěte, ale rozhodnutí úřední komise, jež se řídila [...] *zásadou, podle níž polské dítě nemělo docházet do školy německé, přičemž [...] budování polských škol ve městech jako Bílsko nebo Skočov, kde do té doby žádné polské školy nebyly, mělo mimořádný význam*. Jako příklad důsledku takového postupu uvádí autor školu ve Skočově, městečku ležícím východně od Těšína, kde ve školním roce 1919/1920 docházelo 227 dětí do školy polské a 435 dětí do školy německé, ale již ve školním roce 1921/1922 se tento poměr obrátil a do německé školy ve Skočově docházelo 207 dětí, zatímco do polské již 493.

Pokud bude český čtenář práci číst pečlivě, neubrání se srovnání poměrů vládnoucím v meziválečném období v polském Těšíně a v celém polském Těšínsku s poměry, které panovaly na Těšínsku českém, přesněji československém. Kladem díla je proto také skutečnost, že alespoň v té části *Dziejów Śląska Cieszyńskiego*, v níž je popisováno meziválečné období na českém, přesněji československém, Těšínsku, najde čtenář kromě kapitol sepsaných polskými autory alespoň několik kapitol z pera autorů českých, např. Aleše Zárického, jenž se věnuje meziválečnému rozvoji průmyslu v české části Těšínska, Radoslava Daňka, který popisuje rozvoj českého sportu, Petra Popelky, zabývajícího se českým kulturním životem nebo rozvojem zdravotnictví, či Denisy Labischové, popisující stav a rozvoj českého školství na Těšínsku, i když nepřináší v zásadě nic, co by dosud česká odborná literatura nezaznamenala.

Bylo by dobré, kdyby se podařilo – např. na stránkách časopisu *Těšínsko* – zhodnotit lépe a pozorněji celý vydavatelský počín s názvem *Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych*. Je to projekt nadstandardní a ne zcela obvyklý. Realizovat tak rozsáhlý záměr a vydat během několika let po sobě tolik svazků nebylo jistě jednoduché. Věřím, že k tomu budeme mít příležitost po jeho dokončení a uzavření v nejbližších letech. Už proto, že celé dílo se na mnoho let bezpochyby stane základním zdrojem informací o Těšínsku, z něž budou čerpat zejména polští čtenáři, studenti, badatelé, učitelé ve školách i turisté. Ani těm českým by však nemělo uniknout.

Zbyšek Ondřeka



Lášek, Radan

Jednotka určení SOS

Díl první. Praha: Radan Lášek – Codyprint
2006, 302 s., ISBN 80-902964-7-5

Díl druhý. Praha: Radan Lášek – Codyprint
2007, 278 s., ISBN 978-80-902964-8-0

Díl třetí. Praha: Radan Lášek – Codyprint
2008, 335 s., ISBN 978-80-902964-9-7

Poměrně obsáhlá dokumentární třídílná publikace Radana Láška věnovaná jednotkám Stráže obrany státu (dále jen SOS) v letech 1938–1939 byla vydána sice již před několika lety, ale na stránkách časopisu *Těšínsko* nebyla dosud avizována, ačkoliv v ní najdeme celou řadu mimořádně zajímavých svědectví o Těšínsku, a proto si zaslouží naši pozornost.

V prvním dílu najdeme množství archivních údajů o formování, výzbroji, výcviku a aktivitách jednotek SOS a řadu výpovědí jejich příslušníků, kteří čelili nevybíravým útokům Němců v pohraničí na území Čech. Druhý díl

obsahuje zejména výpovědi příslušníků SOS o úporných bojích o hranice státu na Moravě a ve Slezsku (včetně několika mimořádně zajímavých svědectví o střetech s Poláky a bojích na Těšínsku – viz dále) a na severním Slovensku. Třetí díl detailně přibližuje obranné boje, jaké prapory SOS v letech 1938–1939 svedly s Maďary a s Poláky o Podkarpatskou Rus, která tehdy byla integrální součástí ČSR. Ve třetím dílu knihy najdeme i závěrečné shrnutí okolností, jež vedly nejen vedení státu, ale především drtivou většinu jeho obyvatel k často doslova heroickému úsilí o obranu hranic své země. Většinou se jedná o málo známá svědectví těch, kteří stáli doslova na hranicích, a z nichž některé nebyly nikdy publikovány. Kniha obsahuje více než 200 fotografií, několik tabulek a map.

Primárně se autor věnuje popisu organizace a činnosti jednotek pozoruhodně československé bezpečnostní složky, kterou SOS byla a která byla urychleně zformována v předvečer druhé světové války. Prapory SOS měly zamezit nenadálému vpádu nepřítelů na území republiky, případně svou úpornou obranou zdržet útočící nepřátelské jednotky a umožnit tím provedení mobilizace a organizovaného nástupu řádných jednotek československé armády do pohraničních pevností a prvosledových linií.

Z autentických svědectví, jež mají neméně významnou hodnotu, je však zřejmé, že příslušníci SOS se mnohem častěji než s nepřátelskými vojáky utkávali v nekončících únavných střetech s útočícími diverzními skupinami pronikajícími na československé území přes tzv. zelenou hranici. Záhy po jejím překročení, zpravidla společně s místními ozbrojenými fanatickými odpůrci československého státu, útočili často za pomoci ručních zbraní, granátů a kulometů nejen na československé ozbrojené jednotky, ale i na budovy československých úřadů, pošt, nádraží a škol s cílem vyvolat strach a zmatek. Po provedení akce obvykle následoval urychlený návrat diverzantů za státní hranici, kde samozřejmě československé jednotky nemohly operovat. Ozbrojené útoky zaznamenávaly československé úřady v předvečer druhé světové války především v pohraničních oblastech obývaných Němci známých z literatury pod souhrnným, i když z historicko-geografického hlediska ne zcela přesným označením *Sudety*.



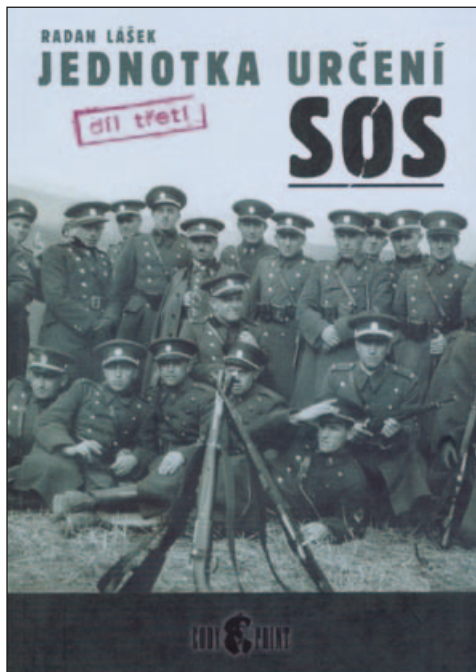
Záznamy z činnosti SOS na Těšínsku

Dramatické útoky plné násilí neprožívali jen lidé v Sudetech, ale i na hranicích s Polskem, konkrétně na Těšínsku, na severním Slovensku a na Podkarpatské Rusi, která byla v té době rovněž součástí republiky. V Českém Těšíně se cílem akcí polských diverzních skupin, tzv. bojůvek, stala např. budova věhlasné kavárny Avion, jejíž zařízení polští *bojůvkáři* (jedná se o český ekvivalent polského označení *bojowcy*, obdobu sudetských *ordnerů*) opakovaně demolovali vha-
zováním odjištěných granátů do oken přímo na stoly nic netušících hostů. V horské obci Hřčava, na samé historické zemské hranici Těšínska se Slovenskem, došlo k odražení vpádu polské diverzní skupiny: *Ráno dne 26. září mezi 6,00 až 6,30 hod. vtrhlo na naše území z Polska lesem směrem na sousední četu SOS asi 120 polských teroristů – bojůvkářů, ozbrojených pistolemi a ručními granáty. Teroristé počali za střelby a házení ručních granátů útočiti na postavení SOS. Při útoku byl velitel teroristů, dle pozdějšího doslechu učitel z polského Těšina, na místě zastřelen. Skupina teroristů byla odražena a stáhla se opět za hranice na polské území. Mrtvola jejich velitele byla ještě týž den pohřbena v naší Hřčavě na hřbitově, přes který vedla rojnice naší čety. Od pohřbení svého velitele pokoušeli se několikrát polští teroristé vtrhnouti přes státní hranici na naše území a zmocniti se pohřbené mrtvoly. Vždy však z obavy před naším tvrdým odporem od záměru upustili a stáhli se za hranice státu na polské území. Za několik dní nás požádala polská pohraniční stráž o rozmluvu na hranicích u lesa. Rozmluvě jsem byl přítomen já a vrchní strážmistr Němec ze stanice Krajné. Poláci po nás žádali, abychom jim vydali mrtvolu jejich velitele, kterého jsme pohřbili na hřbitově v Hřčavě, a prohlásili, že jestliže jim nebude mrtvola vydána, vezmou si ji a odnesou do Polska násilím. U hranice prý čeká na 300 osob a chtějí okamžitou odpověď. Mrtvolu velitele, že musí mít za každou cenu, a proto ať ji vydáme. Nato jsem je varoval a prohlásil, že mrtvola může být vydána jen se svolením našich úřadů, o které mohou telefonicky, případně telegraficky žádat. V opačném případě, pokusí-li se jejich teroristé překročit hranice čsl. státu se zbraní v ruce, stihne je všechny stejný osud jako jejich velitele, který si smrt svojí nerozvážností zavinil sám. Nato za nějaký den byli jsme*

vyrozuměni okresním úřadem v Českém Těšíně, že mrtvola velitele polských teroristů bude za přítomnosti našich a polských úřadů vydána pozůstalým, což také bylo potvrzeno. Po vydání ostatků pozůstalým do Polska bylo za několik málo dní území námi střežené odstoupeno polskému státu (František Havránek, Čadca; druhý díl, s. 278).

Výpovědi o událostech, které se odehrály na těšínském úseku státních hranic najde čtenář v knize hned na několika dalších stranách, zejména druhého dílu – svědectví Bohumila Kubeše o Hřčavě (s. 65–67), Rajmunda Hruboně o Bystřici (s. 67–70), Josefa Jagera o Českém Těšíně (s. 71), Josefa Kaminského o Českém Těšíně (s. 72), Karla Bugela o Českém Těšíně (s. 73), Antonína Hásky o Horních Bludovicích (s. 77–86), Vladimíra Dřímalky o Německé Lutyni (s. 87), Jana Grohmannna o Mostech u Jablunkova (s. 276–278). K Těšínsku se vztahuje i řada dalších informací ve všech třech dílech knihy. Výpovědi o událostech na sousedních slovenských Kysucích, jež ovšem přímo souvisely s tím, co se dělo na Těšínsku (Slovensko ve sledovaném období ještě nebylo samostatným státem a tak československé jednotky operovaly přirozeně často s přesahem přes dnešní slovenskou hranici), představují svědectví Františka Hůzla o Skalitém (s. 273–276) a Františka Havrána





o okolí Čadce (s. 278). Autor do druhého dílu knihy zařadil i obsáhlé svědectví anglického žurnalisty Sydneyho Morella, který jako nezávislý novinář v roce 1938 osobně cestoval napříč republikou, navštívil jak Český Těšín, tak polský Těšín (Cieszyn), kde mohl sledovat a následně i popsat přípravy neskrývané polské protičeskoslovenské diverze, mj. i jeden z ozbrojených polských útoků na legendární českotěšínskou kavárnu Avion (s. 73–77). Svou obsáhlou reportáž o situaci v Československu v období bezprostředně předcházejícím podpisu mnichovské dohody vydal anglický žurnalista, mimochodem velmi kritický k předmnichovským postojům britské vlády, záhy po válce v knize s více než výmluvným názvem *Viděl jsem ukřižování* (v češtině poprvé vyšlo v roce 1946).

Příslušníci SOS, dislokováni – na rozdíl od mobilizovaných vojáků – doslova na hraniční linii, byli obvykle prvními, snadno identifikovatelnými a nenáviděnými cíli útočníků a nesli tak největší tíhu bojů nevyhlášené války o československé pohraničí, jakou v letech 1938 a 1939 proti Československu vedly postupně nejen Německo, ale i Polsko a Maďarsko, a rovněž projevů obyčejné lidské zašti. Přestože příslušníci jednotek čelili často mnohonásobné přesile útočníků, dokázali po celou dobu svého působení odrazit

drtivou většinu diverzních útoků a ubránit hranice československého státu. Autor uvádí, že doložené ztráty SOS při bojové činnosti jednotek představovaly za období od září 1938 do března 1939 celkem 84 padlých, minimálně 27 z toho bylo zabito nenadále, často z bezprostřední blízkosti, bez možnosti obrany, případně bylo diverzanty – obvykle převlečenými za civilní osoby a turisty – surově ubito, dalších 10 bylo zastřeleno ze zálohy; 170 příslušníků jednotek SOS bylo v bojích o československé hranice zraněno. Autor dodává, že podle ověřených údajů v uvedené době padlo v boji dalších 80 mužů z řad příslušníků Československé armády, 230 československých vojáků bylo při útocích diverzních skupin zraněno. Pro čtenáře, jemuž by se mohlo zdát, že uvedené československé ztráty nejsou příliš vysoké, je třeba připomenout, že se jednalo o ztráty zaznamenané v sice politicky napjatém, ale de iure stále v mírovém období – žádný ze sousedních států, odkud na území ČSR pronikaly v letech 1938–1939 ozbrojené diverzní skupiny, ať to bylo nacistické Německo, Polsko nebo Maďarsko, nebyl s Československem ve válečném stavu.

Třídílnou knihu Radana Lásky *Jednotka určená SOS* lze čtenářům časopisu *Těšínsko* jen doporučit. Je totiž nejen zajímavou edicí, ale i ojedinělým dokladem odhodlání Čechů a Slováků bránit svou vlast. Měl by si ji přečíst nejen historik, student historie či učitel dějepisu a zeměpisu, ale každý zájemce o poznání dějin československého Těšínska v osudových letech 1938–1939. Osobní svědectví mívají obecně velký emocionální náboj. Přestože se vojáci ve svých výpovědích obvykle snažili o strohý vojenský popis, od emocí se nikdy úplně nedokázali oprostit. Stačí se začíst do jejich řádků. Jak by také mohli – před očima viděli skutečně ono pomyšlné ukřižování své vlasti. Přesto, nebo právě proto, by se práce Radana Lásky měla stát pro každého zájemce doplňkem odborné historické literatury, která jak k dějinám Československé republiky, tak k regionálním dějinám Těšínska 20. století již vyšla.

Zbyšek Ondřejka



Hermann, Vojtěch a kol.

Jablunkovské tunely

Vendryně: Beskydy 2013, 219 s.,

ISBN 978-80-87431-22-1

Kniha se věnuje historii tunelů na trati původní Košicko-bohumínské dráhy (dnes trať 320 Bohumín – Čadca) a stavbě nového dvoukolejného tunelu v letech 2007–2013, přičemž obecně popisuje vývoj železniční dopravy v Rakousku-Uhersku. Jablunkovské tunely představují z historického hlediska významné technické dílo železničního stavitelství. Stavba obou tunelů byla spjatá s budováním železnice v této oblasti a měla velký vliv na změny, které se na Jablunkovsku uskutečnily v průběhu mnoha desetiletí. Publikace popisuje geologické podmínky Těšínských Beskyd a historii Jablunkovského průsmyku, jehož specifická poloha měla vliv na postupné osídlování a vývoj této části Slezska. Dále je přiblížena historie jednotlivých obcí této oblasti. Za zmínku stojí historická událost z období před vypuknutím druhé světové války, která je známá jako tzv. Jablunkovský incident. Jednalo se o německo-polský ozbrojený střet na Košicko-bohumínské dráze v Mostech u Jablunkova.

U realizace prvního tunelu je podrobně popsána jeho ražba. Stavba si vyžádala množství materiálu i zvýšené náklady, neboť práci

ztěžoval silný tlak podloží. Ani stavitelé nového Jablunkovského tunelu neměli snadnou práci, i když již měli k dispozici moderní techniku. Publikace vznikala šest let s přestávkou během závalu tunelu a přechodným přerušením stavby, k němuž došlo v roce 2009. Důvodem byly výrazně zhoršené geologické poměry za křídlem starého portálu. Autor publikace léta pracoval na železnici, ať už v lokomotivním hospodářství anebo u infrastruktury. Kniha je určena nejen odborníkům, ale i lidem, kteří se zajímají o drážní historii. Publikaci doplňují historické fotografie, faksimile stavebních plánů a další dokumenty. V příloze je uveden nejnovější přehled všech železničních tunelů v ČR.

Petra Blažejová



Mlčák, Leoš

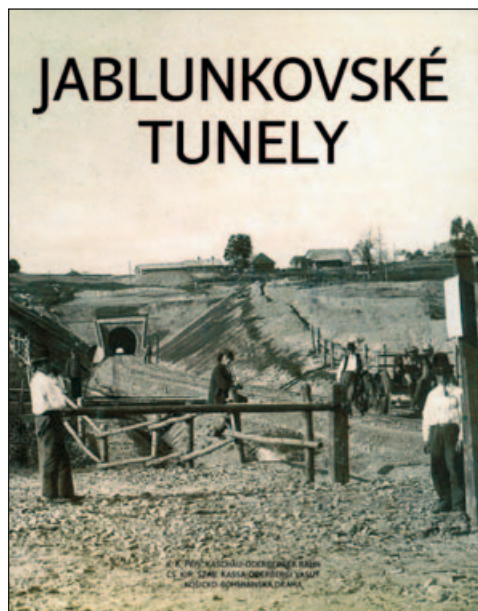
Zvony na Moravě a ve Slezsku

Olomouc: Nakladatelství Kaligram

(STUDIO TRINITY, s.r.o) 2014, 296 s.,

ISBN 978-80-904847-2-6

Aktivitty související s problematikou kampanologie představují na Těšínsku recentní téma. Hmatatelným dokladem jsou vedle tradiční snahy o pořizování nových, především kostelních zvonů,¹ rovněž dva nedávné úspěšné návraty původních zvonů, které se nacházely od druhé světové války v Německu jako nacistická rekvizice. Dne 11. listopadu 2014 přivítali farníci v polském Semoradu (Simoradz) nedaleko Skočova svůj pozdně gotický zvon z 15. století, jenž byl rekvírován 11. března 1942. Současný semoradský farář Krzysztof Moskal hodnotí tento okamžik jako *krok k porozumění a smíření mezi Polskem a Německem*.² Obdobné zacelení válečných ran v české části Těšínska představují dva bohumínské zvony z roku 1620, zhotovené opavským zvonařem Hansem Knauffem, které se za pozornosti médií navrátily 22. dubna tohoto roku do farního kostela Narození Panny Marie ve Starém Bohumíně a v současnosti jsou vystaveny v prostorách hotelu Pod Zeleným dubem.³



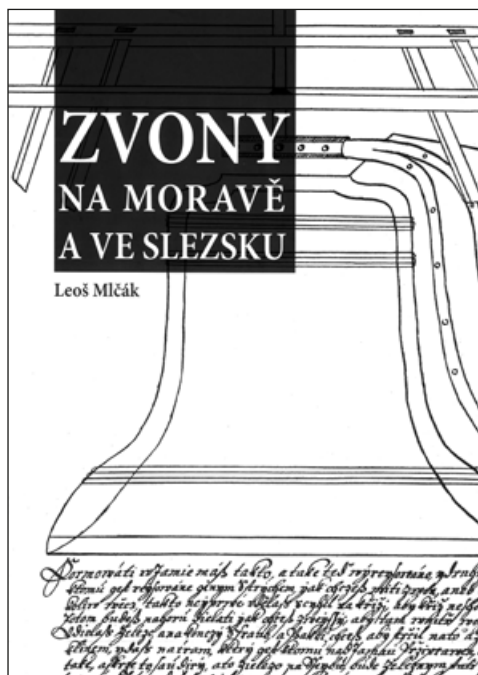
Rovněž pro náš region, tedy Těšínsko, je představovaná kniha Leoše Mlčáka významným a nepřehlédnutelným příspěvkem v oblasti campanologie, pomocných věd historických a v neposlední řadě památkové péče. Toto završení obsáhlého systematického dlouholetého výzkumu⁴ zaníceného moravského historika umění a památkáře s neobyčejně širokým odborným záběrem je vůbec prvním moderním pokusem o komplexní uchopení problematiky v rámci území celé Moravy a českého Slezska. V daném prostoru přitom navazuje na starší badatelskou tradici reprezentovanou především ve druhé polovině 20. století Václavem Burianem, Miroslavem Flodrem či Bohumírem Indrou, v případě Těšínska a okolních oblastí pak také Pavlem Šrámkem. Přehledu základních vývojových tendencí v oblasti moravských a slezských campanologických výzkumů se ostatně věnuje samotný Mlčák v úvodu knihy. Zároveň předznamenává účel své publikace konstatováním: *Zvonům a zvonařům na Moravě a ve Slezsku byly až posud věnovány jen dílčí články a studie, syntetická práce na toto téma prozatím chybí. Její absence vyplývá z obtížné dostupnosti, nerovnoměrného stupně poznání dochovaných zvonů jednotlivých oblastí země, jejich malé dokumentace a v neposlední řadě*

i z rozsahu zkoumaného teritoria (s. 9). Autor kromě historiografického pohledu na moravskou a slezskou campanologii v úvodu navíc představil základní terminologii.

Kniha je dále rozdělena do několika hlavních, vnitřně diferencovaných kapitol, resp. tematických okruhů. První celek je věnován vývoji zvonařství na Moravě a ve Slezsku v historickém a společenském kontextu, přičemž si všímá nejen samotné výroby zvonů, nýbrž i materiálu, funkce zvonů, jejich svěcení a jmen. Jako regionální slezskou kuriozitu označuje Leoš Mlčák nařízení těšínské zemské kanceláře z 28. května 1655 o povinnosti vyzvánění v případě výskytu zbojníků či jiných kriminálních živlů.⁵ Můžeme jen litovat, že v pojednání o nekatolických zvonech nebyla autorem věnována větší pozornost problematice výstavby věží evangelických modliteben v pozdně tolerančním období. V případě Těšínska s četným zastoupením evangelických sborů by přineslo zkoumání těchto aktivit bezesporu řadu zajímavých zjištění. Následující stať o zvonicích působí velmi stručným dojmem.

Cenný text z hlediska uživatele knihy představuje kapitola věnovaná výzdobě moravských a slezských zvonů, přičemž nejvíce pozornosti je zaměřeno na nápisy, stranou však nezůstal další epigrafický kontext jako např. zvonařské značky a signatury. V subkapitole týkající se figurální a další umělecké či heraldické výzdoby zvonů je zmíněn i gotický zvon farního kostela sv. Kateřiny ve Vendryni, dílo krakovského zvonaře Jana Freudenthala ze druhé třetiny 15. století.

S velikou akribií představuje Mlčák v další části knihy životní medailony a díla zvonařů působících především v období raného novověku hned v několika lokalitách sledovaného území Moravy a Slezska, přičemž ve zvonořském fondu Těšínska našla v minulosti největší zastoupení produkce olomouckých a opavských mistrů (v 19. století se stala oblast sférou zájmu firmy Schwabe z haličské Bialé). Dodejme, že v první polovině 19. století na samotném Těšínsku (Ustroň) působil zvonař Jan Žukovský (Zukowski, Zukowsky).⁶ Mlčák ho zařadil do pojednání věnovaného importům a činnosti cizinců. V této souvislosti představuje dnešní české Těšínsko opět určitou raritu, neboť se zde



dodnes nacházejí tři zvony ruského původu, které se sem dostaly patrně v důsledku válečných rekvizic (Mosty u Jablunkova, Třinec a Vendryně).⁷ Tyto texty jsou doplněny přehledovými tabulkami, stejně jako soupis nejstarších dochovaných anonymních zvonů, mezi nimiž jsou z našeho regionu zastoupeny zvony z Bruzovic, Havířova-Bludovic, Orlové či Ostravy-Heřmanic.

Formou stručného přehledu je představena problematika ocelových zvonů (jejichž výrobou se ve 20. století mj. zabývaly Vítkovické či Třinecké železářny) či zvonařů působících na Moravě a ve Slezsku od roku 1918 do současnosti.

Více než 100 stran knihy zaujímá další užitečná část koncipovaná jako biografický slovník zvonařů s přehledem jejich díla (s. 143–248). Mlčák se zde vypořádává i se jmény neexistujících či pramenně nedoložených zvonařů. Rovněž tato část je doplněna účtyhodnou obrazovou přílohou. Formou samostatných exkurzů působí rozpravy o nejstarších či největších moravských a slezských zvonech doplněné tabulkami a neobyčejnou ikonografickou přílohou. Hlavní text výmluvně uzavírá pojednání o rekvizicích zvonů, které probíhaly za obou světových válek ve sledovaném prostoru Moravy a Slezska. Situaci na Těšínsku za první světové války Mlčák ilustruje dobovým popisem průběhu rekvizice zvonů ve farnosti Morávka 10. srpna 1916, který na stránkách farní kroniky zanechal P. Josef Pavlásek (1889–1941), tehdejší administrátor farnosti.⁸ Vnímavému čtenáři z Těšínska jistě neunikne skutečnost, že součástí obrazového doprovodu k této kapitole je i fotografie znázorňující vážení zvonů dnes již neexistujícího farního kostela sv. Jindřicha v Karvině-Dolech.

Stejně jako je Mlčákova práce opatřena nezbytným poznámkovým aparátem pod čarou, nechýbí rovněž další atributy odborné práce v podobě seznamu pramenů a literatury, rejstříku zvonařů a německojazyčného resumé.

Přes mimořádně nashromážděnou informační bázi a zodpovědně zpracované texty vhodně doplněné a rozšířené stovkami fotografií a dalším obrazovým materiálem lze této první syntéze zvonů Moravy a Slezska přece jen vytknout jisté nedostatky. Patří mezi ně především méně přehledné řazení některých hlavních textů a grafické zpracování, jež bylo

zřejmě ovlivněno rozporem mezi kvantitou nashromážděných podkladů a limitovanými parametry připravované knihy. Rovněž si lze postesknout nad absencí zejména místního rejstříku, který by uživateli ulehčil práci s anotovanou knihou.

Uvedená konstatování však nikterak nesnižují informační hodnotu a přínos představované publikace. Věřím, že v oblasti české kampanologie a pomocných věd historických již nyní zastává čestnou pozici výjimečného, dlouho očekávaného i inspirativního díla, jež důstojně naplnilo účel svého vzniku.

David Pindur

POZNÁMKY

- 1 Například jen za posledních desetiletí (od roku 2005) byly pořízeny nové kostelní zvony pro farní kostel sv. Jiří v Dobré, poutní chrám (papežskou menší baziliku) Navštívení Panny Marie ve Frýdku, filiální kostel sv. Cyrila a Metoděje v Hřavě, farní kostel Božího těla v Jablunkově, farní kostel sv. Petra z Alkantary v Karvině-Dolech, farní kostel Povýšení sv. Kříže a filiální kostel sv. Marka v Karvině-Fryštátě, evangelický kostel v Písku, farní kostel Narození Panny Marie ve Starém Bohumíně, filiální kostel Božího Těla v Třinci-Gutech aj.
- 2 Viz <http://www.sw-jakub.pl/powrot-dzwonu-sw-jakuba-ap.html> (stav k 8. 9. 2015).
- 3 Na jejich existenci v Německu upozornil již ŠÍMA, Bohuslav: *Osudy starobohumínských zvonů*. Těšínsko 25, 1982, č. 1, s. 13–16.
- 4 Mlčák se nedávno rovněž věnoval problematice zvonů moravské a slezské provenience nacházejících se v důsledku rekvizice v Německu, viz MLČÁK, Leoš: *Zvony opavských, olomouckých a brněnských zvonařů v Německu*. Střední Morava 35, 2013, s. 4–14.
- 5 POLOCZKOVÁ, Barbara: *Zbojníci na Těšínsku (v archivních dokumentech, historických pracích a v současném lidovém povědomí – srovnávací příspěvek)*. Těšínsko 16, 1973, č. 3, s. 11–17, zde s. 12–13.
- 6 Jeho činnost je doložena případy z Janovic, Karvině-Fryštátu, Mostů u Jablunkova, Semoradu a Žibřidovic. Viz IWANEK, Witold: *Słownik artystów na Śląsku Cieszyńskim*. Rocznik Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu. Sztuka, zeszyt nr 2. Bytom 1967, s. 105; PINDUR, David: *Vývoj náboženských poměrů*. In: Jež, R. – Pindur, D. a kol.: *Mosty u Jablunkova včera a dnes / Mosty koło Jablunkowa wczoraj i dziś*. Český Těšín 2014, s. 103; FOLDYNA, Tomáš: *Kampanologický průzkum horských oblastí děkanátu Frýdek pomocí moderních technologií*. Magisterská práce. Katedra pomocných věd historických a archivnictví, Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové, Hradec Králové 2015, s. 120.
- 7 ŠRÁMEK, Pavel: *Zvony ruské provenience na Jablunkovsku*. Těšínsko 36, 1993, č. 4, s. 26.
- 8 Probíhající válečná rekvizice přiměla tohoto kněze k sepsání informačně cenné studie, viz PAVLÁSEK, Josef: *Rekvizice zvonů na Frýdecku*. S. I. et d. (1917), s. 84–89.



Madej, Grzegorz – Kenig, Piotr
Bielscy książęta Sułkowscy, jakich nie
znacie / Dukes Sulkowski of Bielsko you
don't know / Die unbekannten Fürsten
Sulkowski von Bielsko

Bielsko-Biala: Muzeum Historyczne
 w Bielsku-Białej 2015, 173 s.,
 ISBN 978-83-881054-1-8

Když 26. února 1752 podepisoval ve Vídni August Kazimír Sułkowski v zastoupení svého otce Alexandra Josefa s jedním z nejvlivnějších rakouských úředníků té doby, hrabětem Haugwitzem, smlouvu o koupi svobodného stavovského panství Bílsko, nebyla to jen pragmatická příležitost jak investovat nastrádané finanční prostředky do nemovitého majetku, ale zejména vidina snadného zisku knížecího titulu. Díky konexím u vídeňského dvora se Alexandru Josefovi Sułkowskiému, někdejšímu vysoce postavenému politikovi saského kurfiřta a polského krále, tento záměr podařilo záhy realizovat. Necelý měsíc (18. března 1752) po koupi bílského panství byl na návrh direktoria povýšen do knížecího stavu a den na to nechala královna Marie Terezie vyhotovit další dokument vztahující se k jeho nově nabytým

statkům. Souběžně s tím byl Alexandr Josef přijat do říšského knížecího stavu. Ani s tím se však nespokojil a o dva roky později úspěšně usiloval o povýšení Bílska na vévodství a o tentýž titul pro sebe a své potomky. Přestože během svého života vévodství, rozkládající se na pomezí Těšínského Slezska a Polského království, s velkou pravděpodobností nikdy osobně nenavštívil, zasloužil se o to, že se členové jeho rodu mohli honosit vévodským titulem.¹ Sułkowští pak byli bezmála po dvě staletí (1752–1945) pány Bílska a výrazně se zapsali do dějin města i nevelkého vévodství.

Se záměrem připomenout a blíže představit osudy tohoto šlechtického rodu uspořádalo Historické muzeum v Bílsku-Bělé (Muzeum Historyczne w Bielsku-Białej) velkoryse pojatou výstavu, kterou bylo možné zhlédnout v prostorách tamějšího zámku od 20. září 2014 do konce května 2015. Podobně jako v případě projektu realizovaného Oblastním muzeem ve velkopolském Leśně (Muzeum Okręgowe w Lesznie) v roce 1998,² kdy organizátoři výstavy o Sułkowských sezvali do zámku v Rydzyně k několikadennímu jednání přední odborníky, aby pojednali o historickém významu rodu,³ byla i nyní zorganizována spolu se Slezskou univerzitou v Katovicích (Uniwersytet Śląski w Katowicach) konference. Dva týdny před ukončením výstavy – 15. května 2015 – seznámili historikové z polských, českých a slovinských vědeckých pracovišť přítomné s novými poznatky týkajícími se jednotlivých členů rodu Sułkowských, jejich majetky či společensko-politickým postavením v uplynulých třech staletích. Referující se podrobněji věnovali zejména výše zmíněnému Alexandru Josefovi či Janu Nepomukovi (1777–1832), Napoleonovu sympatizantovi, jenž zemřel zbaven svéprávnosti i šlechtických titulů jako politický vězen v terezínské pevnosti, a Antonínu Pavlovi (1785–1836), vrchnímu veliteli armády Varšavského knížectví. Stranou nezůstala ani témata z oblasti sběratelství, mecenátu, lesního hospodářství anebo archivnictví.⁴

Je potěšitelné a nadmíru přínosné, že se autoři časově omezené výstavy – na níž byly prezentovány nejen sbírky pořadající instituce, ale rovněž exponáty v majetku žijících potomků Sułkowských a muzeí i archivů z různých



koutů Maďarska, Německa, Polska, Rakouska a Slovinska – k ní rozhodli sestavit katalog. Brožovaná, graficky i tiskařsky zdařile zpracovaná publikace se skládá ze dvou částí. V první autoři přináší populárně vědným stylem chronologicky členěný text, v němž v přehledných medailonech sledují osudy jednotlivých členů rodu svázaných s Bílskem. Celkem je v této části katalogu představeno 24 mužů a žen ze sedmi generací rodu od Alexandra Josefa Sułkowského až po vnuky a právnyky Ludvíka Sułkowského (1814–1879), poslední držitele bílského dominia. V těchto pasážích jsou přiblíženy jak genealogické vazby, tak i majetkový a kariérní vzestup Sułkowských, jejichž představitelé nabyli postupem času četné statky v dnešním Maďarsku, Německu, Rakousku, resp. Slovinsku, a jiní emigrovali do Spojených států amerických, Kanady a Mexika, kde žijí dodnes. Text doprovází celá řada portrétních fotografií a reprodukcí různých dokumentů, map, plánů, grafik a exponátů, jež byly k vidění i na výstavě. Ke snažší orientaci v bohatém rozrodu a komplikovaných rodinných vazbách by přispělo zařazení alespoň zjednodušeného rodokmenu či stručný přehled významnějších osobností, jenž by tak suploval scházející jmenný rejstřík.

Druhá část publikace je oddělena od první soupisem vybrané literatury, liší se i grafickým zpracováním. Tvoří ji 243 katalogových hesel seřazených podle jednotlivých tematických skupin, v nichž je zastoupena malba (obsahuje popis 7 exponátů), grafika (13), heraldika (12), sfragistika (3), mapy, plány a projekty (7), fotografie (45), pohlednice (25), umělecké řemeslo (13), militaria (6), tisky a publikace (14), genealogie (2), dokumenty, korespondence a rukopisy (88), varia (6) obsahující různé medaile, žetony a vyznamenání a přírodovědné exponáty (2), mezi nimiž našly své místo soubory loveckých trofejí a sbírka motýlů pocházející z výpravy po Grenadě a Venezuele, kterou v letech 1841–1843 podnikl Maxmilián Sułkowski (přivezl si s sebou i jím objevený nový druh nazvaný *Morpho Sulkowski*). Z dalších exponátů, pocházejících téměř výhradně z doby, kdy Sułkowští drželi Bílsko, zaujmou zvláště originály nobilitačních pergamenových listin z let 1752–1754 zapůjčené Alexandrem Josefem Sułkowským

(* 1940) z Vídně, na jejichž základě dosáhl rod povýšení do knížecího, resp. vévodského stavu, malované portréty z přelomu 18. a 19. století, stolovací a toaletní servis s heraldickou výzdobou z výbavy často zmiňovaného Alexandra Josefa a Taidy Sułkowské (1853–1918), provdané Unterrichterové, či unikátní fotografie rodinných příslušníků a jejich sídel. Pečlivý výběr exponátů svědčí o dlouhodobé přípravě výstavy i katalogu a minuciózní heuristice s vynikající orientací v současném uložení dosud neprezentovaných předmětů se vztahem k novověkým dějinám tohoto rodu.

Jednotlivá, průběžně číslovaná hesla sestávají ze záhlaví, jež je tvořeno názvem díla, jménem autora, přesnými technickými údaji, druhotnými nápisy, datací a proveniencí, a dále stručným, spíše obsahově-formálním popisem předmětu a místem současného uložení. V závislosti na povaze artefaktu, jeho významu a dalším souvislostem je uzpůsoben rozsah popisu daných hesel. U některých autoři přistoupili k velmi preciznímu zdůraznění všech detailů, u jiných naopak uvedli jen stručné záhlaví s nezbytnými údaji. Tato zdánlivá nevyváženost je vcelku pochopitelná; zásadnější nedostatek lze však sledovat v tom, že hesla nedoprovází žádné reprodukcce, díky nimž by si uživatel katalogu mohl popisované předměty podrobněji prohlédnout a vizualizovat. Fotografie vybraných exponátů jsou sice reprodukovány v dostatečné kvalitě a velikosti v úvodní části katalogu, nicméně týká se to pouze pár desítek kusů, které navíc kvůli scházejícímu odkazu v hesle není snadné rychle nalézt. Alespoň náhledové snímky umístěné přímo u hesel by tento diskomfort vyřešily. Stejně jako úvodní část, tak i hesla jsou v úplnosti souběžně přeložena do angličtiny a němčiny, čímž katalog (s ohledem na potenciálního uživatele a zájemce o Sułkowské, jejichž potomci se usídlili a dodnes žijí téměř na všech kontinentech) dostává výrazný mezinárodní rozměr a dosah. Výjimku v jinak důsledných překladech však tvoří výše označený obsahově-formální popis u některých hesel, který je z neznámých důvodů uveden pouze v polštině.

Přes všechny drobné výhrady formálního charakteru se jedná o dílo velice zdařilé, jež vhodným způsobem všem – i nezasevěným –

prezentuje držitele Bílska v letech 1752–1945, jejich bohatou historii, společenský status i roli v rozvoji města a přilehlého panství, která z obecného povědomí již téměř vymizela.

Radim Jež

POZNÁMKY

- 1 Podrobněji s uvedením další literatury viz BRŇOVJÁK, Jiří: *Hrabě – kníže – vévoda. Titulární vzestup Alexandra Josefa Sułkowského, držitele bílského panství*. Slezský sborník 113, 2015, s. 23–46; srov. též MADEJ, Grzegorz: *Aleksander Ludwik Sułkowski. IX. właściciel bilskiego fideikomisu*. Těšínsko 58, 2015, č. 1, s. 57–72.
- 2 KULIŃSKA, Anna – MICHALAK, Grażyna (edd.): *Sułkowscy – życie i dzieło. Katalog wystawy, wrzesień–grudzień 1998*. Leszno [1998].
- 3 MOLIŃSKI, Zdzisław (ed.): *Sułkowscy – życie i dzieło. Materiały z sesji naukowej „Sułkowscy – życie i dzieło”, Zamek w Rydzynie, 23–26 września 1998*. Rydzyna – Leszno 1999.
- 4 Příspěvky by měly být podle všeho publikovány v následujícím svazku periodika *Bielsko-Bialskie Prace Historyczne*.



Al Saheb, Jan – Müller, Karel

Galerie držitelů Paskova

Paskov: Město Paskov 2014, 38 s.,

ISBN 978-80-260-7701-5

Paskovský zámek s přilehlým areálem hospodářských budov a parku představuje velmi hodnotný památkový komplex moravskoslezského pomezí a zároveň se řadí k nejstarším šlechtickým sídlům v tomto regionu s ohledem na předpokládanou existenci tvrze v Paskově již v první polovině 14. století. V mysli veřejnosti se pod tímto pojmem vybaví většinou někdejší onkologické pracoviště fakultní nemocnice v Ostravě, které zde sídlilo do počátku 21. století. V březnu roku 2013 se stalo novým vlastníkem chátrajícího areálu město Paskov, jež zahájilo žádoucí rekonstrukci, ale i zcela novou etapu jeho historie. Chvályhodnou součástí dlouhodobého plánu revitalizace paskovského zámku a jeho okolí je i postupný návrat památky na patřičnou pozici

v historické paměti regionu a jeho obyvatel. Této skutečnosti má napomoci kromě částečného zpřístupnění objektu veřejnosti rovněž systematická prezentační činnost realizovaná především formou krátkodobých i dlouhodobých výstav a expozic. Jednou z nich je i stálá genealogicko-heraldická expozice přibližující šlechtické rody a jejich konkrétní příslušníky, kteří se v průběhu více než sedmi století vystřídali v držbě paskovského panství, resp. velkostatku do roku 1945. Milým a vítaným publikačním bonusem k tomuto počínu je představovaná nepřilís rozsáhlá, avšak informačně hodnotná brožura.

Publikace přináší informace o 21 rodech či solitérních držitelích Paskova a o stopě, již zanechali v jeho dějinách, případně na zámekém objektu samotném. Od poloviny 13. století až do počátku raného novověku byl Paskov součástí konglomerátu lenních statků olomouckého biskupství. V řadách paskovských leníků se v průběhu středověku vystřídali příslušníci rodů Stangů, Wolfenberků, Černohorských z Boskovic, Žerotínů a z Kadaně. Posledním držitelem Paskova coby léna byl v letech 1534–1538 rytíř Jan Skála z Doubravky a Hradiště, sekretář tehdejšího olomouckého biskupa Stanislava Thurza. Se získáním paskovského statku Janem z Pernštejna, jedním z předních příslušníků české a moravské šlechty první poloviny 16. století a regentem Těšínského knížectví, se počínají psát jeho dějiny jako alodního, resp. svobodného zemskodeskovského majetku. Z plejády předběllohorských držitelů panství výrazně překračuje lokální poměry osobnost Ondřeje Dudiče z Hořehovic, někdejšího katolického biskupa a přímého účastníka tridentského koncilu. Paskovské panství zakoupil ovšem již jako horlivý stoupenec Jednoty bratrské a zámek se stal nakrátko v letech 1578–1579 jeho útočištěm. V rámci poběllohorských moravských konfiskací se držitelé paskovského panství stávají Bruntálští z Vrbna. I v následujících staletích se v držbě statku vystřídala řada rodů zvučného jména, výběrově jmenujme Oppersdorfy, Mitrovské z Nemyšle či Saint Genois d'Anneaucourt, s nimiž se setkáváme rovněž v přilehlém Slezsku, resp. na Těšínsku. Posledními šlechtickými držiteli Paskova byli v letech 1880–1945 Stolbergové, z nichž Vintřů a především jeho syn Otto

jsou dodnes v živé paměti a vzpomínkách nejstarší generace paskovských občanů a rodáků.

Jednotlivá hesla jsou v publikaci řazena chronologicky od nejstaršího doloženého držitele Paskova, olomouckého biskupa Bruna ze Schaumburku, až po Stolbergy. Autorem genealogických pojednání je historik Jan Saheb z Muzea Těšínska. Heraldické informace zpracoval historik a heraldik Karel Müller, ředitel Zemského archivu v Opavě. Každé heslo je doplněno barevným vyobrazením erbu představovaného rodu, přičemž se většinou jedná o dobová zpodobnění z rozmanitých archivních dokumentů či fotografie trojrozměrných heraldických památek, včetně těch, jež jsou umístěny na fasádách zámeckých budov v Paskově. I přes primární populárně-vědný charakter publikace a její určení nejširší veřejnosti je vítanou přílohou soupis archivních pramenů a literatury. Jako orientační pomůcka slouží čtenáři časová osa s vyznačením chronologických úseků vázících se k jednotlivým držitelům, doplněná jejich překreslenými erby. Informační hodnotu brožury navyšuje skutečnost, že se její autoři zdárně vyrovnali s mylnými údaji a zjednodušeními starší literatury, které až dosud většinou nekriticky přejímaly všechny další publikace



věnované Paskovu. Představovaná brožura se tak stává nejen vítaným a hodnotným suvenýrem z návštěvy obnovovaného paskovského zámku, ale i vážným příspěvkem k dějinám moravskoslezského pomezí a zde žijící a působící šlechtě. Představitelé paskovské komunální politiky si za její vydání, stejně jako aktivity vedoucí k záchraně nejvýznamnější památky svého města, zaslouží jednoznačné uznání.

David Pindur

CONTENTS

Volume 58 • 2015 • Number 2

ARTICLES & STUDIES

- 1 **Water Duct to the Great Fort in Mosty u Jablunkova**
Martin Krůl
- 15 **Těšín Silesia and Frankfurt**
Těšín Deputies in the Frankfurt National Assembly in 1848-1849
Michal Valeček
- 27 **How Polská Ostrava ("Polish Ostrava")
turned into Slezská Ostrava ("Silesian Ostrava")**
Dan Gawrecki
- 41 **Personalities of Těšín Historiography I**
Zacharias Starck
Janusz Spyra

MATERIALS

- 55 **Oh lovely Flower, our Saviour's Mother...**
The pilgrimage Cantastoria on the Holy Virgin
in the Collections Museum of Těšín Silesia
Monika Szturcová

VARIOUS

- 65 Interesting invasive Species in Těšín Silesia | Policeman's Helmet (*Impatiens glandulifera*) |
Daniela Podstawková
- 67 Celebration of the 150th Anniversary of the Consecration of the Church of St. Philip and
James in Dobratice | *David Pindur*
- 71 Conference "Monuments of the Duchy of Těšín" | *Klára Mezihoráková*
- 73 Two international Conferences covering the Personality, Work and Legacy of Vladislav
Santarius | *Daniel Spratek – Tomáš Tyrlik*
- 77 Visiting Antoni Szpyrc, a Glass Painter | *Ilona Pavelková*
- 80 A Musician gone... | Jaromír Václavík (1934-2015) | *Martina Poláchová*

FROM THE NEW LITERATURE OF (NOT ONLY) TĚŠÍN SILESIA

- 81 Roháček, Jindřich – Ševčík, Jan – Vlk, Petr (edd.): Příroda Slezska
- 82 Lenart, Jan – Mižičová, Hana – Galia, Tomáš – Škarpich, Václav: Příroda regionu Slezská brána
- 83 Juchelka, Jiří: Lužická kultura v českém Slezsku
- 84 Nowak, Krzysztof a kol.: Śląsk Cieszyński w latach 1918-1945
- 86 Lášek, Radan: Jednotka určení SOS
- 89 Hermann, Vojtěch a kol.: Jablunkovské tunely
- 89 Mlčák, Leoš: Zvony na Moravě a ve Slezsku
- 92 Madej, Grzegorz – Kenig, Piotr: Bielscy książęta Sułkowscy, jakich nie znacie / Dukes
Sulkowski of Bielsko you don't know / Die unbekannten Fürsten Sulkowski von Bielsko
- 94 Al Saheb, Jan – Müller, Karel: Galerie držitelů Paskova

REDAKČNÍ RADA

PhDr. Karel Bogar
prof. PhDr. Mečislav Borák, CSc.
prof. PhDr. Dan Gawrecki, CSc.
doc. PhDr. Blažena Gracová, CSc.
doc. PhDr. Dušan Janák, Ph.D.
prof. PhDr. Zdeněk Jirásek, CSc.
PhDr. Jaromír Kalus
prof. PhDr. Irena Korbelářová, Dr.
doc. PhDr. Pavel Kouřil, CSc.
PhDr. Karel Müller
doc. PhDr. Pavel Šopák, Ph.D.
Mgr. Jiřina Veselská

REDAKCE

Odpovědný redaktor: PaedDr. Zbyšek Ondřeka
Výkonný redaktor: prof. PhDr. Rudolf Žáček, Dr.
Tajemník redakce: PhDr. Radim Jež
Redaktor: PhDr. David Pindur, Ph.D.
Jazyková editace: Mgr. Lenka Ježová Bichlerová
Překlad resumé do anglického jazyka: Mgr. Lenka Mandryszová
Grafický návrh: Petr Kwašný, UPGRADE CZ s. r. o., Ostrava
Odevzdáno do tisku: 10. 12. 2015
Vyšlo: 17. 12. 2015
Tisk: Printo, spol. s r. o., Ostrava

ADRESA REDAKCE

Muzeum Těšínska, p. o., Hlavní tř. 115/15, 737 01 Český Těšín
tel.: 558 761 216, fax: 558 761 223
e-mail: radim.jez@muzeumct.cz

Články v tomto periodiku jsou recenzovány nezávislými recenzenty.

Nevyžádané rukopisy, fotografie a kresby se nevracejí. Za obsahy článků zodpovídají autoři.
Při úpravě rukopisu je nutno řídit se pravidly zveřejněnými na adrese: http://www.muzeumct.cz/pokyny_pro_autory/.

Časopis lze zakoupit v pobočkách Muzea Těšínska: ve Výstavní síni v Českém Těšíně, ve Výstavní síni Musaion v Havířově, v Památníku životické tragédie v Havířově-Žitovicích, v Kotulově dřevěnce v Havířově-Bludovicích, ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Jablunkově, ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Karviné-Fryštátě, ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Orlové-Lutyni, v Technickém muzeu v Petřvaldě a dalších partnerských institucích.

Rozšiřuje vydavatel. Předplatné nebo jednotlivá čísla si lze objednat na výše uvedené adrese či tel. č. 558 761 224.

Vychází dvakrát ročně, cena jednoho výtisku je 100 Kč, celoroční předplatné činí 200 Kč + poštovné.
Členové Klubu Muzea Těšínska získávají časopis v rámci ročního předplatného 250 Kč.

Na obálce: Obraz sv. Expedita z bočního oltáře farního kostela v Dobratčích, dílo novojičínského malíře Ignáce Bergera, původně v zámecké kapli v Dolních Tošanovicích, foto Miroslav Lysek

Identifikační číslo: ISSN 0139-7605
Evidenční číslo MK ČR: E 11319
Podávání novinových zásilek povoleno Oblastní poštou v Ostravě
č. j. 2726/92-P/1 ze dne 30. 11. 1992.

Vydává Muzeum Těšínska, příspěvková organizace zřizovaná Moravskoslezským krajem.





ISSN 0139-7605